

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA İÇİN BİR İŞLETME PLANI:
SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİK TARIM ENTEGRELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cengizhan GÜLLÜZ

İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

HAZİRAN 2021

**T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA İÇİN BİR İŞLETME PLANI:
SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİK TARIM ENTEGRELERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Cengizhan GÜLLÜZ
181214009**

İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Melek YURDAKUL

HAZİRAN 2021

T.C.
İSTANBUL GEDİK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz İşletme Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı 181214009 numaralı öğrencisi **Cengizhan GÜLLÜZ**'ün "Türkiye'de Tarımsal Kalkınma İçin Bir İşletme Planı: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri" tez çalışması, 23.06.2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından *Oy Birliği/* ile Yüksek Lisans tezi olarak *Kabul* edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1) Tez Danışmanı:

2) Jüri Üyesi:

3) Jüri Üyesi:

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Tarımsal Kalkınma İçin Bir İşletme Planı: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim. (24.06.2021)

Cengizhan GÜLLÜZ

Bu çalışma, can suyunu alın teri ile veren, tüm şartlara rağmen üretmekten vazgeçmeyen Türk çiftçisine ithaf edilmiştir.

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Tarımsal Kalkınma İçin Bir İşletme Planı: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri” adlı bu çalışmada Türk tarımının ve Türk çiftçisinin, üretim faaliyetleri aşamasında bugünkü başlıca sorunları araştırılmış ve bu sorunlara çözüm niteliğinde; Türk tarım işletmeciliğinin geleneksel, küçük ölçekli aile çiftçiliği yapısına uygun olabilecek SOTE işletme modeli önerisinde bulunulmuştur. Çalışma genel tema olarak konvansiyonel ve organik tarım işletmelerinin karşılaştırması, analizi ve elde edilen veriler dahilinde mevcut duruma uygun görülen bir işletme yapısı sunulmasını içermektedir.

Çalışmanın her aşamasında tecrübe ve bilgisi ile beni yönlendiren danışman hocam Sn. Dr. Öğr. Üyesi Melek Yurdakul’a; bu uzun yolda ilk adımdan beri her anlamda yanımda olan aileme ve bana gerek tecrübeleriyle gerek mesleki teknik bilgileri ile katkılar sağlayan, şartlar ne olursa olsun ülkesi ve milleti için üretmekten vazgeçmeyen Türk çiftçisine; saygı, minnet ve sevgilerimi sunarım.

Haziran 2021

Cengizhan GÜLLÜZ

(Tarımsal İşletme Sahibi)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xii
ABSTRACT.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırma Kapsamında Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi.....	3
1.2 Araştırma Kapsamında Hipotezlerin Belirlenmesi.....	13
2. ORGANİK TARIM VE ORGANİK TARIMLA İLGİLİ KAVRAMLAR ...15	15
2.1 Tarım.....	15
2.2 Geleneksel Tarım.....	16
2.3 Organik Tarım.....	18
2.3.1 Organik tarım kavramı, önemi ve amaçları.....	19
2.3.2 Organik tarımın temel esasları, nedenleri ve beklenen yararlar.....	24
2.3.2.1 Organik tarımın nedenleri.....	27
2.3.2.2 Organik tarımın yararları.....	32
3. TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM EKONOMİSİ VE TARIMSAL İŞLETMECİLİK.....36	36
3.1 Türkiye'de Organik Tarım.....	36
3.1.1 Türkiye'de organik tarım üretimi.....	37
3.1.2 Türkiye'de organik tarım ürünleri dış ticareti.....	43
3.2 Tarımsal İşletmecilik.....	46
3.2.1 Tarımsal işletme kavramı.....	46
3.2.2 Tarım işletmesinin amacı.....	47
3.2.3 Tarım işletmelerinin sınıflandırılması.....	47
3.3 Organik Tarım İşletmeciliği.....	53
3.3.1 Organik tarım işletmeciliğinin ilkeleri.....	54
3.3.2 Organik tarım işletmeciliğinde üretim yönetimi.....	57
3.3.3 Geçiş (dönüşüm) evresi.....	58
3.3.4 Bitkisel üretim yönetimi.....	59
3.3.5 Hayvansal üretim yönetimi.....	59
3.3.6 Organik tarım işletmeciliğinde girdi kullanımı ve üretim maliyetleri.....	61
3.3.7 Organik tarım işletmeciliğinde kontrol ve sertifikasyon.....	65
4. SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİK TARIM ENTEGRELERİ.....68	68
4.1 Aile Çiftçiliği ve Türkiye'de Aile Çiftçiliğinin Önemi.....	69
4.1.1 Türkiye'de aile çiftçiliği.....	72
4.1.2 Yeni normalde aile çiftçiliğinin önemi.....	74
4.2 Kırsal Turizm ve SOTE Aile İşletmeciliği.....	77
4.2.1 Kırsal turizm kavramı.....	77

4.2.2 Kırsal turizmin gelişimi.....	79
4.2.3 Kırsal turizmde aile işletmeciliği ve istihdam	81
4.3 Kooperatifçilik ve SOTE Aile İşletmeciliği	83
4.3.1 Türkiye’de kooperatifçilik ve tarım sektörü.....	83
4.3.2 Türk tarımında küçük aile işletmeciliği ve temel işletme sorunları.....	85
4.4 Kırsal Göç ve SOTE Aile İşletmeciliği	87
4.4.1 Kırsal göç ve tarım sektörü.....	87
4.4.2 Türkiye’de kırsal göç ve tarımda aile işletmeciliği.....	88
4.5 SOTE Temel Üretim Modeli.....	90
4.6 SOTE Organik Ürünlerin Pazarlanması	95
4.6.1 Türkiye’deki tarımsal pazarlama sistemleri	96
4.6.2 Tarımsal pazarlamadaki yeni trendler	99
4.6.2.1 Doğrudan pazarlama	99
4.6.2.2 Sürdürülebilir pazarlama	105
4.6.2.3 Pazarlama 4.0	107
5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	110
5.1 Yöntem.....	110
5.2 Araştırmanın Amacı ve Modeli.....	111
5.3 Evren ve Örneklem.....	111
5.4 Veri Toplama Araçları.....	113
5.4.1 Yarı yapılandırılmış görüşme	113
5.4.2 Yarı yapılandırılmış gözlem	115
5.5 Verilerin Toplanması.....	115
5.6 Verilerin Analizi.....	117
5.7 Araştırma Bulguları.....	118
5.7.1 Görüşme analizinden elde edilen bulgular	118
5.7.2 Genel demografik bulgular	118
5.7.2.1 Tarımsal ekonomi ile ilgili bulgular	122
5.7.2.2 Tarımsal pazarlama ile ilgili bulgular	131
5.7.2.3 Organik tarım üreticileri görüşme bulguları.....	139
5.7.3 Gözlem analizinden elde edilen bulgular	145
5.7.3.1 Konvansiyonel tarım işletmeleri gözlem bulguları.....	145
5.7.3.2 Organik tarım işletmeleri gözlem bulguları	148
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	154
KAYNAKLAR.....	160
EKLER.....	168
ÖZGEÇMİŞ	170

KISALTMALAR

ATÜT	: Alternatif Tarımsal Üretim Teknikleri
CEFIC	: Avrupa Kimya Endüstri Konseyi
CU	: Sertifikasyon Birliği (Certification Union)
DATÜB	: Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği
EKO-TAR	: Ekolojik Tarım
EOEARTH	: Dünya Ansiklopedisi
FADN	: Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Organizasyonu (United Nations Food and Agricultural Organization)
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizma
GSÜD	: Gayri Safi Üretim Değeri
IFOAM	: Uluslararası Organik Tarım Hareketi Organizasyonu
SOTE	: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri
SWOT	: Güçlü ve Zayıf Yönlerin Tespiti, Fırsatlar ve Tehditler
TOB	: Tarım ve Orman Bakanlığı
TÜBİTAK	: Türkiye Bilim ve Teknoloji Kurumu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)
WWF	: Doğal Hayatı Koruma Vakfı (World Wide Foundation)

ÇİZELGE LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Çizelge 3.1: 2002-2019 yılları organik bitkisel üretim istatistikleri	40
Çizelge 3.2: 2013-2019 yılları organik hayvansal üretim istatistikleri (geçiş dönemi hariç)	41
Çizelge 3.3: 2013-2019 yılları organik arıcılık üretim istatistikleri (geçiş dönemi hariç)	42
Çizelge 3.4: 2009-2019 yılları organik ürün ihracat miktar ve tutarı.....	44
Çizelge 3.5: 2019 yılı en çok ihracatı yapılan organik ürünler	45
Çizelge 3.6: 2009-2019 yılları organik ürün ithalat miktarı ve ürün çeşit sayısı.....	46
Çizelge 4.1: Aile çiftlikleri üretimi ve endüstriyel gıda zinciri karşılaştırması	72
Çizelge 5.2: Üreticilerin eğitim durumu	119
Çizelge 5.3: Üreticilerin tarım sektöründe geçirdikleri süre (yıl)	119
Çizelge 5.4: Üreticilerin tarımsal üretim yapan bir aileden gelme durumu	120
Çizelge 5.5: Üreticilerin tarımsal üretimde karşılaştıkları başlıca sorunlar	122
Çizelge 5.6: Üreticilerin verim ve kârlılık parametrelerinde geçmiş ile bugünün kıyaslaması	129
Çizelge 5.7: Üreticilerin kullandıkları pazarlama kanalları.....	131
Çizelge 5.8: Üreticilerin faaliyet gösterdikleri bölgelerin organik tarıma elverişliliği	136

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 4.1: SOTE Sürdürülebilir Tarım Modeli.....	90
Şekil 4.2: SOTE Çiftlikleri Bütüncül Üretim Modeli	91
Şekil 4.3: Organik Ürünlerde Üretim-Tüketim Süreci.....	95
Şekil 4.4: Sürdürülebilir Pazarlamannın Çerçevesi.....	106
Şekil 5.1: Veri Toplama Teknikleri ve Süreci	110
Şekil 5.2: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri Kavramsal Model.....	152

TÜRKİYE’DE TARIMSAL KALKINMA İÇİN BİR İŞLETME PLANI: SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİK TARIM ENTEGRELERİ

ÖZET

Dünya nüfusunun hızla artması ile insanlığın temel ihtiyacı olan gıda maddelerine yönelik talep artmış ve bu da tarımsal ürün yetiştiren üreticilerin üretimlerinde artan gıda ihtiyacını karşılayabilmeleri ve üretimlerinin finansal performansını maksimize edebilmek için çeşitli doğal döngülere aykırı ve sürdürülebilir olmayan yöntemlere yönelmelerine sebep olmuştur. Bu uygulamaların kullanılmaya başlanması ile tarımda ilk yıllarda büyük üretim sıçramaları görülmüştür. Dönüm/ürün bazında tarihte eşi benzeri görülmemiş rakamlara ve aynı doğrultuda maddi gelire ulaşan üreticiler günden güne bu yöntemlere bağımlı hale gelmişlerdir. Tarihte “Yeşil Devrim” olarak adlandırılan bu gelişme, bir yandan insanların gıda ihtiyacını giderirken diğer yandan çeşitli sağlık sorunlarına yol açmıştır. Tüm bu olumsuz etkiler sonucu alternatif üretim modelleri aranmıştır ve bugün organik tarım yönteminin bu gelişmeler sonucu ortaya çıktığı söylenmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’deki tarımsal üretimin çeşitli alanlarında görülen negatif yönlü hareketi, uzun yıllardır gündemde olan kırsal göç sorunu ve tarımsal üreticinin günden güne zayıflayan kırsal dayanıklılığının sebeplerini birebir üreticiler ile yapılan görüşmeler ve bu üreticilerin çiftliklerinde yapılan gözlem yöntemleri ile kaydetmek ve bu sorunlar neticesinde; sürdürülebilir-polikültür-bütüncül tarım üretimini destekleyen, doğa ve insan dostu , “Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri (SOTE)” işletme modeline sahip “küçük ölçekli organik tarım aile çiftçiliği” sistemini model göstermeyi ve üretimde yaşadıkları temel sorunlara pozitif yönlü bir destek sağlamayı amaçlanmıştır.

Çalışma neticesinde elde edilen veriler incelendiğinde, bugün konvansiyonel tarım yöntemleri sebebi ile Türk tarımında büyük bir sürdürülebilirlik eksikliği ve maliyet problemi olduğu ortaya çıktığı görülmüştür. Bu bulgular çalışmanın amacı gereği görüşme ve gözlem yapılan organik tarım üreticilerinden elde edilen veriler ile karşılaştırılmış ve bugünün şartlarında organik tarım üreticilerinin birçok yönden daha avantajlı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Organik tarım, Kırsal kalkınma, Kırsal dayanıklılık, Sürdürülebilir tarım, Aile çiftçiliği*

A BUSINESS PLAN FOR AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN TURKEY: SUSTAINABLE ORGANIC AGRICULTURAL INTEGRATIONS

ABSTRACT

With the rapid increase of the world population, the demand for food, which is the basic need of humanity, has increased. This has caused farmers to turn to methods that are contrary to natural cycles and unsustainable in order to get more yield. With the use of these applications, large production leaps have been observed in agriculture. Producers who reach unprecedented figures in history on the basis of acreage/yield and financial income in the same direction have become dependent on these conventional methods day by day. This development, known as the “Green Revolution” in the history, not only satisfied the food needs of people but also caused various health problems. As a result of all these negative effects, alternative production models have been sought and today it is said that the organic farming method has emerged as a result of these developments.

This study is to record the negative movement seen in various areas of agricultural production in Turkey, the rural migration problem that has been on the agenda for many years and the reasons for the weakening rural resilience of the agricultural producer with one-to-one interviews with the producers and the observation methods carried out on the farms of these producers as a result of these problems; It is aimed to model the "small-scale organic family farming" system, which supports sustainable-polyculture-holistic agricultural production and has a nature and human-friendly "Sustainable Organic Agriculture Integrations" business model, and to provide a positive support to the basic problems they experience in production.

When the data obtained as a result of the study were examined, it was seen that there is a great lack of sustainability and cost problems in Turkish agriculture due to conventional agricultural methods today. These findings were compared with the data obtained from organic agricultural producers who were interviewed/observed for the purpose of the study and it was determined that organic agricultural producers are more advantageous in many ways in today's conditions.

Keywords: *Organic farming, Rural development, Rural resilience, Sustainable agriculture, Family farming.*

1. GİRİŞ

Tarım, insanlık tarihindeki -insanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için en temel ihtiyacının beslenme olmasından dolayı- en eski üretim faaliyeti olarak kabul edilmektedir ve tarih boyunca çok önemli bir yere sahip olmuştur. Gıdanın kaynağı topraktır ve tarım, topraktan her türlü organik madde üretme işi olarak tanımlanmaktadır. Tarım sektörü, gün geçtikçe çoğalan insan nüfusu ve beraberinde artan gıda ihtiyaçlarının giderilmesinde, hayati öneme sahip vazgeçilmez bir sektördür.

İnsanoğlunun avcılık ve toplayıcılık döneminden yerleşik hayata geçmesi ile tarım sektörü gün yüzüne çıkmıştır ve tarihe bakıldığında dünya üzerinde alınmış en önemli kararların ilk olarak tarım sektöründe alındığı görülmektedir. Ülkeler sürekli tarım ile ilgili politikalar geliştirmişler ve tarımsal anlamda kendine yeterliliğin ne denli önemli olduğunun farkına varıp bunun üzerinde çalışmışlardır. Tarım, tarihten bugüne; gelişme düzeyleri, siyasi düşünceleri, kültürleri ve ekonomik güçleri farklı olsa da tüm ülkelerde ortak bir nokta haline gelmiştir.

Zaman içerisinde tüm dünya ülkelerinde yaşanan hızlı nüfus artışı, gıda gereksiniminin artmasına sebep olmuş ve ürün kalitesinden ziyade kâr maksimizasyonunu hedefleyen üreticilerin kısa sürede daha fazla çıktı sağlamak amacıyla yoğun kimyasal girdi kullanımı başta olmak üzere doğaya zararlı yöntemleri uygulamalarına yol açmıştır. Üretimi ve kârı arttıran bu girdilerin ekolojik sistemlere verdiği zararın anlaşılması ile konvansiyonel tarımın insan ve hayvan sağlığı üzerinde yarattığı ciddi hastalıkların yaygınlaşması başlangıçta özellikle Avrupalı çevreye duyarlı üreticilerin dikkatini çekmiştir. Tüm bu gelişmeler doğal dengeyi bozmadan, sürdürülebilirlik esaslı üretimi mümkün kılacak alternatif sistemlerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Geliştirilen bu sistemler arasında insan ve hayvan sağlığı ile doğal düzene en parlak geleceği vadeden sistemin “Organik Tarım Sistemi” olduğu anlaşılmış ve bu kavram ile tarımda yeni bir alt sektör oluşmuştur.

Organik tarım, konvansiyonel tarım üretiminde kullanılan doğaya aykırı üretim teknikleri sebebiyle zarar gören tabiat dengesini yeniden kurmayı amaçlayan, doğaya, hayvana ve insana dost yöntemler içeren bir üretim şeklidir. Araştırmacının tanımına göre ise organik tarım: *“Doğadaki döngülerin üretici tarafından yönetilmesi ve amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesi ile birim alanda verimli ve sürdürülebilir bir üretim yapmayı amaçlayan, doğa dostu bir tarımsal üretim sistemidir.”* Bu sebeple organik tarım ekolojik sistemlere zarar veren; kimyasal ilaç, kimyasal gübre, verim arttırıcı hormonları gibi suni zirai ürünleri yasaklamakla birlikte; organik ve yeşil gübreleme, toprağın muhafazası ve toprak altı yaşamın geliştirilmesi, bitki direncini arttırma, doğal besin zincirindeki canlılardan faydalanmayı tavsiye eden, konvansiyonel üretimin aksine üretimde sadece miktar ve kâr artışını değil aynı zamanda ürün kalitesinin yükselmesini amaçlayan bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde organik tarıma geçiş, artan sağlık sorunları ile tüketicilerin bu konuda bilinçlenmesi ve sağlıklı gıda arayışı sonucu büyük bir hız kazanmış ve organik ürün talebi toplumun tabanından başlayan bir gelişme göstermesi ile olmuştur. Türkiye de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde ise bu süreç, dış pazarlardan gelen yoğun organik ürün talebiyle bunu karşılayacak arzın zaman içerisinde oluşturulması ile kademeli bir şekilde artış göstererek gelişmiştir.

Bugün özellikle gelişmiş ülkelerde organik tarım, büyük çoğunlukla küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından yapılmaktadır. Bu işletmeler modern üretim ve pazarlama tekniklerini kullanan, sürdürülebilir tarım ve yüksek ürün kalitesi esaslı, doğayı - içinde bulunan tüm bitki, hayvan, insan farkı gözetmeksizin- koruyan, permakültür teknikleri ile entegre bitkisel-hayvansal üretim modeline sahip bir şekilde ilerlemekte ve konvansiyonel tarımın yaraladığı doğayı ve beraberinde dünyayı onarmayı görev edinmiş bir haldedirler.

Bu duruma Türkiye özelinde bakıldığında, organik tarım henüz hak ettiği değeri görememiş ve konvansiyonel üretim sistemlerine alternatif yöntemler tam anlamıyla gelişmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti tarım verilerinde son dönemlerde görülen çeşitli parametrelerdeki negatif yönlü hareket, uzun süredir gündemde olan kontrolsüz kırsal göç sorunu ve kırsalda yaşayan üreticinin kırsal dayanıklılığının günden güne

azalması büyük çoğunlukla konvansiyonel tarım üretimi yapılan ülkemizde işlerin pek de yolunda gitmediğinin göstergesidir.

Bu çalışma, Türkiye'deki tarımsal üretimin bahsedilen konulardaki negatif yönlü hareketi, tarımda verim-sürdürülebilirlik eksikleri, kırsal göç-kırsal dayanıklılık problemleri, tarımsal üreticilerin günden güne güç kaybetmesi gibi durumlara pozitif yönlü bir destek olarak; "Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri" işletme modelinin açıklanması, uygulanabilirliğinin, halihazırda faaliyet göstermekte olan organik tarım üreticileri ile yapılan görüşmeler neticesinde belirlenmesi, bu belirlemeyi yaparken konvansiyonel tarım üreticilerinden alınan veriler ile kıyaslamasının yapılması, sistemin tarımsal işletme sahiplerine önerilmesi beraberinde Türkiye Cumhuriyeti'nin tarımsal üretimine bir katkı sağlaması amacı ile hazırlanmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde okuyucuya organik tarım ve organik tarım ile ilgili kavramların teorik bilgisi verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Türkiye'de organik tarım ekonomisi beraberinde tarımsal işletmecilik ve organik tarım işletmeciliği açıklanmıştır. Birinci ve ikinci bölümde amaç, okuyucuyu organik tarım işletme modelinin açıklanacağı üçüncü bölüme hazırlamak olmuştur. Üçüncü bölümde ise sürdürülebilir organik tarım entegreleri işletme planı ve tarımsal kalkınma üzerindeki etkilerinin teorik yapısından bahsedilmiş ve model-kavram ilişkisi kurulmuştur. Son olarak metodoloji bölümünde gözlem ve görüşme verilerinden elde edilen bulgular derlenip okuyucu ile paylaşmış ve önerilen işletme modelinin, ülke çiftçisi üzerinde oluşturabileceği pozitif yönlü etkinin bağlantısının kurulması hedeflenmiştir.

Araştırma yöntemleri kullanılırken örneklemin -konvansiyonel modelde üretim yapan işletmeler ile organik tarım işletmelerinin karşılaştırmalarının yapılabilmesi adına- iki üretim modelini yürütmekte olan sahip üreticiler tarafından oluşmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca görüşme tekniği yanında gözlem yönteminin de kullanılması, süreçler ile yönetilen bir saha faaliyeti olan tarımsal üretim ve bu üretimi yapan işletmelerin verilerinin sağlıklı elde edilmesi amaçlanmıştır.

1.1 Araştırma Kapsamında Yapılan Bilimsel Çalışmaların İncelenmesi

Çalışmanın bu kısmında, organik tarım işletmeciliği, aile çiftçiliği, konvansiyonel tarım işletmeciliği, sürdürülebilirlik bazında organik ve konvansiyonel tarım

karşılaştırması, kârlılık, kırsal dayanıklılık ve verimlilik temelinde organik ve konvansiyonel tarım işletmelerinin kıyaslamasının yapıldığı akademik çalışmalar incelenecektir. Konu ile ilgili çalışmalara Türkiye literatüründe çok az rastlanmıştır olduğundan, incelenen kaynaklar genellikle uluslararası çalışmaları içermektedir.

Sgroi, Candela, Trapani ve Fodera (2015), çalışmalarında: Sicilya Yarımadasında uzun yıllardan beri üretilmekte olan ürünlerden limon üretimi üzerinde konvansiyonel ve organik tarım yöntemleriyle üretilen birer hektarlık iki ayrı üretim sahasında finansal ve ekonomik sürdürülebilirlik ölçümleri yapmışlardır. Ekonomik analiz, kuzey kıyılarında yer alan 50 yıllık bir limon bahçesinin 1 hektarlık alanında gerçekleşmiş ve sonuç olarak bu alanda hem ekonomik hem finansal sürdürülebilirlik bakımından organik tarım üretiminin konvansiyonel tarım üretimine göre daha avantajlı olduğu tespit edilmiştir. Aradaki farkın başlıca sebepleri; organik tarımın düşük işgücü ihtiyacı, pazardaki alıcılar tarafından sağlıklı gıda seçilimi sebebiyle daha fazla tercih ediliyor oluşu ve özellikle konvansiyonel tarım işletmeleriyle rekabette organik tarım işletmelerinin çevre-doğa dostu üretim yapısı ile daha avantajlı konumda olması olarak sıralanmıştır (Sgroi, Candela, Trapani, & Fodera, 2015).

Pimentel, Hepperly, Hanson, Doubs ve Seidel (2005), çalışmalarında organik tarım üretimi ile konvansiyonel tarım üretimini; çevresel etkiler, enerji tüketimi ve ekonomik farklılıklar temelinde incelemiştir. Sonuçlardan bazıları şu şekildedir (Pimentel, Hepperly, Hanson, Doubs, & Seidel, 2005);

- Topraktaki organik madde ve azot, organik üretim sahalarında konvansiyonele kıyasla çok daha yüksektir ve bu sürdürülebilir bir tarım sağlamaktadır.
- Yüksek organik madde ve toprak biyolojisinin canlılığı, su tutma kapasitesini arttırmış, toprak erozyonunu önlemiş bu sayede kuraklık yıllarında daha dayanıklı bir üretim sağlamıştır.
- Fosil yakıt tüketimi organik mısır üretimi bazında konvansiyonel mısıra göre %30 daha az bulunmuştur.
- Organik tarımdaki genel olarak bilinen yüksek işçilik maliyeti algısının yanlış olduğu görülmüş, konvansiyonel üretimle neredeyse birebir (üretilen ürünün

türüne ve üretim yapılan bölge koşullarına bağlı olmakla birlikte) olup %5-%15 arası bir fark bulunmuştur.

- Organik tarım ürünlerinin konvansiyonele kıyasla yüksek market getirisi, hektar bazında alınan ekonomik geliri daha yüksek kılmıştır.
- Ekim nöbeti, yeşil gübreleme, üretim çıktılarının toprağa kazandırılması gibi organik tarım yöntemleri toprak erozyonunu, böcek problemlerini ve pestisit kullanımını azaltmıştır.
- Organik hayvansal üretimdeki hayvansal atıkların doğaya geri dönüştürülmesi, bu alanlardaki çevre kirliliğini büyük oranda azaltıp gübre giderine katkı sağlamıştır; öte yandan birçok konvansiyonel hayvan işletmesinde bu kirlilik sorunu büyük bir problemdir.
- Tozlaştırıcı böceklerin organik üretim alanlarında yaşamlarına devam edebilmesi kesin olmamakla birlikte çeşitli ürünler bazında %15-%70 oranında ürün artışı sağlamıştır. Bu durum konvansiyonel tarım işletmelerinde %2-%10 arasında değişmektedir.

Seufert, Ramankutty ve Foley (2012), araştırmalarında karşılaştırmalı meta analiz yöntemi kullanarak organik ve konvansiyonel tarım işletmelerinin ürün verimlerini kıyaslamışlardır. Genel sonuç organik tarım ürünlerinin konvansiyonele göre %5-%7,5 arasında daha az bir verim sağladığıdır. Nitekim bu araştırma küresel bazda yapılmış olduğundan bölgenin çevresel koşullarına, toprağın biyolojik geçmişine ve bugünkü yapısına bağlı olarak değişmektedir. Öyle ki araştırmada organik tarım işletmelerinin aynı bölgedeki konvansiyonel işletmelerin verimlerine göre %30-35 civarında daha fazla ürün elde ettiği durumlar da kaydedilmiştir. Sonuç olarak araştırmacıların yorumu: *“Organik tarım yöntemleri, yüksek eğitim ve üreticinin bilgi birikimine bağlı bir durumdadır. Konvansiyonel tarım işletmelerinde bu durumun çok fazla ön planda olmamasının sebebi dışsal girdilere fazlaca bağımlı olmasıdır. Yapılan karşılaştırmalarda görülmektedir ki organik tarım yöntemlerinin ustaca uygulandığı, ürün ve toprak bazında bilgi sahibi olan üreticiler; aynı bölgedeki konvansiyonel üreticilere verimde fark atmaktadır. Sürdürülebilir gıda zincirinde organik tarım üretimini önemli bir halka olarak tanımlamak için öncelikle organik üretimde verimi kısıtlayan unsurların tamamen anlaşılması ve sosyal, ekonomik, çevresel faydaları ile değerlendirilmesi gerekmektedir.”* şeklindedir (Seufert, Ramankutty, & Foley, 2012)

Argiles ve Brown (2010), yaptıkları araştırmada İspanya'nın Katalonya bölgesinde üretim yapmakta olan organik ve konvansiyonel tarım işletmelerini ekonomi ve çevre performansları bakımından karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak iki tarımsal üretim biçimi arasında büyük ekonomik farklılıklara rastlamamışlardır. Bulunan en büyük farklılık, organik tarım işletmelerinin kurulum ve üretim aşamasında harcadıkları maddi kaynağın, konvansiyonel tarım işletmelerine göre oldukça düşük olmasıdır. Araştırmacılar bu iki üretim şeklindeki asıl farklılığın ekonomik özelliklerden ziyade çevresel ve sosyal etkileri üzerinde durmuşlardır. Organik tarım çiftlikleri daha fazla işgücüne ihtiyaç duyduğundan kırsal bölgelerde daha yüksek bir istihdam sağlama potansiyeline sahipken; konvansiyonel tarım işletmeleri mekanizasyon ve fosil yakıtların kullanımı ile bu işçilik gereksinimini oldukça düşürmektedirler. Ayrıca çevresel sürdürülebilirlik ve sağlıklı üretim çerçevesinde organik tarım ile konvansiyonel tarım işletmelerinin karşılaştırılmaz derecede farklı olduğunu; organik tarımda ürün verimi kilogram bazında az bir farkla düşük olsa bile çevreye olan olumsuz etkisi ve ürünün besin değeri bakımından çok daha avantajlı olduğunu bildirmişlerdir (Argiles & Brown, 2010).

Keskin, Kaplan ve Başaran (2017), konuyla ilgili yaptıkları araştırmada “Türkiye’de Aile Çiftçiliği, İşgücü Produktivitesi ve Sürdürülebilirlik” başlıklı bir rapor hazırlamışlardır. Çalışma, Türkiye’de aile çiftçiliğinin mevcut durumu ve işgücü verimliliği dikkate alarak tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanma koşullarını incelemekte ve bu amaçla Türkiye’deki aile çiftçiliğinin güçlü ve zayıf yönleri anlatıp, tarımdaki yapısal sorunları çözümü ve aile çiftçiliğinin zayıf yönlerinin giderilmesinde ekonomik örgütlenmenin gerekliliği üzerine bilgiler içermekte ve çözüm önerileri sunmaktadır (Keskin, Kaplan, & Başaran, 2017).

Karabaş ve Gürler (2011), “Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarım Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı çalışmalarında; Samsun ili Çakmak Barajı etrafında organik üretimin yoğun olarak yapıldığı köylerdeki üreticilerin organik ve konvansiyonel tarımın uygulanma aşamasındaki farklılıkları tespit etmeyi amaçlamışlardır. Sonuçlara göre; organik ve konvansiyonel tarım yapan üretici grupları arasında toplam arazi varlığı ve aile reislerinin yaşları açısından bir fark olmadığı, ancak ürün tercihlerinin farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Organik tarım yapan üreticilerin çiftçilik mesleğine daha fazla zaman ayırdıkları tespit edilmiştir. Konvansiyonel tarım yapan üreticilerin %74,3’ünün organik tarıma geçmeyi

düşündükleri ve bu düşüncenin arkasındaki en önemli faktörün organik tarıma verilen destekler olduğu belirlenmiştir. Konvansiyonel tarım yapan üreticilerin organik tarıma geçmek istememelerindeki en önemli faktörlerin ise; organik tarımda yaşanan verim kaybı, organik tarım hakkında bilgi sahibi olmama ve pazara yönelik üretim yapmama olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak; organik tarım desteğinin artırılması, yerel yönetimlerin pazar yeri temini konusunda üreticilere destek olması ve üreticilerin danışmanlık hizmetlerine rahatlıkla ulaşabilmesinin sağlanması gerektiği ortaya çıkmıştır (Karabaş & Gürler, 2011).

Eryılmaz, Kılıç ve Boz (2019), çalışmalarında Türkiye’de sürdürülebilir tarımın gelişmesini sağlayan organik tarım ve iyi tarım uygulamalarının ekonomik, sosyal ve çevresel yönlerini değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlardan ilki, yakın gelecekte organik tarım üretiminin özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sürekli artan nüfusu beslemede yeterli olmayacağıdır. Bunun sebebinin, geçmişinde konvansiyonel üretim ve dengesiz endüstriyelmiş tarım sistemi sebebiyle verimi düşen topraklar ve tarımsal sistemler olması belirtilmektedir. Elde edilen bir diğer sonuç; çiftçilere çevre bilincini güçlendirecek eğitim çalışmalarının artırılması ile ilerleyen zamanlarda organik tarımın yaygınlaşmasıyla verimin artacağı ve sürdürülebilir tarımın sağlanmasında önemli bir mesafe alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca araştırmacılar *“Çevresel sorunların uzun vadeli küresel etkileri dikkate alındığında, sürdürülebilir tarımın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla değerlendirilmesine ve dengeli bir gelişmenin sağlanmasına yönelik uygulamalara ihtiyaç vardır.”* şeklinde yorum belirtmişlerdir (Eryılmaz, Kılıç, & Boz, 2019).

Demirbaş ve Niyaz (2016), çalışmalarında aile çiftliklerinin sürdürülebilir gıda zincirindeki yeri ve Türkiye’deki durumu hakkında yaptıkları araştırmada şu sonuçlara ulaşmışlardır; küresel anlamda gelişmiş ülkeler aile çiftçiliğine büyük önem vermektedirler, ülke nüfusunun kırsal ve şehir arasında homojen bir şekilde dağılması ve kontrolsüz kırsal göçün engellenmesi ve yerel ekonomilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması önem arz etmektedir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca kırsaldaki küçük ölçekli üreticileri ilgilendiren politikalar düzenlenmemiştir. Büyük ölçekli firmaların yanında küçük aile işletmelerine de aynı önemin verilmesi gerektiği, kooperatifleşme, ürün alım garantisi ve tarımsal sigortalar gibi küçük üreticiyi koruyup geliştirmeye yönelik çalışmaların çoğaltılması gerektiği tavsiyelerinde bulunmuşlardır. Çalışma ayrıca, tarımda faaliyet gösteren

büyük ölçekli işletmeler aksine küçük aile çiftliklerinin yaptıkları üretimde; çevresel etkilerin minimize edildiği, doğa dostu bir üretim yapısına sahip oldukları görülmüştür. Sürdürülebilir gıda zincirinin sağlanması açısından bu özelliklere sahip aile çiftliklerinin büyük önem arz ettiği çalışmada belirtilmiştir (Demirbaş & Niyaz, 2016).

Clark, Klonsky, Livingston (1999), Kaliforniya'nın Sacramento Vadisinde 8 yıl süren bir araştırmada; organik üretim, düşük girdili üretim ve konvansiyonel üretim şekillerini kıyaslayan bir çalışma yapmışlardır. 4. yılın sonunda organik üretimin en kârlı ve verimli üretim şekli olduğu ortaya konmuştur. Nitekim, bu verimlilik büyük oranda market fiyatlarının organik ürünlerde diğerlerine kıyasla yüksek olmasına dayanmaktadır. Düşük girdili üretim biçiminde mısır üretimi uzun süreli verim alınması gereken durumlarda en uygun ürün olarak kaydedilmiştir. Sonuç olarak organik tarım üretiminin gelecek yıllarda düşük girdili üretim biçimi ile bütünleştirilmesi, düşük maddi girdiler ile toprak verimliliği ve zararlı ot yönetimini organik yöntemlerle sağlamanın en kârlı yöntem olduğu belirlenmiştir (Clark, Klonsky, & Livingston, 1999).

Shennan, Krupnik ve diğerleri (2017), yaptıkları çalışmada organik ve konvansiyonel tarım üretimini verim, kârlılık, çevre ve sürdürülebilirlik açısından karşılaştırmalı olarak analiz etmişlerdir. Çalışmayı; endüstriyel, tarımsal ve ekolojik temeller üzerinde oluşturan araştırmacılar, organik tarım sistemlerinde dönüm/verim açısından konvansiyonel sistemlere göre çok az bir fark ile düşüklük görürken; çevresel, sosyal ve sürdürülebilir faydalar bakımından organik tarım işletmelerinin konvansiyonel işletmelere kıyasla büyük ölçüde avantajlı olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca organik tarım sistemlerinin uygun teknoloji ve ar-ge ile gelişim ve büyümeye daha açık olduğunu ve endüstriyel tarım işletmelerine zıt bir şekilde bu büyümeyi sağlarken çevreye bıraktığı olumsuz etkinin minimum-sıfır derecesinde olduğunu kaydetmişlerdir (Shennan, ve diğerleri, 2017).

Condron, Cameron ve diğerleri (2000), organik ve konvansiyonel tarım işletmelerini toprak ve çevre kalitesi bakımından karşılaştırmışlardır. Araştırma Yeni Zelanda topraklarında faaliyet göstermekte olan işletmelerde gerçekleşmiş olup; sürdürülebilirlik parametrelerini toprak kalitesi, besin dinamiği, humus miktarı, iz elementler ve pestisit kalıntıları üzerinden ölçmüşlerdir. Araştırma sonucunda varılan

noktada, organik tarım işletmelerinin yukarıda bahsedilen parametreler bakımından günden güne artan veya mevcut durumunu koruyabilen bir ekosisteme dönüşmesine karşılık; konvansiyonel tarım sistemlerinde bu durumun sürekli dışa bağımlı, dışarıdan organik madde ihtiyacı duyan ve pestisit-herbisit işlevli kimyasal maddeleri topraktan atamadığı için gelecekteki üretim sezonlarına taşıyan bir yapıda olduğunu belirlemişlerdir (Condron, ve diğerleri, 2000).

Forster, Andres ve diğerleri (2013), yaptıkları çalışmada 2007-2011 yılları arasındaki üretim sezonlarında pamuk üretimi ağırlıklı; soya fasulyesi ve buğday üretimi yapan konvansiyonel ve organik tarım işletmelerini ürün verimi ve ekonomik performans parametreleri bakımından karşılaştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre; çalışmanın ilk sezonu olan 2007-2008 döneminde soya fasulyesi hariç buğday ve pamuk üretiminde konvansiyonel üretimin %20-30 oranında daha fazla verime sahip olduğu, ilerleyen yıllarda bu verim farkının gittikçe düşerek organik üretimden sağlanan verimle yarışabilir bir hale geldiğini belirtmişlerdir. Çalışmada organik tarımın daha küçük çaplı işletmelerde yüksek verim sağlayacağı ile ilgili veriler elde edilmiştir. Araştırmacılar yorum olarak çalışmanın, bölgeden bölgeye farklılık göstereceğini ve iklim-çevre gibi etkenlere fazlasıyla bağlı olduğunu da eklemişlerdir. Ayrıca soya fasulyesi üretiminde de küçük ölçeklerde yapılan üretim baz alındığında organik yöntemin konvansiyonele göre birçok açıdan daha kârlı olduğuna değinmişlerdir (Foster, ve diğerleri, 2013).

Berg, Maneas ve Engström (2018); çalışmalarında Yunanistan'ın Messenia bölgesindeki zeytin üreticiliğini organik ve konvansiyonel işletmeler ve yöntemler bakımından karşılaştırmışlardır. Örneklemin yer aldığı bölge dünyada zeytin ve zeytinyağı üretiminde sit alanı konumunda olup, çeşitli otoriteler tarafından "ekstra kaliteli ürün" sıfatıyla nitelendirilmektedir. Çalışma 39 zeytin üreticisi (23 konvansiyonel, 16 organik üretici) üzerinde gerçekleştirilmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir: Organik zeytin üreticiliği konvansiyonele göre büyük bir kâr-verim farkına sahiptir. Bu farkın en büyük sebebi özellikle organik zeytin yağının pazarda çok daha yüksek fiyatlara alıcı bulabilmesidir. Tüm üreticiler tarafından kabul edildiği üzere, elde edilen organik ürünler tat, koku ve kalite bakımından konvansiyonel ürünlere göre çok daha ileridedir. Organik üreticiler üretim aşamasında sentetik kimyasalları konvansiyonel üreticilere kıyasla çok daha az kullanmış, büyük çoğunlukla organik vejetasyon yönetimi tekniklerini tercih

etmişlerdir. Çalışma sonucu özetle organik zeytin üretiminin konvansiyonel üretime alternatif rekabet edebilir ve sürdürülebilir bir üretim şekli olduğunu Messenia bölgesinde kanıtlamıştır (Berg, Maneas, & Engström, 2018).

Lingbaek, Muschler ve Sinclair (2001), Costa Rica'da faaliyet gösteren 5 organik 5 konvansiyonel tarım işletmesini üretim, verim ve kârlılık parametreleri bakımından incelemiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında organik kahve üretimi yapan grupta ilk 3 senede %22 gibi düşük bir üretim gözlenirken, bu oran ilerleyen yıllarda artış göstermiştir. Nitekim konvansiyonel tarım ile üretilen kahve büyük oranda dış girdilere bağlı bir üretime sahip olmakla beraber, elde edilen ürün miktarı ve verim geçen yıllar içerisinde büyük bir değişim göstermemiştir. Kârlılık bazında karşılaştırıldığında organik kahvenin pazarda yüksek fiyata alıcı bulabilmesi durumu, organik grubun kârlılığını büyük oranda arttırmıştır. Öte yandan konvansiyonel kahve düşük ve belirsiz fiyatlandırmalara maruz kalmakta, bu bakımdan organik kahve ile yarışmamaktadır. Çalışmanın son bölümünde iki grupta da geleceğe dönük sürdürülebilir üretim yöntemleri test edilmek istenmiş ve sonuç olarak organik üreticilerin uzun vadede daha yüksek kârlılık ve verim elde edeceği kaydedilmiştir (Lyngbaek, Muschler, & Sinclair, 2001).

Delbridge, Fernholz ve diğerleri (2013), Batı Amerika'da organik ve konvansiyonel çiftliklerin genel finansal performanslarını çeşitli ürünler bazında ölçtükleri bir çalışma yapmışlardır. Araştırmaya göre konvansiyonel yöntemle üretilen mısır-soya fasulyesi rotasyonu ile organik yöntemle üretilen mısır-soya fasulyesi-yulaf rotasyonunu aynı mekanizasyon ve aynı çiftlik/arazi büyüklüğü bakımından finansal açıdan karşılaştırmışlardır. Sonuç olarak konvansiyonel üretimde mekanizasyonun daha büyük bir verim sağladığı, haliyle konvansiyonel üretimin orta ve büyük ölçekli üretimlerde daha başarılı olduğu; küçük ölçekte ise mekanizasyonun büyük bir maliyet unsuru olmakla beraber, organik tarım işletmelerinin genel kârlılık ve finansal performans bakımından konvansiyonel işletmelere göre daha ileride olduğu kaydedilmiştir. Çalışma özet olarak: Aynı mekanik imkanlar, teknoloji ve coğrafyada konvansiyonel tarım büyük ölçekli üretimde başarılı olurken, organik tarımın küçük ölçekli üretimde başarılı olduğunu belirlemiştir (Delbridge, Fernholz, King, & Lazarus, 2013).

Stonehouse, Clark ve Ogini (2001), Canada'nın Ontario bölgesinde organik ve konvansiyonel süt çiftliklerinin karşılaştırmasını içeren bir çalışma yapmışlardır. Çalışma; inek başına alınan süt, hektar başına ihraç edilen süt, kişi başına elde edilen süt miktarı gibi parametreler üzerinden kıyaslamalar içermektedir. Araştırmacılar genel yargının aksine organik süt üreticiliğinde konvansiyonele kıyasla büyük bir kârlılık farkı olduğunu belirtmişlerdir. Farkın en büyük sebebi olarak, işletmenin dışsal girdilerinin organik çiftliklerde çok büyük ölçüde azaldığını, kendi kendine sürdürülebilir bir yapıda olduğunu, mekanizasyon ve ihtiyaç duyulan arazi bakımından da çok daha avantajlı olduğunu kaydetmişlerdir. Konvansiyonel süt çiftlikleri ise, üretimlerinde kullandıkları materyallerin birçoğunu ithal etmekte veya iç pazardan tedarik etmek durumunda kalmakta olduğundan dışsal girdileri büyük ölçüde artmakta haliyle genel finansal performansa yansımaktadır. Organik çiftliklerin elde ettiği süt/hektar oranını 2.2 ile neredeyse 2 katından fazla bir oranla sağlayabilen konvansiyonel süt çiftliklerinin yukarıda bahsedilen parametreler ve daha birçoğu bakımından organik çiftliklerden çok eksik olduğu paylaşılmıştır (Stonehouse, Clark, & Ogini, 2001).

Atay, Demirtaş ve Aslan (2015), yaptıkları çalışmada 2008-2010 yılları arasında Kayısı Araştırma İstasyonu deneme alanında, kiraz yetiştiriciliğinde organik ve konvansiyonel üretimin karşılaştırmalı ekonomik analizini gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonunda, verim ve brüt kar parametrelerinde ilk sırayı konvansiyonel yetiştiricilik alırken, bunu sırasıyla TÇYG (topraktan organik gübre+çiftlik gübresi+yeşil gübreleme) ve TYG (topraktan organik gübre+yeşil gübreleme) uygulamaları takip etmiştir. Çalışmada, TÇYG uygulamasında, en yüksek GSÜD (Gayrisafi Üretim Değeri) elde edilmesine karşın, organik girdilerin daha pahalı olmasından dolayı brüt kar oranında 2. sırayı almıştır (Atay, Demirtaş, & Aslan, 2015).

Öztürk, Yalçın ve Varol (2010), Ege Bölgesinde konvansiyonel ve organik zeytin yetiştiriciliğinin karşılaştırmalı ekonomik analizi üzerine bir araştırma yapmışlardır. 2004-2007 sezonu arasında devam ettirilen araştırmada organik parsellere organik tarım yöntemleri uygulanmış; konvansiyonel üretim bölgelerinde de konvansiyonel tarım yetiştirme teknikleri kullanılmıştır. Organik zeytin üretiminin brüt üretim değeri ve brüt marjı geleneksel zeytin üretimine göre daha yüksek, değişken masrafı

ise daha düşük bulunmuştur. Organik zeytin veriminin ise konvansiyonel zeytin verimine göre daha düşük olduğu saptanmıştır (Öztürk, Yalçın, & Varol, 2010).

Akkaya ve Turhan (2020), organik ve konvansiyonel biber üretiminin ekonomik yönden karşılaştırması üzerine çalışmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre; *“...konvansiyonel sivri biber üretimi yapan üreticilerin dekar başına elde ettikleri kar miktarları 1245,2 TL olarak hesaplanmıştır. Organik sivri biber üretiminde ise dekar başına elde edilen net kar 1983,3 TL olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamında hem organik hem de konvansiyonel sivri biber üretimi ile ilgili SWOT analizi de yapılmıştır. Organik sivri biber üretiminde raf ömrünün kısa ve pazar payının düşük olması zayıf yön iken sağlıklı nesillerin yetişmesinde olan katkısı ve ürün fiyatının yüksek olması güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Konvansiyonel sivri biber üretiminde ise kullanılan kimyasallar en önemli zayıf yönleri oluştururken süreklilik ve yüksek verim güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Organik tarımda pazar payının kısıtlı olması ve devlet desteğinin yetersiz oluşu başlıca sorunları oluşturmaktadır...”* (Turhan & Akkaya, 2020).

Literatür taramasında karşılaşılan araştırmalara bakıldığında şöyle bir özet yapmak mümkündür;

- Organik tarım işletmelerinin, dünyanın neresinde olursa olsun çevreye duyarlı, sürdürülebilir, esnek üretim şekline sahip, küçük ölçekli üretim sistemlerine uygun ve yüksek pazar fiyatları sebebiyle güçlü bir kârlılık özelliğine sahip oldukları görülmüştür.
- Nitekim konvansiyonel tarım işletmeleri, -istisnalar bulunmakla birlikte- karşılaştırmalı analiz çalışmalarının birçoğunda elde edilen üründe dönüm/verim(kg) bakımından organik tarım işletmelerine %10-30 arasında bir fark atmaktadır.
- Organik ve konvansiyonel işletmeler arasındaki bu üretim farkı; düşük dışsal girdiler, yüksek pazar fiyatlandırması, elde edilen ürünün nitelik ve kalite farkı gibi özellikler ile kapatılabilmektedir.
- Çalışmaların bir kısmında organik üretimden bahsedilirken “kendiliğinden organik” bölgeler kısas alınmış ve buradaki üretim verimliliği konvansiyonel işletmelerle kıyaslanmıştır.

- Yine literatürden görüleceği üzere, özellikle Avrupa ülkelerinde organik tarım üretimi büyük oranda küçük ölçekli aile çiftlikleri tarafından yürütülmektedir.
- Bir diğer husus, araştırmacıların büyük çoğunluğu konvansiyonel-organik karşılaştırmasında elde edilen bulguların, çalışmanın yürütüldüğü bölgenin iklim, tarımsal geçmiş, toprak vb gibi coğrafi farklılıklara fazlasıyla bağlı olduğunu belirtmişlerdir.
- Çalışmalara ülkesel olarak bakıldığında, gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalar genellikle organik tarımın daha sürdürülebilir, verimli ve kârlı olduğu sonucuna varmışken; gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde yapılan (genellikle Türkiye’de de aynı durum gözlenmektedir) çalışmalar çoğunlukla konvansiyonel üretimin daha kârlı ve verimli olduğu sonucuna varmışlardır. Burada araştırmacının dikkatini çeken nokta, ilk gruptaki ülkelerin organik tarım sektörü ve bu sektör üzerine yazın birikiminin diğer gruba göre fazlaca gelişmiş olmasıdır. Haliyle organik tarım üretimi ve ülkelerin eğitim seviyeleri arasında doğru orantı vardır sonucuna varılabilir.

1.2 Araştırma Kapsamında Hipotezlerin Belirlenmesi

Literatüre bakıldığında elde edilen çalışmaların büyük çoğunlukla yurtdışında hazırlanmış olması ve Türkiye’deki organik-konvansiyonel karşılaştırma temelli çalışmaların genellikle ekonomik, zirai ve biyolojik pencerelerden yapılmış olması; işletme bilimi, işletme fonksiyonları ve tarımsal işletmecilik temelleri üzerinden hazırlanmış bu çalışmanın önemini arttırmaktadır. Bahsedilen biçimde yazın yurtiçi kaynaklarda çok az olmakta ve araştırmacı tarafından bu durum bir eksiklik olarak görülmektedir.

Araştırma ile ilgili hipotezler aşağıda verilmiştir.

- H1: SOTE işletme modelinin küçük ölçekli aile çiftliklerinin kârlılığı ile doğru orantılı bir ilişkisi vardır.
- H2: SOTE işletme modeli ile konvansiyonel üretim yapan tarım işletmelerinin verim ve kârlılığı arasında rekabet edebilir bir oran vardır.

- H3: Sürdürülebilirlik, kırsal dayanıklılık ve kırsal kalkınma konularında bugünün şartlarında Türkiye’de SOTE işletme modeline sahip üreticiler; aynı ölçekteki konvansiyonel tarım üreticilerine göre daha avantajlıdır.
- H4: Türkiye’de tarımsal üretimin temel girdi fiyatlarındaki artışın olumsuz etkilerine, SOTE işletmeleri daha güçlü bir direnç gösterebilmektedir.

2. ORGANİK TARIM VE ORGANİK TARIMLA İLGİLİ KAVRAMLAR

Tezin birinci bölümünde organik tarım ve ilgili kavramlara yönelik literatür taraması yapılarak teorik alt yapı oluşturulmuştur. Bu kapsamda öncelikle tarım ve beraberinde organik tarım kavramı açıklanmıştır. Sonrasında organik tarım ve organik tarım işletmeciliğinin sürdürülebilir tarım kavramları içerisinde avantajları ve dezavantajları, ilke ve şartları, çevreye, insanlara ve sürdürülebilirliğe etkisi ve ekonomik getirisi kapsamlı olarak ele alınmış ve öneminden bahsedilmiştir.

2.1 Tarım

Tarım veya ziraat, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, bunların kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, bu ürünlerin uygun koşullarda muhafazası, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanmasını ele alan bilim dalı olarak tanımlanmaktadır. Geniş bir perspektiften bakıldığında; tarım ürünlerinin işlenmesi, girdilerim üretimi ve temini, ürünlerin pazarlanması gibi birçok faaliyet tarımın tanımı içinde kabul edilmektedir (Gürler, 2016). Daha kısa bir ifade ile tarım; tohumu ve toprağı, üretim materyalini (tohumluk, fide, fidan ve damızlık) ve çoğalmasını temin edecek girdileri de kullanarak organik madde elde edilmesidir. Üretilen bu organik maddelerin hammadde olarak doğrudan doğruya kullanılması söz konusu olduğu gibi, yarı mamul ve mamul madde haline getirilmesi de sağlanabilmektedir. Ayrıca tarımsal ürünlerin sanayide ve ekonomik olarak değerlendirilmesi ile tarım faaliyetleri de önemli ölçüde tarım ve tarımsal sanayi, tarımsal ekonomi olarak ifade edilmektedir (Er & Başalma, Organik Tarımdaki Gelişmeler, 2013) (Tosun, Yıldız, & Salalı, 2019).

Tarımsal faaliyetler insanın hayatı ile başlamış ve insan yaşadığı sürece de devam edecek bir faaliyet dalıdır. Tarım, insanlığın toplu hayata geçişinde büyük bir rol üstlenmiştir. Taş Devri süresince bulunan avcı-toplayıcı toplulukların, yerini tarımla uğraşan halklara bırakması, toplumları ve devletleri ortaya çıkarmıştır. Sanayi Devrimi'ne kadar tarım, insanlığın büyük çoğunluğunun temel geçim kaynağı

olmuştur. Günümüzde tarım, büyük oranda ticari amaçla yapılmaktadır. Özellikle ulaşımdaki kolaylıklar, tarım ürünlerini çok uzaktaki yerleşimlere bile hem ucuz hem hızlı bir şekilde taşınmasını sağlamaktadır. Bilimsel gelişmeler sayesinde, tarımsal faaliyetler çok farklı coğrafyalarda ve koşullarda yapılabilmektedir. Bitki ve hayvanların genlerinde yapılan değişiklikler sayesinde belli türlerin karşı karşıya olduğu hastalık riskleriyle savaşılabilmektedir. Fakat buna ek olarak başvurulan tarımsal ilaçlamalar, her ne kadar verimi arttırsa da doğaya ve ekin kalitesine zarar vermektedir. Ayrıca hayvanlara hormonlar verilerek daha kısa sürede daha çok et ve süt vermesi sağlanmaktadır. Aynı yöntem bitkisel ürünlerde de kullanılmaktadır ve bu durum yine ürün kalitesini düşürmekte ve doğallığı azaltmaktadır. Özellikle gelişmiş aşılama teknikleri, hayvan ve bitkilerin karşılaştığı hastalık riskleriyle savaşmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı çoğu batılı toplum başta olmak üzere organik tarıma dönüş dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak “Toprak İşlemesiz Tarım” hareketi günümüzde toprak verimliliğinin korunması, sürdürülmesi ve toprak ıslahında dikkate alınmaya başlanan bir yöntemdir (Eğilmez, 2018) (Er & Başalma, Organik Tarımdaki Gelişmeler, 2013) (Marangoz, 2008) (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011).

2.2 Geleneksel Tarım

Geleneksel tarım, klasik tarım veya konvansiyonel tarım birim alandan en yüksek verimi alabilme temelli, yoğun girdili, rekoltenin fazlalığı, maliyetlerin düşürülmesi için verimin olabildiğince yüksek tutulması şartıyla hareket eden, kaynakları optimize etmeyi ve en uygun en ekonomik pratikleri tatbik ederek yetiştiricilik yapmak olarak tanımlanmaktadır (Er & Başalma, 2013) (Rehber, 2011).

Konvansiyonel tarım kavramı organik tarım karşıtı olarak kullanılmaktadır. Organik tarımda olduğu gibi herhangi bir tarımsal üretim için özel bir mevzuata, kanun, yönetmelik, sözleşme ve kurallara bağlı değildir. Ayrıca organik tarım gibi üretiminin aşamaları ve yöntemi herhangi bir kayıt altına alınmamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında yaşanan hızlı sanayileşme, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Buna paralel olarak dünyada bir açlık problemi yaşanmış ve bu sorunu çözebilmek adına gelişmiş ülkeler tarafından farklı politikalar üretilmiştir. Bu politikaların temel hedefi, yoğun girdi kullanılarak birim alandan daha yüksek verim

alma ve yeni tarım alanlarının açılmasına yönelik uygulamalardır (Marangoz, 2008) (Çetin, 2013).

Geleneksel tarımda birim alandan alınan ürün miktarını, yani verimi arttırmak için aşırı ölçülerde kullanılan tarımsal kimyasallar, yapay gübreler ve pestisitler su ve toprak kaynaklarının zaman içinde kirlenmesine neden olmuştur. Yetiştirilen tarımsal ürünlerin gerek üretim esnasında ve gerekse daha sonraki depolama ve muhafaza esnasında sağlığını korumak için yabancı otlar, hastalık ve zararlıların kontrolünde kullanılan, genel anlamda pestisitlerin çok büyük bir bölümü uygulanan hedeflerin dışındaki canlıları da etkilemiştir. Söz konusu olan yağışlar ve sulama suyu ile içme suyu olarak kullanılmakta olan yüzey sularına ve yeraltı sularına bulaşmış ve üretilen ürünlerin fizyolojisine, organik yapısına nüfuz etmiştir. Bu bağlamda beslenme zincirini takip ederek insan vücuduna ulaşmış, bazı bölgelerde anne sütüne dahi geçerek yeni doğmuş bebekleri dahi risk altına aldığı yapılan çalışmalarda görülmüştür (Er & Başalma, 2013) (Er, 2008).

Toprakta giderek azalmakta olan azot, fosfor ve potasyum başta olmak üzere, eksilen bitki besin maddelerini yeniden toprağa kazandırmak amacı ile uzun zaman uygulanan kimyasal gübreler, tarla topraklarının fiziksel özelliklerine zarar vermiş, toprakların su tutma, dona karşı dayanıklılık, mikrobiyal canlıların yoğunluğu gibi özelliklerin azalmasına sebep olmuştur. Ayrıca yüzeysel sularla ve derine sızan yeraltı suları ile uzaklaşan besin maddeleri su kaynaklarının kirlenmesinde en büyük sebeplerden biri olarak kabul edilmektedir. Öte yandan tarla toprakları aşırı derecede kontrolsüz işleme (sürülme) işlemine maruz bırakılarak tahrip edilmiş, organik madde ve benzeri doğal besin bağlayıcılarla birbirine bağlı olan toprak faunasının oluşturduğu tabii ortam zarar görmüş, tarım toprakları su ve rüzgâr etkisi ile aşınmış, bulunduğu yerden başka ortamlara taşınarak çevre kirliliğine yok açmış ve bu da toprak erozyonuna sebebiyet vermiştir. Organik tarımın aksine geniş alanlarda uygulanan tek kültürlü (monokültür) üretim, biyolojik çeşitliliğin ve bölgedeki endemik türlerin zamanla yok olmasını sağlamıştır. (Er & Başalma, 2013) (Er, 2008) (Marangoz, 2008).

Geleneksel tarımın uygulandığı bitkisel üretim alanları için söylenen bu sorunlar, hayvansal üretim için de benzer durumları ortaya çıkarmıştır. Hayvanları doğal kapasitelerinin üzerinde bir gelişime zorlamak ve daha fazla hayvansal ürün elde

edebilmek için uygulanmış olan antibiyotikler, hormonlar ve sağlıksız hayvan besleme maddeleri nedeniyle hayvan yetiştiriciliği de risk altına alınmıştır. Geleneksel tarımın herhangi bir kontrol ve mevzuat sistemine bağlı olmayışı sonucu sağlık ve hijyenik koşulları ihtiva etmeyen hayvan barınakları da hayvansal üretimi risk etmektedir (Eğilmez, 2018) (Gürler, 2016). Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya genelindeki tarımsal uygulamalar gözden geçirilmiş ve büyük gelişmelerin meydana gelmiştir. Savaş sonrası hızla artan dünya nüfusunu besleyebilmek ve artan hayat standartlarına uyum gösterebilmek amacıyla, devlet ve hükümet politikaları olarak daha çok gıda maddesi, bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi yapmak amaçlanmıştır. Bunun için de yeni geliştirilen teknolojiler tarıma uygulanmış, insan gücü ile mekanizasyona önem verilmiş ve gerek bitki besin maddesi olarak gerekse pestisit olarak daha fazla kimyasal kullanılmaya başlanmıştır. Bugün bakıldığında geleneksel tarımın uygulandığı çok geniş arazilerde birinci, ikinci ve üçüncü sınıf tarla topraklarına başta her türlü mesken, yazlık ve sayfiye yeri, sanayi tesisleri, karayolu, demiryolu ve havalimanı gibi tesisler olmak üzere yapılaşmalar söz konusudur. Sürdürülebilir tarım, burada temas edilen ve edilmeyen doğal kaynak bozulmasına ve israfına meydan vermeksizin ve hiçbir şekilde insan sağlığı ve güvenliği riski yaratmaksızın, tarımsal faaliyetlerin planlanmasını, uygulanmasını ve her türlü denetimini kapsamaktadır. Tarım ve çevre bilinci yüksek modern ülkeler bugün bu bilinçle hareket etmektedir (Er, 2008) (Marangoz, 2008).

2.3 Organik Tarım

Dünya nüfusu hızla artış göstermektedir. 2050 yılına varıldığında, dünya nüfusunun 9,5 milyara varacağı hesaplanmaktadır (IFOAM, 2020). Bu değerler dikkate alındığında bitkisel ve hayvansal gıda maddeleri ile su ürünleri üretiminin sürdürülebilirliği önem arz etmektedir. Günümüzde konvansiyonel tarım tekniklerinin yoğun olarak kullanıldığı dünyada büyük ölçüde gıda açığı bulunmaktadır. Son 35-40 yıl gibi bir dönemde, gıda maddeleri üretimi %35 civarında artmıştır. Aynı dönemde dünya nüfusunun açlık veya yetersiz beslenme oranları %35'ten ancak %20'lere düşürülmüştür. Bugün bakıldığında hala dünyanın çeşitli yerlerinde 821 milyon insan açlık sorunu ile karşı karşıyadır (IFOAM, 2020). Bu insanların açlık durumundan kurtulması için daha fazla gıda tüketmeleri yerine,

daha kaliteli ve besleyici gıda maddeleri kullanabilmeleri için gerek üretim gerek tüketim safhasında çevreye ve insana zarar vermeyecek tarımsal ürünleri üretmek üzerinde durulması gerekli bir alternatiftir. Eko Tarım, ekolojik tarım veya organik tarım olarak da tanımlanan uygulamalarla, tarımsal üretimde kimyasal madde kullanımının en aza indirilmeye çalışılması, ayrıca yetiştirme tekniklerinin çevreye olan olumsuz etkilerinin kontrol altına alınması gerekmektedir. İnsan ihtiyaçlarını karşılayabilmek kadar sağlıklı ve güvenli gıda üretimi de zorunludur. Dengeli ve sağlıklı beslenebilmek için gıda maddesi çeşitliliği ve kalitesi önem arz etmektedir. “Yeşil Devrim” uygulamaları ile dünyanın en önemli sorunlarından biri olan açlık sorununa belirli bir ölçüde çözüm getirilmiş olmasına rağmen sağlıklı ve dengeli beslenme ihtiyacı karşılanamamıştır (Er, 2008) (Er & Başalma, 2013).

Bitkisel üretimde, hayvan yetiştiriciliğinde, bitkisel ve hayvansal ürünlerin işlenmesinde kullanılan çeşitli katkı maddeleri, hormonlar, geliştiriciler, olgunlaştırıcılar, aroma maddeleri, renklendiriciler vb. insan sağlığı üzerinde zararlı etkilere yol açmaktadır. Bugünlerde toplumun değişik kesimlerinde giderek yaygınlaşan aşırı kilo alma (obezite) sorununun en önemli nedeni bilinçsiz ve dengesiz beslenmeden kaynaklanmaktadır. Bugün Türkiye’de nüfusun obezite oranı %22,3’e ulaşmıştır (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Bunun gibi nedenlerden dolayı sürdürülebilir tarımsal faaliyetlerin insan, hayvan ve çevre sağlığına uygun şekilde devam ettirilmesi zorunluluğu görülmektedir. Dünya genelinde hem nüfus artmakta hem de bireylerin yaşam standartları giderek yükselmektedir. Modern devletler tarafından tarımın ekolojik ve ekonomik olarak kendisinden beklenen yararları sağlayabilmesi için sürdürülebilir organik tarım uygulamaları her geçen gün daha da önem kazanmaktadır (Gürler, 2016).

2.3.1 Organik tarım kavramı, önemi ve amaçları

Organik sözcüğü bitkisel ve hayvansal kökenli her türlü canlı varlıklar veya ürünler, atık veya artık maddeler için söylenmektedir. Organik tarım ise dil farklılıkları nedeniyle farklı ülkelerde farklı isimlerle anılmaktadır. Örneğin, İngiltere’de organik, Almanya’da ekolojik ve Fransa’da biyolojik kelimeleri kullanılmaktadır. Ancak bunlar genel olarak birbirleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Marangoz, 2008) (FAO, 2020).

Tarım ve Orman Bakanlığı kurumsal internet sayfasının ‘organik tarım nedir?’ başlığında şu şekilde bir açıklama mevcuttur: “Dünya’da havayı, suyu ve toprağı kirletmeksizin, erozyonu, toprağın tuzlanmasını, diğer hastalık ve zararlıların etkisini en aza indirecek tarımsal tekniklerin geliştirilmesine duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayacak, doğaya dost üretim metodu ‘Organik Tarım’ olarak nitelendirilmektedir. Organik tarım insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Doğal dengeyi koruyarak hava ve su gibi yaşamsal kaynakların ve doğal hayatın korunmasını amaçlayan bir üretim yöntemidir. Organik tarımda ürün yetiştirilmesi, toplanması, hasat, kesim, işleme, tasnif, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma ile ürünün tüketiciye ulaşmasına kadar olan diğer tüm işlemlerde, kimyasal madde veya tarım ilacı kullanılmamaktadır. Çiftçiler ve aileleri tarım ilaçlarına daha sık maruz kaldıkları için, organik tarım, öncelikle çiftçi ve ailesini genel olarak toplumun sağlığını korur ve iyileştirir. Organik tarım yaygınlaştıkça, tedavisi çok pahalı olan hastalıklara yakalanma oranları da azalacak ve ekonomi de dolaylı yoldan olumlu etkilenecektir.” (TOB, 2020).

Organik tarım, ekolojik sistemde yanlış uygulamalar sonucu bozulan ve kaybolan tabii dengeyi yeniden tesis etmeye yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermekte olup, esas olarak sentetik kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve yapay kimyasal gübrelerin sınırlandırılması ve kullanılmaması yanında organik gübrelerin (çiftlik gübresi, yeşil gübreler, kompost gübreleri, vermikültür gübreleri vb.) kullanılması, ekim nöbeti, toprak ve su muhafazası, kullanılan tüm üretim materyallerinin her çeşit yabancı ot, hastalık ve haşerelere, hatta doğal olumsuz şartlara (aşırı kurak, sıcak, soğuk, rüzgar) karşı direncini artırma ve bütün bunların kapalı bir sistemde işlemlerini öneren, yetiştiricilikte sadece miktar artışını değil, aynı zamanda ürün kalitesinin de yükseltilmesini hedef alan, üretimin başlangıcından sonuna kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı olup; ulusal ve uluslararası düzeyde kabullenilmiş olan hukuki düzenlemeler ve geçerli kılınmış sistemler ışığında yürütülen dinamik, sürdürülebilir ve entegre bir üretim şeklidir (Er & Başalma, 2013) (Er, 2008) (Rehber, 2011).

Bugün kabul edilmiş mevzuata göre Organik Tarım Faaliyetleri toprak, su, bitki, hayvan ve her türlü doğal kaynakları kullanarak organik ürün ve girdi üretilmesi ya

da yetiştirilmesi doğal alan ve kaynaklardan ürün toplanması, hasat, harman, kesim, işleme, sınıflandırma, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma, pazarlama, ihracat-ithalat ile ürün veya girdinin tüketiciye ulaşıncaya kadar olan diğer işlemleri olarak tanımlanmaktadır. Benzer şekilde organik ürün, üründe organik tarım faaliyetleri esaslarına uygun olarak üretilmiş ham, mamul ve yarı mamul durumundaki sertifikalı ürün olarak ifade edilmektedir (TOB, 2020). Özet olarak organik tarım, sürdürülebilir tarım kavramı içinde yer almaktadır. Esas amaç yalnızca çevre ve insan sağlığını korumak değil, aynı zamanda üretici ve tüketiciler için kabul edilebilir bir maliyetle herkesin gıda ihtiyacının temin edilmesidir (Marangoz, 2008) (FAO, 2020)

Dünyadaki organik tarım faaliyetlerini tek bir çatı altında toplamayı amaçlayan sivil toplum kuruluşlarının en büyüklerinden biri olan IFOAM (International Federation of Organic Agriculture Movements / Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu)'a göre organik (ekolojik) tarım, sürdürülebilir bir ekosistem, güvenli gıda, sağlıklı beslenme, sosyal adalet ve tüm canlılar için daha iyi çevresel hayat şartları ile sonuçlanan bir sürece dayalı, bütünsel bir sistem yaklaşımı şeklinde tanımlanmaktadır (IFOAM, 2020).

21. Yüzyılın başlarında hala tarımda kitle halinde üretimde bulunabilmek için her türlü istismar yapılmakta ve bunun için de bilimin ve teknolojinin bütün imkanlarından faydalanılmaktadır. Bundan dolayı da çevre kirlenmekte, doğadaki tabii denge bir daha telafi edilemeyecek şekilde bozulmaktadır. Yukarıdaki tanımlar ve açıklamalar doğrultusunda insan, çevre ve ekonomik olarak sürdürülebilir tarımsal üretimi gerçekleştirmeyi amaçlayan sürdürülebilir organik tarımın genel amaçları şu şekilde sıralanmaktadır (Er & Başalma, 2013) (Marangoz, 2008) (Tosun, Yıldız, & Salalı, 2019);

- Hastalık ve zararlıları kontrol altına alarak doğadaki canlıların sürekliliğini sağlamak, çevre koruyucu model içerisinde, doğa ile uyumlu çalışmak,
- Doğal kaynakların ve enerjinin optimum kullanımı ile optimum verimliliğini sağlamak, üretim planlamasıyla maksimum değil yeter miktarda ve yüksek kaliteli gıda üretmek,
- Gelecek nesilleri korumak, bütün canlılar içinde özellikle de insanlar için güvenli ve sağlıklı her türlü kullanım maddeleri elde etmek, zehirli kimyasal

ilaçlar ve gübrelere uğraşarak 6 kat daha fazla kanser riski taşıyan üreticiler başta olmak üzere bebek yaştaki nesillerin, bizatihi insanlığın gelecek nesillerinin devamını ve sağlığını korumak (Amerika Birleşik Devletleri'nde 0-2, Avrupa Birliği'nde ve özellikle Almanya'da 6 yaş grubu altındaki çocuk mamalarının üretiminde organik ürünlerin kullanılması yasal zorunluluk haline getirilmiştir),

- Doğadaki dengeyi korumak, tarımsal faaliyetten kaynaklanabilecek her türlü kirliliği önleyerek, iklim değişikliğinin önüne geçmek ve sera etkisinin azaltılmasına katkıda bulunmak,
- Ekim nöbeti, ekim nöbetinde yeşil gübre bitkilerine yer verilmesi, örtü bitkileri sayesinde toprağın bitki örtüsüyle kaplı tutulması, ara ziraatı veya karışık ekim uygulamalarının yapılması, ekin artıkları ve anızın toprağa kazandırılması, kompost ve çiftlik gübresi kullanımı gibi uygulamalar ile yoğun bir seviyede organik madde girişinin sağlanması ve bu sayede toprağın verimliliği ve biyolojik fonksiyonlarının korunup desteklenmesi ve sürekli artırılması,
- İnsanları, çevreyi ve hayvanları kimyasalların olumsuz etkilerinden korumak, toprak-insan, toprak/bitki-hayvan, insan/bitki-hayvan arasında bozulan ilişkileri güçlendirmek,
- Toprak verimliliğini, organik koşulları göz önüne alarak ön planda tutmak, toprağın biyolojik ve mineralojik yapısını korumak ve içindeki biyolojik yaşam dengesini yeniden tesis etmek, eksilen organik maddeleri yeniden kazandırmak, çölleşme, erozyon ve bataklaşmayı önlemek yoluyla toprak verimliliğini uzun dönemde korumak ve geliştirmek,
- Yoğun organik madde girdisi ile arttırılan toprak verimliliği ile kültür bitkileri için son derece uygun ortamlar oluşturmak, bitkisel üretim ile hayvansal üretimin entegre edilmesi ile doğal mera ve otlaklar üzerindeki baskıyı azaltıp besin maddelerinin geri dönüşümünü kolaylaştırmak,
- Toprak ve genetik kaynak erozyonunu toprak yapısını dayanıklı ve stabil bir hale getirerek önlemek; tarımsal ekosistemlerde bitki örtüsünün korunması ve konvansiyonel tarım sistemlerinde olduğu gibi monokültür veya kısa süreli ekim nöbetinin yapılmaması ile biyolojik çeşitliliği arttırmak, doğal floranın ve faunanın korunmasını sağlayarak genetik çeşitliliği devam ettirmek,

- Su miktarı ve kalitesini korumak, her türlü enerji tasarrufunu sağlamak ve israftan kaçınmak, organik madde ile zenginleşen toprakta örtü veya malç bitkilerinin kullanılması sonucu oluşan toprak yüzey örtüsü sayesinde toprağın su tutma kapasitesini önemli seviyede arttırmak ve bununla beraber sulama ihtiyacı ve sulama için gereken su miktarını büyük ölçüde azaltmak; atmosferik nemi çekip muhafaza edebilecek tarımsal amaçlı organik ormancılık sistemlerine yer verilmesi sayesinde kurak alanlarda mikroklima alanlarının oluşturulmasına katkıda bulunarak kuraklık sorununa çözüm getirebilmek,
- Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak ve enerji tasarrufu yapmak,
- Üretici ve tarımsal işletmelerde çalışan insanların sağlığını korumak, güvenli bir çevrede çalışma ve yeterli gelir imkânı sağlamak,
- Küçük çiftçilerin ve aile işletmelerinin güvenliğini üretim döngüsü veya gelir düzeylerini arttırarak sağlamak, organik tarıma uygun projelerle kapama olarak küçük çiftçi işletmelerinden başlayarak ve onlarla sözleşme yaparak verilen primlere ve yapılan desteklerle çiftçileri buldukları yerde hayata devam ettirmek, kırsaldan kente göçü ve yok olmalarını önlemek, ürünlerinin değer fiyatla para etmesini sağlamak,
- Ekonomiyi desteklemek, sağlıklı ve besin kalitesi yüksek ürün elde etmek,
- Bitkisel ve hayvansal üretimi birlikte yaparak, birbirlerinin girdilerini kullanmak suretiyle karşılıklı desteklenmesini sağlamak,
- Sürdürülebilir organik tarımsal üretimin sosyal, ekonomik, çevresel boyutunu birlikte düşünmek,
- Yerel ve bölgesel üretimleri organik tarım ile desteklemek ve çoğu yok olmaya yüz tutmuş bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimlerini teşvik ederek biyolojik çeşitlilik ve endemik türlerin gelişimini sağlamak,
- İnsan ve hayvanlar için temiz ve sağlıklı, güvenilir ürünler ortaya koymak adına hiçbir şekilde Genetiği Değiştirilmiş Organizma (GDO) kullanmamak,
- Organik tarım sayesinde mümkün olduğu kadar daha ucuz, az girdili ve daha uzun ömürlü sürdürülebilir bir üretim yaparak özellikle küçük işletme sahibi üreticilerin gelirlerini arttırmak, bu sistemleri bitkisel ve hayvansal üretim bir arada entegre şekilde yapılacağı için işletmelerdeki bütünleşme amacını da gerçekleştirmektir.

Organik tarımın amaçları ile ilgili çok daha geniş kapsamlı fikir üretmek mümkündür. Ancak en ön planda olan ve temel alanları yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılmıştır.

2.3.2 Organik tarımın temel esasları, nedenleri ve beklenen yararlar

En basit ifade ile organik tarımın temel esası, doğal kaynakları korumak ve insan, hayvan ve çevre sağlığı bakımından güvenilir, sürdürülebilir, sağlıklı gıda maddesi üretmektir. Organik üretim sisteminin elemanları; toprak, bitki, çiftlik hayvanları, doğal yaşam ortamları, biyolojik madde döngüsü, haşere ve üreticiler olarak sıralanabilmektedir (Er & Başalma, 2013). Organik tarımsal üretim sisteminin kesin kuralları ve standartları bulunmaktadır. Üretimde kullanılacak girdilerde yasaklamalardan daha çok sınırlamalar söz konusudur. Yapay kimyasal haşere ilaçları ve kimyasal sentetik gübrelerin çok büyük bir bölümü çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiye neden olduğundan kullanımları sınırlandırılmakta, bir bölümünün de kullanımı tamamen yasaklanmaktadır (Rehber, 2011) (Marangoz, 2008).

Doğada bulunan ekosistemler organik tarım üretimi için model olarak kabul edilmektedir. Örnek olarak bir orman ekosistemi incelendiğinde; ormana dışarıdan herhangi bir sentetik madde girdisinin olmadığı, bitkiler tarafından topraktan bitki besin elementleri ve su, atmosferden oksijen ve karbon dioksit alındığı, solunum ve fotosentezin gerçekleştirildiği bitki dokularının geliştiği, zamanla yaprakların döküldüğü, dökülen yaprak ve dalların topraktaki canlılar tarafından ayrıştırılarak mineral maddeye dönüştürüldüğü ve bitkiler tarafından tekrar kullanıldığı görülmektedir. Doğal madde döngüsü ve biyolojik çeşitlilik bu şekilde kendi ekosistemi içerisinde korunmakta ve sürdürülebilir olmaktadır. Herhangi bir bitki veya hayvan türünün yok olması diğer bitkisel ve hayvansal canlıların varlığını riske sokmaktadır. Ekolojik dengenin oluşmasında orman içerisindeki hava, ışık, su ve besin maddesi büyük önem arz etmektedir. Bitkiler ve hayvanlar için zararlı olan haşere ve hastalıklar doğal yaşam ortamlarında mevcut haldedirler. Bu zararlılar oldukça önemli boyutlarda zarar verebilmektedirler. Ancak doğal ortamdaki ekolojik denge sistemi kapsamında biyolojik çeşitlilikteki zenginlik belirli bir süre sonunda zararlı ve hastalıkların yayılmasını engellemektedir. Zararlıların çoğu diğer böcekler ve kuşlar tarafından azaltılmakta ve zarar gören bitkiler ekosisteme geri

gelmektedirler. Organik tarımın işleyiş temelinde doğadaki bu döngü yatmaktadır. Bu yüzden organik tarımın esası insan sağlığı dikkate alınarak kaliteli ve güvenli gıda maddesi üretiminin yanında, toprak verimliliğinin korunması ve geliştirilmesi, doğal yaşam ortamlarının sürekliliğinin sağlanması, biyolojik çeşitlilik ve zenginliğin korunmasıdır. Bu sebeple organik tarım uygulamalarında ekolojik esasların ve süreçlerin en iyi şekilde uygulanması zorunlu kabul edilmektedir.

Bitki besin maddelerinin döngüsü oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple bitkisel atıkların kompostlama işlemine tabii tutulması ve hayvansal gübrelerin kullanımı uygulanmaktadır. Her iki atık grubunun kullanımında da esas olan bunların organik tarım ürünü olmasıdır. Belirli işlemlere tabi tutularak değerlendirilen bitkisel ve hayvansal atıklar toprağa uygulanmak suretiyle toprağa bitki besin maddesi ve organik madde kazandırmaktadır. Bu uygulamalarla toprak verimliliği korunmakta ve önemli ölçüde geliştirilmektedir. Toprak verimliliği ve bitki besin maddesinin artırılmasının yöntemlerinden biri de belirli bir bitki ekim rotasyonu veya münavebesi içinde veya örtü bitkisi olarak baklagil bitkilerine yer verilmesidir. Baklagil bitkileri köklerinde bulunan yararlı bakteriler aracılığı ile atmosferdeki serbest azotu alarak depo etme özelliğine sahiptir. Bu tür bitkiler organik hayvancılıkta hayvan yemi olarak kullanılmaktadır ve belirli durumlarda yeşil gübre bitkisi olarak toprağa da karıştırılabilmektedirler. Herhangi bir bitkisel üretimi takiben yapılacak hasat işleminden sonra, toprak üst tabakasının çıplak kalarak su ve rüzgarla aşınmasına ve humuslu toprağın taşınmasına izin vermemek için toprak yüzeyi malç (azot ve karbon içerikli organik toprak örtü maddesi) malzemesi bırakılmaktadır. Bu sayede toprağın gözenek seviyesi, su tutma kapasitesi ve hava alma olanakları daha kolay gelişmekte ve bu da toprağı sert iklim değişikliklerine daha iyi adapte edip daha iyi tava gelmesini sağlamaktadır. Organik tarım uygulamalarında toprağın işlenmesi belirli bir öneme sahip olmakla birlikte toprağın aşırı işlenmesinden yukarıda bahsedilen bitki besin maddesi tutma durumundan dolayı mümkün olduğunca kaçınılması gerekmektedir. (Er, 2008) (Er & Başalma, 2013) (Rehber, 2011).

Sürdürülebilir organik tarımsal sistemlerin, insan ihtiyacını karşılamasında tarımsal üretimde kullanılacak kaynakların doğru seçimi ve yönetimi gerekmektedir. Bu nedenle; ekolojik, ekonomik ve sosyal fayda sağlanması beklenmektedir. Bu üç

yönlü faydanın dengeli şekilde sağlanması durumunda sürdürülebilirlik ilkesi yerine getirilmiş olmaktadır.

Organik tarımın ekolojik sürdürülebilirlik esasları:

- Dışarıdan suni girdiler kullanmak yerine doğal madde ve besin döngüsünden faydalanmak,
- Toprak ve su kaynaklarının temizliği açısından yapay kimyasal maddelerin kullanılmaması veya kontrollü, ölçülü bir şekilde kullanılması,
- Biyolojik çeşitliliğin, aşırı ve kontrolsüz kullanım sebebiyle kaybolmaya yüz tutan endemik türlerin ve doğal zenginliğin korunarak geliştirilmesi,
- Toprak verimliliğinin korunması, geliştirilmesi, topraktaki organik maddelerin artırılarak kendi kendine yetebilen bir ekosistem haline getirilmesi,
- Toprak erozyonu ile humuslu toprak kaybının ve toprak sıkışmasının önlenmesi,
- Sürdürülebilirlik açısından yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının kullanılması,
- Hayvan haklarına uygun hayvansal ürün üretimi.

Organik tarımın sosyal sürdürülebilirlik esasları:

- Yeterli üretim ve sürekli gelir temin edebilme,
- İnsanları gıda miktarı yerine gıda kalitesini ön planda tutarak besleme, sağlıklı bir hayat sürmelerini sağlama,
- Entelektüel seviyesi ve gelir düzeyi yüksek kesim tarafından tercih edilme,
- Sağlıklı beslenme için güvenilir ve güvenli gıda temini,
- Kadın ve erkekler için uygun çalışma ortamları,
- Yerel bilgi ve geleneklerin oluşturulması ve modern yöntemlerle harmanlanıp uygulanması.

Organik tarımın ekonomik sürdürülebilirlik esasları:

- Yeterli ve kaliteli ürün elde etme,
- Az giderle dış girdiler ve ekonomik yatırım yapabilme,
- Kaliteyi geliştirerek değer artışı sağlanması,
- Gelir güvenliği ve sürekliliği için ürün çeşitliliğinin olması,

- Rekabeti geliştirici yüksek verimlilik içinde çalışılması.

2.3.2.1 Organik tarımın nedenleri

Dünyada çevre, insan ve toplum sağlığının korunması konusunda ülkelere göre farklı düzeylerde olmakla birlikte organik tarıma geçişle ilgili büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Organik tarıma geçme nedenleri arasında, sağlık ve çevreyle ilgili yaşanan birçok sorun yer almaktadır. Bunlar başlıca; bitkisel üretimde pestisitlerin, hayvansal üretimde antibiyotik ve hormonların kullanılmasından kaynaklanan sağlıkla ilgili sorunlar ve çevresel problemler olarak sıralanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanan tarım politikaları organik tarımın kabulü ile değişim göstermeye başlamıştır. Tarımsal üretimde kimyasal girdi desteğinin azalmasıyla beraber üretici açısından artan maliyetler ve organik tarıma verilen destekler organik tarımı cazip hale getirmiştir (Gürler, 2016) (Tosun, Yıldız, & Salalı, 2019).

Gelişmiş ülkelerde organik tarıma geçişte en etkili faktör tüketicilerin sağlığa ve çevreye karşı duyarlılıklarıdır. Artan çevre duyarlılığı, gıda maddeleri üretiminin miktar ve kalitesi yanında, tüketici sağlığı yönünden de değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve böylece organik ürünlerin üretimi ve ticareti büyük önem kazanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise organik tarıma geçişin en önemli nedeni, gelişmiş ülkelerde oluşan Pazar fırsatlarıdır. Büyüyen pazardan daha fazla pay alma, ilave katma değer yaratma, yeni istihdam alanları oluşturma, kırsal ve sosyal kalkınmayı teşvik etme, güvenilir gıda sağlama, üretici refahını artırma ve kaynakların sürdürülebilirliğini sağlama, organik tarıma geçişi sağlayan unsurlar arasında sayılabilmektedir. Üretici bazında düşünüldüğünde; organik tarıma geçişte, üreticiye verilen teşvikler ve ürünlerin Pazar garantisinin olması en etkili faktörler arasında yer almaktadır (Gürler, 2016) (IFOAM, 2020).

Konvansiyonel tarım sistemi, birim alandan maksimum çıktı ve yüksek verim üzerine kurulu, doğadaki döngüyü insan icadı kâr maksimizasyonunu hedefleyen bir sistem olarak görmektedir. Bu sistem sayesinde üretim artışı sağlansa da sistemin yol açtığı çevre sorunları, canlıların yaşamı ve bu yaşamın sürdürülebilirliği açısından ciddi sorunlara yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan Yeşil Devrim döneminde açlık sorununa çözüm ararken başvurulan bu yol, ekolojik dengenin bozulması pahasına devam ettirilirken, dünya nüfusunun üçte birinin bugün açlık sorunu ile karşı karşıya olması köklü bir sistem değişikliğine olan ihtiyacı ve

gerekliliği ortaya çıkarmıştır. Gıda skandalları, tarım ve gıda sektöründe ortaya çıkan diğer olumsuz olaylar tüketicilerin dikkatini çekmiş ve organik ürünlere olan ilgiyi artırmıştır (Rehber, 2011) (Marangoz, 2008). rnek olarak: Konvansiyonel tarımda uygulanan monokültür üretim şekli, birim alana sürekli tek tip ürünün ekilmesi zamanla toprağın sömürülmesine ve genelde verim kaybına sebep olurken; organik tarımda uygulanan ekim nöbeti yani münavebe yöntemi toprak sağlığını ve humuslu tabakayı korurken verimliliğini de artırmaktadır.

Toplam gıda arzını artırmadaki başarisına karşın, bir kalkınma aracı olan yeşil devrim fakir kırsal nüfusun düşük tabakalarının kazançlarını artırmada başarılı olamamıştır. Yeşil devrim aynı zamanda evre üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuş, bitki üretiminde hastalık ve zararlılarda kullanılan kimyasal kaynaklı mücadelede ilaçların artan kullanımı evre kadar insan sağlığını da etkiler hale gelmiştir. Sulama alanlarındaki artış toprakta tuzluluk sorununa yol açmıştır. Yüksek verimli çeşitlerin artı özelliklerine karşın bir genetik erozyon söz konusu olmuştur. OECD lkelerinde bu geleneksel tarımın, su ve havanın kirlenmesi, bitkisel çeşitliliğin kaybolması, toprak erozyonu, sağlık giderleri vb. şeklinde hektara 30 ile 50 dolar arasında bir dışsal maliyet yarattığı tahmin edilmiştir. Tarımın dışsal etkisiyle ilgili başka bir tahmin de İngiltere’de hektara 203 pound kadardır (FAO, 2020). “Organik tarım yeşil devrimin, toprak, hava, su, üretim ve insan sağlığı açısından taşıdığı olumsuz etkilerin giderilmesinde dünya ölçeğinde kabul edilen bir yaklaşımdır.” Başlangıçta da belirtildiği gibi bugün geleneksel tarımın ve küreselleşmenin özellikleri ve onların muhtemel etkileri organik tarımın arkasındaki temel nedenler olarak kabul edilmektedir. Diğer önemli nedenler olarak gösterilen evre koruma, toprak verimliliğini koruma ve artırma tekniklerinin geliştirilmesi ve tüketicilerdeki değişmeler de bir anlamda sözü edilen olumsuzluklarla yakından ilgili bulunmaktadır.

- a. **Kimyasal kullanımı:** Tarımda kullanılan kimyasallar (agrochemicals); bitki koruma ilaçları, gübreler, bitki hormonları, hayvansal hormonlar, antibiyotikler, mikotoksinler vb. rnleri kapsamaktadır. Kimyasal gübre ve bitki koruma ilaçları en önemli iki gruptur. Bitki koruma ilaçları uygulamada bitkilerde hastalık ve zararlılara karşı uygulanan kimyasallardır. Kimyasal gübreler de esas olarak bitkiler için gereksinim duyulan azot, fosfor ve potasyum içeren kimyasal formüllerdir. Kimyasal kullanımı ile üretimde

görülen hızlı artışın düşük kaliteli ürün alınmasına yol açabileceği, bu şekilde yoğun girdili bir tarımın sürdürülebilir olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu tür bir tarımın doğa ile uyumu tartışılmış ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kimyasallara dayalı endüstriyel tarım daha da gelişmiş ve bu dönemden sonra da tarımda kimyasalların kullanımı artarak devam etmiştir. Avrupa Kimya Endüstrisi Konseyi (CEFIC) 2018 yılı verilerine göre, Dünya Kimya Sanayi cirosu 3.475 milyar Euro olarak gerçekleşmiştir. Dünya genelindeki satış hacmi, 2017 yılına oranla %4,6 artmıştır (IFOAM, 2020) (Er, 2008). Günümüzde, bu kimyasalların çevre ve sağlık riskleri organik tarımın arkasındaki en önemli itici güç olarak görülmektedir. Son kırk yılda kimyasal gübre kullanımı 7-8 kat artmıştır. Sentetik gübrelerin en önemli etkileri azot ve fosfordan kaynaklanmaktadır. Toprakta kullanılan azot ve fosforun yaklaşık yarısı bitki tarafından kullanılmakta, arta kalanı toprakta kalmakta veya yeraltı ve yüzey suyuna karışmaktadır. Tarımda bitki koruma ilaçları kullanımının, hastalık ve zararlıların neden olduğu dikkate değer kayıpları önlemeleri açısından yararlı olmakla birlikte, hedef olmayan organizmalar, insan ve çevre sağlığı açısından olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bugün, geleneksel tarımda 400'ün üzerinde kimyasal; ot, böcek ve diğer bitki zararlılarını öldürücü olarak düzenli bir şekilde kullanılmaktadır. Yüzey su akışları, toprak erozyonu ve toprak altı suyunun drenajı yollarıyla birçok kimyasal ilaç kalıntısı dünya su sistemine karışmaktadır. Tüm bu ilaç ve toksinler doğada biyolojik birikinti "bioaccumulation" bırakmasıdır. Gelişmiş ülkeler en azından söz konusu kimyasal ilaçların kullanımının kontrolü amacıyla yasal düzenlemeler yapmaktadırlar (Er & Başalma, 2013). Üreticiler yaklaşık 50 yıldan beri gübreler ve bitki koruma amacıyla kullanılan kimyasalların dışında penisilin, tetrasilin gibi antibiyotikleri tavuklar, domuz ve sığırlar için büyümeyi hızlandırma ve masrafları düşürme amacıyla kullanmaktadırlar. Yapılan araştırmalar, hastalıklara dayanıklı bakteri varlığını artırarak insan sağlığına zarar veren, büyümeyi hızlandırma amacıyla antibiyotik kullanımının zararlı olduğunu göstermiştir (Er & Başalma, 2013) (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Organik tarımda daha önce de belirtildiği üzere bu gibi ilaç ve hormonların kullanılması da yasaklanmaktadır (Yavuzer & Bengisu, 2015).

- b. Biyoteknoloji:** Dünya gündeminde tarım ve tarım ürünleri ticareti ile ilgili önemli tartışma konularından birisi de genetiği değiştirilmiş organizmalardır (GDO). GDO'ların Dünya gıda ve tohum piyasasına girmesinin 10-20 yıl arasında bir geçmişi olmasına karşın, yüksek derecede endüstrileşmiş ve ihracata dönük tarımı olan belirli ülkelerde önemli bir ticaret konusu olmayı sürdürmektedir. Üretimin %90'dan fazlası ABD, Kanada, Arjantin, Brezilya ve Paraguay'a aittir. Tek başına ABD, dünya GDO'lu ürünlerinin %45,15'ini yetiştirmektedir (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Organik tarım doğallık özelliği genetik mühendisliğine karşıdır. Bu nedenle, organik tarım düzenlemelerinde genetiği değiştirilmiş tohumlar (transgenesis) yanında, revers breeding ve cisgenesis gibi ürünlerin kullanımı da yasaklanmaktadır (EOEARTH, 2020). Diğer yandan genetiği değiştirilmiş ürünlerin savunuculuğunu yapan bir kesim bulunmakta ve bu konuda 1996-2006 yılları arasını kapsayan bir çalışmada bu ürünlerin muhtemel yararlarını ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, GDO'ların işletme düzeyindeki gelir artırıcı etkilerinden, daha az bitki koruma ilacı kullanılmasını gerektirdiği ve daha da önemlisi sera gazı salınımını azaltmadaki etkileri iddiasıyla çevreye yararlarından söz edilmektedir (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011) (Yavuzer & Bengisu, 2015).
- c. Biyolojik çeşitlilik:** Biyolojik çeşitlilik Uluslararası Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonuna göre, karalar, denizler ve diğer sulak sistemler ve ekolojik topluluklarda yaşayan organizmalar arasındaki çeşitlilik olarak tanımlanmaktadır (EOEARTH, 2020). Haliyle biyo-çeşitlilik dünya yüzeyinde habitat tipleri içinde, bir alandaki türler arasındaki, bir tür içindeki genetik çeşitlilik anlamındadır. Biyolojik çeşitlilik doğal olarak var olan ve insan eliyle oluşturulan eko sistemlerin ve bu sistemlerin insanlara sağladığı yararların devamlılığını sürdürebilmesi için hayati önem taşımaktadır. Yaşayan organizmalar karbon, azot gibi temel elementlerin ve suyun çevre içindeki doğal döngüsü için gereklidir. Son yıllarda, bunlar içinde yaşayan türlerin hızla yok olması sonucunu doğuran doğal habitatların giderek artan hızda bozulması ve yok olmasının sonucu olarak, doğayı koruma yönünde ortaya çıkan ve giderek artan ilgiye paralel bir şekilde biyolojik çeşitliliğe karşı olan ilgi de artmaktadır. Günümüzde modern tarımın gelişmesi ve girdi yoğun hale gelmesi biyolojik çeşitliliğe karşı en büyük tehlikelerden biri

olarak kabul edilmektedir. AB’de 20. Yüzyılın son çeyreğinde, mevcut girdi yoğun tarımın sürdürülebilirliği konusunda tartışmalara yol açan, kırsal alanlardaki birçok türün miktar ve sayısında çok büyük azalmalar olduğu açıklanmaya başlanmıştır (Er, 2008). Bugün organik tarım başta olmak üzere sürdürülebilir tarım seçenekleri biyolojik çeşitliliğin yok olması sorununa çözüm olarak görülmektedir. Organik tarım toprak, bitki, hayvan ve ekosistemin doğal kapasitesini artırma ve koruma yoluyla, biyolojik çeşitliliğin yüksek seviyelerde tutulmasını hedeflemektedir (Yavuzer & Bengisu, 2015) (Er & Başalma, 2013)

- d. Küreselleşme:** Küreselleşmenin doğrudan organik tarımın bir nedeni olarak gösterilmesi anlaşılabilir görülebilir ancak organik tarımın küreselleşmenin yarattığı birçok sonuca karşı olduğu söylenmektedir (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Organik tarımın daha eşitlikçi, ekolojik olarak sürdürülebilir sosyal ve ekonomik bir yapının ortaya çıkmasında önemli rol oynayacağı konusunda güçlü görüşler bulunmaktadır. Küreselleşmenin birçok kişi açısından yarar sağlama potansiyeli olmakla birlikte, kaynak ve refahın bir grubun elinde toplanması, fakirlik ve eşitsizliği artırma ve daha sürdürülebilir bir ekonomik sistemi engellediği görülmektedir (IFOAM, 2020). Küreselleşme ile ilgili ana konulardan birisi de ulusal ve uluslararası bir sektörde üretim veya pazarlama alanının sınırlı sayıda ulusal veya çok uluslu şirketin eline geçmesidir. Bu şirketlerin giderek büyüyüp tekel gücü kazanmalarının insanlara ve çeşitliliğin korunmasına olumsuz etkileri olduğu ileri sürülmektedir (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Tarımın liberalleşmesi patentli tohum, kimyasal yoğun girdi kullanımı gibi özelliklerin hâkim olduğu endüstrileşmiş tarımı daha çok özendirir. Bu yapı küçük ölçekli tarıma bağlı olan fakir köylüleri tarım dışına iterken, biyolojik çeşitliliği yok etmekte, arazi ve diğer kaynakların az sayıda zengin kesimin elinde toplanmasına neden olmaktadır. Üreticiden tüketiciye uzanan gıda zincirinde tarım işletmesi düzeyinde katma değer, tarım dışı katılımcılara göre giderek azalmaktadır. Başka bir deyişle, gıda zincirinde kontrolün çok uluslu şirketlere geçmesiyle, çiftlik avlusu fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki fark giderek artmaktadır (IFOAM, 2020). Organik tarımın tarihi geçmişi ve temel felsefesi aksini savunsa da organik tarım giderek

geleneksel tarım ve ticaretin bir parçası olmaktadır. Küreselleşme ve çok uluslu şirketler organik tarımı etkileyerek, değişime zorlamaktadır.

2.3.2.2 Organik tarımın yararları

Organik tarımın temel amacı, ekonomik, sosyal, çevreye duyarlı sürdürülebilir bir tarım seçeneği olarak, toprağı zenginleştirmek, çiftçi ve insan sağlığını korumak, daha sağlıklı gıda ve sanayi hammaddeleri yetiştirmektir. Organik ve geleneksel tarımla üretilen ürünlerin kalite seviyelerini karşılaştırmalı olarak test eden ve ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bunların tümünü belirli olgulara dayanarak kabul etmek, birbiriyle çelişmeyen ve durumu kesin ortaya koyan çalışmalar olduğunu belirtmek zordur, organik tarımın yararları konusunda kesin kabuller yapmak doğru bulunmamaktadır. Bunun nedeni bitki çeşit ve hayvan türlerinin çok farklı olması, ekolojik koşullar, toprak tipi gibi yetiştirme koşullarındaki önemli farklılıklardır. Haliyle, başta gelen önemli araştırmaların varlığına karşın, organik gıdalarla ilgili yeni çalışma ihtiyacının önemi üzerinde durulmaktadır. Organik tarımı savunanlar organik ürünlerin avantajlarından söz ederken, karşıtlar bu avantajları kanıtlayan gerçek kanıtların olmadığını ileri sürmektedirler. Öte yandan organik tarımın faydaları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklı şekilde değerlendirilmektedir. Kalkınmış ülkeler çevre koruma, biyolojik çeşitliliğin korunması, enerji kullanımının ve karbondioksit salınımının azaltılması açısından yarar sağlarken; gelişmekte olan ülkeler kaynakların sürdürülebilir kullanımı, verim artışını dış girdilere dayanmadan sağlama, çevre ve biyo-çeşitliliğin korunması gibi yararlar sağlamaktadır (Anonim, 2020).

Organik tarımın yararları aşağıdaki gibi beş grupta incelenebilir;

- Beslenme ile ilgili yararlar,
- Çevresel yararlar,
- Biyolojik çeşitlilikle ilgili yararlar,
- Hayvan refahı yararları,
- Sosyal ve ekonomik yararlar.

a. Beslenme ile ilgili yararı: Organik ürünlere karşı talep artışının arkasında yatan en önemli neden, tüketicilerin organik ürünlerin geleneksel ürünlere göre daha sağlıklı olduğunu kabul etmelerinde yatmaktadır. Organik tarımın arkasındaki en önemli itici güçlerinden birisi özellikle kimyasal kullanımı ve

kalıntı sorunu açısından organik ürünlerin geleneksellere göre daha güvenilir kabul edilmiş olmasıdır (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Organik tarımın zehirli etki yapan kimyasalları azalttığı, GDO kullanımını kesinlikle önlediği, gıda katkı maddeleri ve renklendirici kullanımını azalttığı, bunun yanında yararlı mineral ve besin maddeleri, yararlı yağ asitleri ve antioksidanları artırdığı görülmektedir. Ayrıca organik ürünlerin, kanser, koroner kalp rahatsızlıkları, alerji ve çocuklardaki aşırı hareketlilik sorununun ortaya çıkma riskini azaltıcı potansiyelinden de söz edilmektedir (Yavuzer & Bengisu, 2015).

Çevresel yararlar: Çevrenin korunması ve yaşamın sürdürülebilirliği, organik tarımın en belirgin yararı olarak kabul edilmektedir. Organik tarım, karbon salınımının temel kaynaklarından biri olan toprağın iyileştirme özelliği ile iklim değişimleri azaltılması konusunda da potansiyele sahiptir (EOEARTH, 2020). Halihazırda birçok çalışma karbondioksit salınımının organik tarımda geleneksel tarıma göre %15-20 daha az olduğunu göstermektedir. Bunun en önemli nedeni organik tarımda inorganik azot kullanılmamasıdır (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). Toprak atmosfere göre iki kat fazla karbona sahiptir. Tarımda inorganik gübrelerin kullanılması ve üretim düzeyinin yüksek olması topraktan daha çok organik madde kaybına neden olmaktadır. Organik tarım farklı yollarla toprağın organik maddelerinin korunması ve artırılmasını amaçlamaktadır. Organik madde kullanımı, toprak parçacıklarını bağlama, toprağın su tutma kapasitesini artırma, sıkışma duyarlılığını azaltma yoluyla toprak kalitesini artırmaktadır. Başka bir tanımlama ile mükemmel toprak koruma, organik tarımın ayrılmaz bir parçası ve onun uygulamaları olan organik hayvan gübresi kullanımı, kompostlama, bitki münavebesi, inorganik kimyasalları kullanmama, vermikompost sistemlerinden yararlanma gibi temel uygulamaların da ana amacı olarak görülmektedir (Er & Başalma, 2013).

- b. Biyolojik çeşitlilik yararları:** Tarımsal faaliyetler dünya tarihinde arazi kullanımında-değerlendirilmesinde önemli seçeneklerden biri olmuştur. Geleneksel tarım bir habitat yaratmış ve toplam biyolojik çeşitliliğe katkıda bulunmuşsa da yaşanan gelişmelerle durum kötüleşmiş ve bugün biyolojik çeşitliliğin zarar görmesi sorununa dönüşmüştür. Çevreci örgütler, organik tarım için ortaya konan gerçekler olan karma işletmelerin ortadan kalkması,

ihhtisaslaşma, girdi yoğun yarım, bitki koruma ve yabancı ot ilaçlarının kullanımı, habitatın kaybolması, toprakta azot birikmesi gibi özelliklere sahip geleneksel tarım uygulamalarının bu soruna neden olduğu konusunda birleşmektedirler. Birçok karşılaştırmalı çalışma, organik tarımın geleneksel tarıma göre yaban hayatını ve beraberinde biyolojik çeşitliliği daha çok desteklediğini göstermiştir. Yaban hayatı, son yıllarda önemli derecelerde azalmakta olan bitki ve hayvan gruplarını ifade etmektedir. 76 araştırmayı değerlendiren bir karşılaştırmaya göre, organik tarımın birçok türün varlığı, çokluğu veya zenginliği üzerinde geleneksel tarıma göre daha pozitif etkiye sebep olduğu ortaya koyulmuştur (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011) (IFOAM, 2020).

c. Hayvan refahı yararları: Çoğunlukla toplumdan ve çiftçi kesiminden gelen baskılar hayvanlara daha iyi davranma ve hayvan refahını içeren bir hayvancılık sisteminin başlamasına neden olmuştur. Hayvan refahı hayvan yaşam kalitesi ile ilgili birden çok konuyu içermektedir. Bu hem bilimsel hem de etik konuları kapsamaktadır (Yavuzer & Bengisu, 2015). Hayvan refahı genel olarak açlık ve susuzluk, sıcaklık ve fiziksel rahatsızlık veren koşullar, yaralanma ve hastalıklar, normal davranışların ifadesi ve korku ve stres gibi beş özgürlük konusunda özetlenmektedir. Organik hayvancılıkla ilgili standartlar öncelikle hayvan refahını içermektedir. Organik standartlar serbest dolaşım (free range) sertifikasyonunun önerdiği koşullardan fazlasını içermektedir. Bu konular yaşama koşulları, gıda kalitesi, antibiyotik ve hormonların rutin kullanımının önlenmesi, nakliye ve kesim koşullarını kapsamaktadır (Yavuzer & Bengisu, 2015). Organik koşullarda yetiştirilen hayvanlar (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011);

- Hava ve arazi koşulları uygun olduğu zaman arazide rahatça dolaşabilmelidir, başka bir anlatımla serbest dolaşım (free range) koşullarında olmalıdır,
- Stres ve hastalıkları azaltacak seviyede bir genişlik içinde barınmalıdır,
- Olabildiğince doğal ve organik yemlerle beslenmelidirler ve bu yemler GDO içermemelidir,

- İlaç vb. ürünler sadece hastalık durumlarında ve kontrollü bir şekilde kullanılmalıdır,
- Hayvanlara daha çabuk büyümeleri ve daha verimli olmaları için hormon verilmemelidir.

Sağlıklı bir hayvanın, stresli bir hayvana göre hastalıklara daha dayanıklı olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Organik hayvancılık hastalıklar, sağlığı koruyup, hayvanların bünyesini güçlendirerek yenmeye çalışmaktadır. Bu durumu uygun diyet, yüksek standartta barınma koşulları, her bir hayvana yeteri kadar alan ve stres azaltıcı önlemlerle sağlamaktadır. Sonuç olarak hayvan sağlığı ve hayvan refahı söz konusu olunca organik tarım geleneksel tarıma göre daha iyi durumdadır. Bu sonuç kesinlikle hayvanların yararına olup, gerçekte bu açıdan organik hayvancılığın desteklenmesi için bir gerekçe niteliğinde görülmektedir (Er, 2008).

d. Sosyo-ekonomik yararları: Organik tarım kendi kendine dayanma, sürdürülebilir olma ve yerel kaynakların kullanılmasına verdiği önemle çiftçinin ve yerel toplumun güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Birçok batı ülkesinde uzun yıllardır kullanılmakta olan yoğun girdili tarım yöntemlerinin arazi dokusu ve çevre üzerinde önemli olumsuz etkileri olmuştur. Kırsal alanda yaban hayatının kaybolması yanında önemli biyolojik çeşitlilik kayıplarından birisi de bir anlamda nüfustaki çeşitliliğin kaybolmasıdır. Örneğin İngiltere’de son 50 yıl içinde tarım nüfusu %70 ve işletme sayısı ise %40 azalmıştır (Er & Başalma, 2013). Bu değişimler tarım nüfusunun giderek azalması ile yaşlanmasına sebep olurken, çok az sayıda genç tarım alanında kalmayı seçmiş fakat gençlerin çoğunluğu geleceklere için kasaba ve şehirlere gitmeyi tercih etmişlerdir. Ancak son yıllarda, özellikle AB ülkeleri gibi gelişmiş ülkelerde genç kuşakların tarımı ve kırsal kesimi terk etmeyerek, geçmişe göre daha fazla oranda topraklarına sahip çıkmaları, organik tarıma karşı duydukları olumlu yaklaşımın bir sonucu olarak düşünülmektedir (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). (FAOSTAT, 2020)

3. TÜRKİYE’DE ORGANİK TARIM EKONOMİSİ VE TARIMSAL İŞLETMECİLİK

Türkiye’de tarım sektörünün ekonomideki yüzdelik payı nispi olarak düşüş durumunda olmakla birlikte, sektör; ülke nüfusunun gıda ihtiyacını karşılaması, sanayinin ihtiyaç duyduğu hammaddeyi temin etmesinin yanı sıra sanayi tarafından üretilen ürünlere talep oluşturması, istihdam yaratması, milli gelir ve dış ticarete katkısı nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

Birinci bölümde tarım kavramı içinde geleneksel tarım, organik tarım, organik tarımın kavramsal yapısı, gereklilikleri, yararları, sosyolojik ve çevresel etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise, Türkiye’de organik tarım sektörünün ekonomideki yeri, organik tarım ürünlerinin iç ve dış pazarlardaki durumu, beslenme, nüfus, istihdam, gayri safi yurt içi hasıla ve tarımsal işletmecilik gibi temel ekonomik parametreler incelenmiştir. Dış ticaret verileri tarım ve orman ürünleri kapsamında incelenmiştir. Kullanılan veriler 2000-2019 yıllarını kapsayan dönem içinde değerlendirilmiş ve Türkiye tarımındaki değişimler ortaya konmuştur.

3.1 Türkiye’de Organik Tarım

Türkiye’de organik tarım hareketi, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi girişimci çiftçiler tarafından değil; Avrupalı organik tarım işletmelerinin temsilcileri aracılığı ile başlamıştır. Dünyada ticareti 1970’li yıllarda görülmüş olan organik tarım ve bu alandaki gelişmelere uygun olarak, Avrupa temelli firmalar, Türkiye’deki firmalardan özellikle Avrupa’da yetiştirilemeyen organik ürünlerin talebinde bulunmuş ve böylece 1984-1985 yıllarında Türkiye’de organik tarım başlamıştır (Marangoz, 2008). Bu yıllarda Türkiye’nin geleneksel ihraç ürünlerinden kuru incir ve kuru üzüm ile Ege Bölgesinde, özellikle de İzmir’de gerçekleştirilmiştir. Ürünlerin işlenebileceği kuruluşların çoğunluğunun İzmir’de bulunması ve bunların ihracat işlemlerinin İzmir Limanı’ndan yapılıyor olması bu faaliyetlerin burada başlamasının temel nedeni olmuştur (Er, 2008). Daha sonra bu ürünlere kuru kayısı, fındık gibi ürünler de katılarak farklı bölgelere yayılmıştır. İlk yıllarda Avrupa

kökenli bazı firmalar kendi ihtiyaçları olan ürünleri sözleşmeli çiftçilerle yetiştirmek ve elde edilen ürünleri Türk ihracatçıları aracılığı ile kendi ülkelerine ithal edebilmek için Türkiye’de organik tarım üretim projeleri tesis etmişlerdir. Başlangıçta bu organik üretim faaliyetlerinin danışmanlık, teftiş ve sertifikasyon gibi vazgeçilmez esasları tamamıyla yabancı kişi ve kuruluşlarca yürütülmüştür. 1990’lı yılların başında bu konularda az sayıda da olsa Türk uzmanlar yetişmişler ve yabancı firmaların Türkiye’deki temsilciğini yapmaya başlamışlardır (Rehber, 2011).

İlk olarak 1984-85 yılları arasında Ege Bölgesi’nde geleneksel ihraç ürünlerinden olan kuru incir ve kuru üzüm gibi ürünlerin sözleşmeli üretim sisteminin başlamasının ardından bu üretim; 2000’li yıllara gelindiğinde yeni bir biçim kazanarak bitkisel ürünler, işlenmiş gıda ürünleri ile diğer gıda ve tarım ürünleri olarak sınıflandırılabilir. Sektörel yelpazeye ulaşmıştır (Aydın & Aktürk, 2020). Türkiye’de organik tarım uygulamalarına yönelik ilk yapılanma, 1992 yılında Organik Tarım Organizasyonu Derneğinin (ETO) kurulması ile başlamıştır. 1994 yılında IFOAM temel standartları ve 2092/91 sayılı AB Organik Tarım Yönetmeliği’ne dayalı ilk ulusal yönetmelik devreye girmiştir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ekolojik tarımla ilgili kontrol yetkisine sahip olmuş ve bünyesinde ATÜT (Alternatif Tarımsal Üretim Teknikleri) Dairesi kurulmuştur (Aydın & Aktürk, 2020). 1994 yılında “Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik”, 2002 yılında ise “Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir (Rehber, 2011).

Türkiye’de çiftçilerin organik tarımı benimsemelerindeki etkili olan faktörler ve bunların öncelik sırasının dünyadaki organik tarım girişimcilerinin motivasyon unsurlarından farklı olduğu söylenebilir. Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde, üreticilerin organik tarıma geçmelerinde özellikle prim fiyat ve market garantisi gibi ekonomik faktörlerin en etkili motivasyon unsurları olduğu belirlenmiştir.

3.1.1 Türkiye’de organik tarım üretimi

Türkiye’de organik tarım üretimi ithalatçı ve/veya ihracatçı firmaların sektöre adım atması ile başlamıştır. İhracata bağlı üretimin yarattığı fırsatlar, özel girişimci ve üreticileri organik tarım yapma yönünde teşvik etmiştir. Dış talepteki sürekli artış yanında, iç talepte ortaya çıkan sınırlı da olsa gelişmeler organik üretimde hızlı bir

gelişmeye neden olmuştur. 1990 yılında 313 üretici ile sayıları ancak 8 olan organik ürün sayısı, sonrasında süratli bir artışla 1997 yılına gelindiğinde üretici sayısı 10000'ni aşarken; ürün sayısı 92'ye çıkmıştır (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011). 1999 yılında 168 bin ton olan organik ürün üretimi 2006 yılına gelindiğinde yaklaşık 310 bin tona ulaşmıştır, haliyle 1999-2006 döneminde üretim artışı ortalama %85 olmuştur (Marangoz, 2008). 2019 verilerine göre organik ürün sayısı 250'ye yükselmiş ve organik üretici sayısı 54201 olmuştur (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020)

Tarım ve Orman Bakanlığı'nın organik tarım strateji belgesine göre, 2006-2020 döneminde organik tarım üretimi ile ilgili olarak aşağıdaki gelişmeleri planlamıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020) (Marangoz, 2008) (Er & Başalma, 2013);

- Türkiye'de küçük ve parçalı tarım işletmelerinin yaygın olduğu göz önüne alındığında organik tarımda üretici örgütlenmesinin teşvik edilmesi,
- Organik tarımda üretim planlamasının yapılması,
- Türkiye'nin avantajlı olduğu organik tohum, şeker, fosfat, zeolit gibi ürünlerde üretim imkanlarının artırılarak, girdilerde yerel kaynakların kullanımının ön plana çıkarılması,
- Diğer organik girdiler konusunda yapılacak ihtiyaç analizleri sonucunda, sektörün ihtiyaç duyduğu girdilerin üretiminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması,
- Organik tarımın temel felsefesine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimin kapalı sistemde yapılmasının geliştirilmesi ve organik tarımsal sanayi ile entegrasyonu için müteşebbislerin teşvik edilmesi,
- Kontrol ve sertifikasyon maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla üreticilerin bir araya gelerek büyük ölçekli projelere yönelmelerinin teşvik edilmesi,
- Doğal koruma alanları ile çevresel açıdan hassas bölgelerde uygun üretim tavsiyelerinin özendirici bir şekilde yapılarak organik tarımın bölge halkı için sürdürülebilir bir geçim kaynağı olarak yaygınlaştırılması,

- 2010 yılında işlenen tarım alanlarının %3'ü, 2020 de ise %8'i gibi hedeflerin öngörülmesi ve bu hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenlere yer verilmesi gerekmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı'na göre organik ürünlerin üretim ve ticareti için özel düzenlemeler gerekmekte ve bu düzenlemelerin de uluslararası bazda kabul görmüş kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarınca kontrol edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'nin doğal yapısı ve iklim koşulları yanında, yürütülen geleneksel tarımın gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında organik tarım açısından olumlu özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin "kendiliğinden organik" olarak nitelendirilen üretim açısından Batılı ülkelere göre avantajlı olduğu bir gerçektir. Örneğin, yapılan bir araştırmada Muş, Ağrı, Bitlis, Hakkâri, Van, Ardahan, Gümüşhane, Iğdır, Bayburt illerinin "kendiliğinden organik" üretim şekline sahip oldukları ortaya konmuştur (Demiryürek ve Güzel, 2007).

Rehber (2011) burada örnek olarak iki girişim hakkında kısa bilgiler vermiştir: *"Bunlardan birisi, özel bir vakıf tarafından Gümüşhane'de başlatılan girişimdir. 2001 yılında başlatılan bu girişim ağırlıklı olarak süt üretimi amaçlı olsa da Kelkit İlçesinde Gümüşhane Üniversitesi'ne bağlı ve organik tarım programına da yer veren Meslek Yüksek Okulu ile çok amaçlı bir proje haline gelmiştir. Ayrıca Kelkit ilçesinde organik tarım üreticileri 'Kelkit Organik Tarım Derneği' altında birleşmişlerdir. İkinci örnek ise, Erzurum'da Doğu Anadolu Tarımsal Üreticiler ve Besiciler Birliği (DATÜB) tarafından başlatılan projedir. 2005 yılında başlatılan 96 bin Euro değerindeki AB destekli 'Erzurum Yöresinde Organik Tahıl Yetiştiriciliğinin Yaygınlaştırılması projesine katılan üretici sayısı 2007 yılında 600 olmuştur. Dernek tarafından 2011 yılında 'Organik tarımda rastlantısal hatalar için algoritma stratejilerini geliştirme projesi' başlatılmıştır. Proje kapsamında organik tarım kriterlerinin konulması, konulan kriterlere üreticilerin uyması ve kriterlere uygunluğun izlenerek belgelenmesinin sağlanacağı ifade edilmiştir. Proje, Türkiye Organik Tarım Yönetmeliği'ne bağlı, ülke ve bölge koşullarına uygun olmak koşuluyla IFOAM, DEMETER, FİBL gibi sivil toplum kuruluşlarının özel kriterlerini örnek alacaktır. Özel kriterleri, proje gereği akademisyenler, bu kuruluşların temsilcileri, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı gözlemcisinin bulunacağı bir komite belirleyecektir. Projenin, Türkiye organik tarımının gelişmesi yanında,*

organik gıda üretiminin yaygınlaştırılmasına da katkı sağlayacağı iddia edilmektedir. 2011’de 9 il ve 15 ilçede aktif olarak faaliyet gösteren ve 3500 üyesi bulunan DATÜB’ün kurucusu ve halk arasında ‘Organik Nazmi’ olarak bilinen Nazmi Ilıcalı, ABD’de bulunan ASHOKA Vakfı tarafından ‘sosyal girişimci’ seçilmiştir.” (Rehber, Organik Tarım Ekonomisi, 2011)

Türkiye’de organik tarım ton bazında üretim miktarı, organik üretimi yapılan ürün sayısı, organik üretim yapan çiftçi sayısı ve organik üretim yapılan toplam alan 2002-2019 yılları istatistiği Çizelge 3.1’de verilmiştir. Veriler şu şekildedir;

Çizelge 3.1: 2002-2019 yılları organik bitkisel üretim istatistikleri

YILLAR	ÜRÜN SAYISI (Adet)	ÇİFTÇİ SAYISI (Adet)	%	ALAN (Hektar)	%	ÜRETİM (Ton)	%
2002	150	12.428	-	89.827	-	310.125	-
2003	179	14.798	19,1	113.621	26,5	323.981	4,5
2004	174	12.751	-13,8	209.573	84,4	377.616	16,6
2005	205	14.401	12,9	203.811	-2,7	421.934	11,7
2006	203	14.256	-1,0	192.789	-5,4	458.095	8,6
2007	201	16.276	14,2	174.283	-9,6	568.128	24,0
2008	247	14.926	-8,3	166.883	-4,2	530.224	-6,7
2009	212	35.565	138,3	501.641	200,6	983.715	85,5
2010	216	42.097	18,4	510.033	1,7	1.343.737	36,6
2011	225	42.460	0,9	614.618	20,5	1.659.543	23,5
2012	204	54.635	28,7	702.909	14,4	1.750.127	5,5
2013	213	60.797	11,3	769.014	9,4	1.620.466	-7,4
2014	208	71.472	17,6	842.216	9,5	1.642.235	1,3
2015	197	69.967	-2,1	515.268	-38,8	1.829.291	11,4
2016	238	67.878	-3,0	523.777	1,7	2.473.600	35,2
2017	214	75.067	10,6	543.033	3,7	2.406.606	-2,7
2018	213	79.563	6,0	626.885	15,4	2.371.612	-1,5
2019	213	74.545	-6,3	545.870	-12,9	2.030.466	-14,4

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı (Doğal toplama alanları dahildir), TÜİK

Çizelge 3.1’de görüldüğü üzere 2019 yılına kadar organik üretim yapan çiftçi sayısı artış trendinde iken; 2019 yılında düşüşe geçmiştir. Aynı durum organik ürün üretim miktarında da görülmektedir. Ayrıca son yıllarda üretilen organik ürünler giderek

çeşitlenmektedir. Bunlar taze meyve ve sebzeden, baklagiller, pamuk ve buğday çeşitleri gibi tarla bitkileri, tıbbi ve aromatik bitkiler ve kurutulmuş meyvelere (elma, ceviz, fındık, antep fıstığı, kuru incir, kayısı, üzüm vb.) kadar uzanmaktadır.

Demiryürek (2016) organik hayvancılığı şu şekilde tanımlamış ve uygulanma nedenlerini sıralamıştır: “Sentetik olarak üretilen maddelerin direk ve dolaylı olarak hayvansal üretimde kullanılmadığı, kullanımı zorunlu ise minimum düzeyde kullanıldığı, hayvan beslemesinin organik yemlerle yapıldığı, sağlık ve hayvan refahı öncelikli hayvan yetiştiriciliği prensibine sahip, her aşamasının kontrollü ve sertifikalı olduğu hayvansal üretime organik hayvansal üretim denir. Organik hayvancılığa geçiş süreci ise, hayvansal üretime başlanmasından ürünün organik olarak kabul edilmesine kadar geçen süredir. Diğer bir ifadeyle bu süreç konvansiyonel hayvansal üretimin organik hayvansal üretime dönüşüm sürecidir. Organik hayvancılığın uygulanma nedenleri; çevre kirliliğini önlemek ve ekosisteme zarar vermemek, biyolojik çeşitliliği korumak ve devam ettirmek, toprak erozyonu ve genetik kaynakların yitirilmesini önlemek, su miktarını ve kalitesini korumak, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak (biodizel gibi), enerji tasarrufu sağlamak, köyden kente göçü en aza indirmek, ekonomiye destek sağlamak, ihraç değeri yüksek olan ürünleri üretmek ve pazar oluşturmak, ekolojik ürün pazarında diğer ülkelere karşı rekabet gücünü artırmak, küçük çiftçi ve sanayicinin gelir düzeyini artırmak olarak sıralanabilmektedir.” Türkiye’nin 2013-2019 yılları arası organik hayvansal üretim verileri Çizelge 3.2’de verilmiştir. İstatistikler şu şekildedir;

Çizelge 3.2: 2013-2019 yılları organik hayvansal üretim istatistikleri (geçiş dönemi hariç)

YILLAR	Çiftçi Sayısı Toplamı	Hayvan Sayısı Toplamı	Et(ton) Toplamı	Süt(ton) Toplamı	Yumurta(adet) Toplamı
2013	1632	1.021.382	4970,07	54780,93	48.040.778
2014	216	1.121.159	2107,08	15509,71	64.898.912
2015	179	997.707	2605	19739	58.938.769
2016	173	1.215.632	1609	21431	147.600.367
2017	119	1.290.771	1352	15109	161.254.080
2018	148	1.268.443	1688	12884	174.675.362
2019	170	865.781	819	5394	179.781.501

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK

Çizelge 3.2’de görüldüğü gibi organik hayvansal üretim yapan çiftçi sayısı, hayvan sayısı, üretilen et-süt miktarları 2013-2019 yılları arasında düzensiz bir seyir izlemiştir. Özellikle 2018-2019 yılları arasında organik yollarla üretilen hayvan sayısında çok ciddi bir azalış görülmüş ve beraberinde organik et ve süt üretimleri de bu azalışı takip etmiştir. 2019 yılında görülen durumda düzenli artış gösteren tek hayvansal üretim dalının organik yumurta üretimi olduğu söylenebilir.

Organik arıcılık, uzun yıllar boyunca üretimi yapılan ilk ve tek hayvansal organik ürün iken, son yıllarda organik süt, organik et ve yumurta üretiminin de başladığı görülmüştür. Yurtdışı ve yurtiçinden gelen talepleri karşılamak için son yıllarda özel sektörün organik hayvancılığa olan ilgisinin ve yatırımların artması sonucu, organik hayvansal ürün üretim istatistiklerimiz giderek yükselmektedir. Organik balık yetiştiriciliği ile ilgili araştırma projeleri bulunmasına karşın, günümüzde Türkiye’de ticari amaçlı organik kültür balıkçılığı yapılmamaktadır (Demiryürek, 2016). Türkiye’nin 2013-2019 arası organik arıcılık verileri Çizelge 3.3’te verilmiştir. İstatistikler şu şekildedir;

Çizelge 3.3: 2013-2019 yılları organik arıcılık üretim istatistikleri (geçiş dönemi hariç)

YILLAR	Çiftçi Sayısı Toplamı	Toplam Kovan Sayısı	Toplam Ürün (ton)
2013	279	32.342	344,04
2014	321	36.391	280
2015	322	38.296	674,54
2016	276	40.371	349
2017	318	48.153	393,2
2018	334	51.742	494,9
2019	249	50.100	576,76

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK

Türkiye’de 2010 verilerine göre organik tarım yapılan alanlar bölgeler itibariyle şu şekilde sıralanmaktadır; Doğu Anadolu Bölgesi organik tarım yapılan alanlar içerisinde %66,2 ile birinci sıradadır. Sonrasında %12,4 ile Ege Bölgesi, %8,8 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %5,4 ile İç Anadolu Bölgesi, %4,2 ile Karadeniz Bölgesi, %1,8 ile Akdeniz Bölgesi ve %1,2 ile Marmara Bölgesi gelmektedir. Organik tarım yapan çiftçi sayısı ise yine %51,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi birinci sıradadır. Sırasıyla %20,7 ile Ege Bölgesi, %13,3 ile Karadeniz Bölgesi, %5,7 ile İç

Anadolu Bölgesi, %3,4 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %2,9 ile Akdeniz Bölgesi ve %2,6 ile Marmara bölgesi takip etmektedir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020).

Aktürk ve Aydın (2020) yaptıkları çalışmada, organik tarım uygulama itibariyle benzerlik gösteren illerin hangileri olduğunu analiz etmişlerdir: *“Türkiye’deki illerin organik tarım faaliyetlerini gösteren değişkenlere kümeleme analizi uygulanmıştır. Analiz aşamasında k-ortalamalar yöntemi kullanılmış ve uygun küme sayısının altı olduğu belirlenmiştir. Bu altı kümeye göre elde edilen küme yapıları şu şekildedir: Birinci küme, Türkiye’nin farklı bölgelerinden olan 66 ilden oluşmaktadır. Aydın ili tek başına ikinci kümeyi oluşturmuştur. Aydın ilinde organik bitkisel üretim yapan üretici sayısı ve üretim alanı diğer illere göre oldukça yüksektir. Samsun ili ise üçüncü kümeyi oluşturmuştur. Bu ilde de organik hayvansal üretim yapan üreticilerin sahip oldukları hayvan sayısı diğer illere göre oldukça yüksektir. Van ili dördüncü kümeyi oluşturmuş olup, bu ilde de organik arıcılığın oldukça yaygın olduğu belirlenmiştir. Beşinci kümede yer alan Ankara, Çanakkale ve Ordu illeri özellikle organik hayvancılık bakımından benzerlik göstermiş olup, aynı kümede toplanmışlardır. Altıncı küme coğrafi olarak heterojen yapıda bir küme olup Artvin, Bayburt, Elazığ, Gümüşhane, Mersin, Rize, Siirt ve Tunceli illerinden oluşmaktadır. Bu kümedeki iller özellikle organik arıcılık bakımından benzerlik göstermektedir.”* şeklindedir (Aydın & Aktürk, 2020).

3.1.2 Türkiye’de organik tarım ürünleri dış ticareti

Önceki kısımlarda belirtildiği gibi Türkiye’de organik ürünlerin yetiştirilmesi dış pazarların, özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinin talebi üzerine olmuştur. Bu yüzden Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye’nin en önemli ihracat pazarlarını oluşturmaktadır. Türkiye’nin ihracat yaptığı ülkelerin sayısı yaklaşık 12 olup; Avrupa Birliği ülkeleri içinde Almanya, Hollanda, İsviçre ve İngiltere, Kuzey Avrupa ülkeleri, ABD, Kanada, Avustralya ve Japonya ihraç potansiyeli yüksek pazarlardır. Türkiye’de üretilen organik ürünlerin ilk yıllarda neredeyse tamamı ihraç edilirken, bugün bu oran iç tüketimin artmasıyla azalmaktadır. Bugün yetiştirilen organik ürünlerin çok büyük bölümü ihraç edildiği için, organik üretim yurt dışından gelen talebe göre şekillenmektedir (Marangoz, 2008).

Organik ürün ithalatı ise ihracata kıyasla oldukça azdır. İthal edilen ürünler çoğunlukla işlenmiş ürünlerdir. Organik ürün ithal edilen ülkelere bakıldığında zaman yine Avrupa ülkelerinin çoğunlukta olduğu ve özellikle de Almanya'nın büyük paya sahip olduğu görülmektedir (Er & Başalma, 2013).

Çizelge 3.4: 2009-2019 yılları organik ürün ihracat miktar ve tutarı

YILLAR	Miktar (Ton)	Tutar (\$)
2009	7565,61	27.504.939
2010	3592,57	15.879.571
2011	3371,29	15.529.287
2012	6258,31	24.703.607
2013	10.495.216	46.020.389
2014	15.552.638	78.779.537
2015	13.548.757	69.229.817
2016	16.819	77.831.368
2017	61.689,3	215.288.185
2018	111.690,68	361.128.943
2019	75.904,32	203.141.638

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK

Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkelerin miktar açısından sıralaması şu şekildedir; Almanya, Fransa, Irak, Danimarka, Belçika, İsviçre ve diğer başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünya ülkeleri gelmektedir. Bu ülkeler arasında getiri tutarı bakımından Almanya, Fransa, Irak ve İsveç ilk sırada bulunmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Gelişmiş ülkelerde üretilen organik ürünler genelde iç pazarlarda değerlendirilmektedir. Türkiye'de yapılan organik üretimde ürünlerin cinsi genelde ihracat potansiyeli olan ülkelerin talepleri doğrultusunda belirlenmektedir.

Çizelge 3.5'te 2019 yılında en çok ihracatı yapılan organik ürünler miktar (ton) ve tutarları (\$) ile verilmiştir. Bu veriye göre buğday ve buğday ürünleri miktar olarak %41,1 ile en büyük paya sahipken; meyve ve meyve ürünleri tutar bakımından %32,12'lik dilimi kapsamaktadır:

Çizelge 3.5: 2019 yılı en çok ihracatı yapılan organik ürünler

Ürün Adı	Miktar (Adet)	Miktar (Ton)	Tutar (\$)	Miktar %	Tutar %
Buğday ve buğday ürünleri		31.194,53	11.913.987,26	41,1	5,86
Meyve ve meyve ürünleri		16.733,92	65.242.625,00	22,05	32,12
Üzüm ve üzüm ürünleri		9.536,31	27.895.275,66	12,56	13,73
İncir ve incir ürünleri		6.895,86	40.306.275,00	9,08	19,84
Fındık ve fındık ürünleri		4.440,76	31.964.563,27	5,85	15,74
Kayısı ve kayısı ürünleri		3.744,10	14.727.473,00	4,93	7,25
Sebze ve sebze ürünleri		1.146,61	1.694.270,52	1,51	0,83
Diğerleri		850,03	2.198.960,80	1,12	1,08
Mısır		815,38	2.983.475,42	1,07	1,47
Zeytin ve zeytin ürünleri		178,22	394.232,08	0,23	0,19
Baharatlar		137,75	1.850.383,93	0,18	0,91
Süt ve süt ürünleri		105,53	129.053,19	0,14	0,06
Antep fıstığı		85,87	1.566.455,26	0,11	0,77
Kanatlı Ürünleri		39,46	89.979,74	0,05	0,04
Yumurta	615.427		184.628,09		0,09
Toplam	615.427	75.904,32	203.141.638,22	100	100

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Türkiye’de yapılan organik tarım ithalat miktarı, ihracat miktarına göre oldukça düşük seyretmektedir. 2019 verilerine göre tonaj bakımından en çok ithal edilen ürünler; soya fasulyesi (tohumluk olmayan), hurma, Hindistan cevizi (yağı ve unu), keten tohumu, elma (kurutulmuş), erik (kurutulmuş), susam tohumu (ham) olarak görülmektedir.

Türkiye'nin 2009-2019 arası organik ürün ithalatı şu şekilde gelişmiştir:

Çizelge 3.6: 2009-2019 yılları organik ürün ithalat miktarı ve ürün çeşit sayısı

Yıllar	Miktar (Kg, Ton)	Ürün Çeşit Sayısı
2009	887.446 kg	33
2010	28.291,918 kg	37
2011	3.982.874,1 kg	130
2012	14.562.891,13 kg	45
2013	24.400.847 kg	48
2014	2.254.640 kg	20
2015	200.196 ton	28
2016	658.354 ton	29
2017	190.211 ton	30
2018	183.668 ton	33
2019	3.880	40

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Çizelge 3.6'daki veriler incelendiğinde, organik ürün ithalatında miktar bakımından 2014 yılına kadar veriler kilogram bazında girilirken, 2014- 2015 yılları arası muazzam bir sıçrama olmuş ve yüksek tonajlı miktarlarda ürün ithal edilmiştir. Bu sıçramayı sonraki 2016 senesi takip etmiş ve sonrasında dramatik bir düşüş yaşanarak 2019 yılında 3.8 tona kadar inmiştir. Ürün çeşit sayısına bakıldığında 2011 yılında 130 farklı ürün ithal edilmesi dışında ortalama ürün çeşit sayısı 20 – 50 bandında seyretmiştir.

3.2 Tarımsal İşletmecilik

Tarım sektörünü oluşturan en küçük birimin tarım işletmesi veya çiftçi ailesi olduğu kabul edilmiştir. Ancak terminolojik bakılacak olursa tarım işletmesi kavramının daha doğru olduğu görülür. Tarım işletmelerinin rasyonel idaresinin sağlanması ve karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulması ile ilgilenen bilim dalı “Tarımsal İşletmecilik” olarak adlandırılmaktadır (Oğuz & Bayramoğlu, 2018).

3.2.1 Tarımsal işletme kavramı

Tarımsal işletme kavramı için farklı tanımlamalar mevcuttur. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2003 yılında yayınlanan 2003/20 numaralı “Yeter Gelirli

Tarımsal İşletme Büyüklüklerinin Tespitine Dair Tebliğ’de” tarımsal işletme kavramı kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır. Bu tebliğe göre: “Tarımsal işletme: Üretim faktörlerini kullanarak; bitkisel ve/veya hayvansal ve/veya su ürünleri ürünlerinin üretimi için tarımsal faaliyet yapan ve işletme içerisinde tarımsal ürünleri üretimden sonra koruma ve/veya işlemlerini yaparak; mamul veya yarı mamul haline getirmeye yönelik ekonomik faaliyette bulunan yerdir.” İşletmeler ekonomiyi oluşturan en küçük karar birimleri olması nedeniyle, kurulmalarındaki temel amaç kâr maksimizasyonudur. İşletmelerin amacı üzerine yapılacak açıklamalarda da sektörel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Nitekim tarımsal işletmelerde temel amaç kâr olmakla birlikte, işletmelerin kâr etmemesi durumunda bile faaliyete devam ettikleri görülmektedir (Oğuz & Bayramoğlu, 2018).

3.2.2 Tarım işletmesinin amacı

Tarım işletmeleri ekonomik bir birim olmanın ötesinde işletmeci ve ailesinin yaşam alanı olarak ifade edilebilmektedir. Dolayısı ile temel amaç kâr olmasına rağmen tarım işletmelerindeki sosyal amaç kâr amacının önünde görünmektedir. Bu işletmelerin ürettiği tarımsal ürünler insan hayatının idamesini sağlayan gıdaların hammaddesini oluşturmaktadır. Toplumun beslenme ihtiyacının karşılanması tarımsal işletmelerin önemli sorumluluğudur. Tarımsal işletmelerin belli başlı amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- İşletmeci ve ailesinin belirli bir ekonomik refah düzeyinde hayatının devam ettirilebilmesinin sağlanması
- İşletmeci ve ailesinin istihdam edilmesi
- Tarım işletmesinin ekonomik sürdürülebilirliğinin sağlanması için yeterli gelir elde edilmesi
- Toplumun beslenme ihtiyacının karşılanması

3.2.3 Tarım işletmelerinin sınıflandırılması

Tarım sektörü kendi içerisinde diğer sektörlerle kıyasla çok farklı özellikler taşımaktadır. Bu farklılıklar sebebiyle kendisini oluşturan işletmelerin oluşumunda ve faaliyetlerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla tarım işletmelerinin sınıflandırılmasında diğer sektörlerdeki sınıflandırmalardan farklı özelliklerde bir ayrıma gidildiği söylenebilir. Bu sınıflandırmanın temel amaçları; bölgesel ve ulusal

düzyeyde üretim planlaması, alt yapı olanaklarının iyileştirilmesi, özel sektöre yönelik yatırımların yönlendirilmesi ve desteklenmesi, etkin kamu hizmetlerinin sağlanması, birincil tarımsal üretim faaliyetlerinin desteklenmesi ve ulusal tarım politikalarının geliştirilmesi olarak sıralanabilir.

Tipi (2002), çalışmasında tarımsal işletmelerin sınıflandırılması konusunda şu şekilde bir açıklama yapmıştır: *“Diğer sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde olduğu gibi tarım işletmeleri de değişik amaçlara göre farklı kriter ve esaslar dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Tarım işletmelerinin sınıflandırılması çeşitli şekillerde yapılmaktadır. Ancak, önemli işletmecilik özellikleri bakımından birbirinden çok az farklılık gösterenlerin aynı gruba dahil edildiği sınıflandırma en çok kullanılan sınıflandırma şeklidir. Bu şekilde birbirine benzeyen işletmeler aynı sınıflarda bir araya toplanmaktadır. Doğal, toplumsal ve ekonomik faaliyetlere bağlı olarak, tarım işletmelerinin bünyesinde yer alan hayvan türleri ve kültür bitkilerinin çeşitli olması birçok işletme tipinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşletme tipleri, işletmelerin teknik ve ekonomik özelliklerine göre ayrılabilceği gibi; entansiflik derecesine, üretim araçlarına ve teknik ilerlemenin kabul edilip edilmeme durumuna göre de bir ayrıma tabi tutulabilirler. İşletme tiplerinin gösterdiği bu çeşitlilik, farklı özelliklere sahip işletmelerin karşılaştırılması konusunda bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle farklı işletme tiplerinin karşılaştırılmasına olanak veren sınıflandırmanın uygun olabileceği düşünülebilirse de işletmelerin entansiflik derecelerinin farklılığı bu ölçütün sınıflandırma açısından kullanılabilirliğini sınırlandırmaktadır. Ortak birimlerle ifade edilen ölçütlere dayalı olarak yapılan bir sınıflandırma, doğru ve güvenilir karşılaştırmalara olanak vermektedir. Bu açıdan işletmelerin sınıflandırmasında fiziksel ölçütlerden çok ekonomik ölçütlerin kullanılması daha anlamlı olacaktır.”* demiştir (Tipi, 2002).

Tipi (2002), tarım işletmelerini sınıflandırırken üç ana kriteri esas almıştır:

- İşletme büyüklüğü
- Hukuki yapı (üretim araçlarının mülkiyet durumu)
- İşletme üretiminde hakim olan üretim kolu veya kolları

Bayramoğlu ve Oğuz (2018) ise tarımsal işletmeleri altı alt başlık halinde sıralamıştır (Oğuz & Bayramoğlu, 2018):

- **Ürün Çeşitliliğine Göre Tarımsal İşletmelerin Sınıflandırılması:** Tarım işletmelerinde genellikle birden fazla üretim faaliyeti aynı anda yürütülmektedir. Farklı üretim faaliyetlerine yer verilmesi işletmelerin; yıl içinde gelirin dengeli dağılımı, etkin istihdam ve makine gücü planı yapılabilmesi, bir üretim faaliyetinde meydana gelecek gelir kaybının diğerleri ile telafi edilmesi açısından önemlidir. Üretim çeşitliliğine göre işletmeler aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır.
 - Bir üretim faaliyetine yer veren işletmeler (mono-kültür tarım işletmeleri)
 - Birden fazla üretim faaliyetine yer veren tarım işletmeleri (poli-kültür tarım işletmeleri)
- **Üretim Faaliyetlerine Göre Tarım İşletmelerinin Sınıflandırılması:** Tarım sektörü temel olarak bitkisel üretim faaliyeti ve hayvansal üretim faaliyeti olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayrım kesin olmamakla birlikte üretim faaliyetlerinin işletmenin geliri içindeki oranı hesaplanarak yapılmaktadır. Nitekim hayvancılık işletmelerinde yem ihtiyacı bitkisel üretim faaliyetinden karşılanmaktadır. Bunun yanında tarım ürünleri teknolojisi ile ilgilenen tarım işletmeleri mevcuttur. Bu işletmeler tarım ürünlerini yarı ve tam mamul hale getirme amacıyla faaliyet göstermektedirler. Üretim faaliyetlerine göre tarım işletmelerinin sınıflandırılması üç şekildedir:
 - Bitkisel üretim yapan tarım işletmeleri
 - Hayvansal üretim yapan tarım işletmeleri
 - Tarım ürünleri teknolojisi ile ilgilenen tarım işletmeleri
- **Mülkiyetine Göre Tarım İşletmelerinin Sınıflandırılması:** Tarım işletmeleri mülkiyet durumuna göre özel tarım işletmeleri ve kamu tarım işletmeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel tarım işletmeleri şahıs ve özel şirketlere ait işletmelerken; kamu tarım işletmeleri ise devlet himayesinde bulunan ve temelde bulunduğu bölgenin tohumluk ihtiyacını karşılamak amacıyla faaliyet gösteren işletmelerdir.
 - Özel tarım işletmeleri
 - Kamu tarım işletmeleri
- **Üretim Değerine Göre Tarım İşletmelerinin Sınıflandırılması:** Tarım işletmelerinde diğer bir sınıflandırma üretim değerine göre yapılan sınıflandırmadır. Tarım işletmeleri sahip oldukları teknik ve ekonomik

imkanların önemli bir bölümünü en fazla gelir elde edebilecekleri üretim faaliyetlerine ayırmaktadırlar. Bu durum işletmenin uzmanlığını oluşturmaktadır. Uzmanlaşmış işletmeler, üretim değerinin %80'inden fazlasını bir üretim faaliyetinden elde ederken; yarı uzmanlaşmış işletmeler bu değer %80'inden fazlasını iki üretim faaliyetinden elde eden işletmeler olup, iki üretim faaliyetinden birinin üretim değeri içerisindeki payı %10'dan az olmaması gerekmektedir. Karma tarım işletmeleri ise üretim değerinin %50'sinden fazlasını bir üretim faaliyetinden elde etmeyen ve ikiden fazla üretim faaliyetine yer veren işletmelerdir. Bu bilgiler beraberinde Avrupa Birliği'nde uygulanan Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi (FADN) uygulamalarında işletmelerin sınıflandırılmasında "Standart Brüt Kâr" sistemi baz alınmaktadır. İşletmenin toplam standart brüt kârının 2/3'ü bir üretim faaliyetine ait ise o işletme o üretim faaliyetinde uzmanlaşmış kabul edilmektedir.

- Uzmanlaşmış tarım işletmeleri
- Yarı uzmanlaşmış tarım işletmeleri
- Karma tarım işletmeleri

- **Büyükliklerine Göre Tarım İşletmelerinin Sınıflandırılması:** İşletme büyüklüğüne göre tarım işletmeleri küçük, orta ve büyük ölçekli tarım işletmeleri olarak üçe ayrılmaktadır. Tarım işletmelerinin arazi büyüklüklerine göre sınıflandırılması 1945 tarihli ve 4753 sayılı çiftçiyi topraklandırma kanununda şu şekilde sıralanmıştır: 0-500 dekar arası arazi büyüklüğüne sahip olanlar "küçük ölçekli tarım işletmesi", 501-5000 dekar arası arazi büyüklüğüne sahip olanlar "orta ölçekli tarım işletmesi" ve 5001 dekar üzerinde arazi büyüklüğüne sahip işletmeler ise "büyük ölçekli tarım işletmesi" olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca tarım işletmelerinin sınıflandırılması büyüklüklerine göre işletmenin sahip olduğu çeşitli kriterler dikkate alınarak da yapılmaktadır. Kriterlerin bazıları fiziki ve bazıları da parasal olarak verilmiştir. Tarım işletmelerinin büyüklüklerinin sınıflandırılmasında genel olarak fiziki girdiler kullanılırken; objektif büyüklük sıralama kriterinin parasal kriter olması gerekmektedir. Bu kriterler şu şekildedir:

- Arazi büyüklüğü
- Hayvan varlığı
- İşgücü miktarı
- Sermaye varlığı

- Üretim masrafları
- Gayrisafi hasıla değeri
- Gayrisafi üretim değeri
- Saf hasıla
- Tarımsal gelir

Türkiye’de tarım işletmelerinin %94,19’u küçük ölçekli tarım işletmesi özelliğinde olup, aile işletmeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu işletmelerde;

- 0-100 dekar arası arazi büyüklüğüne sahip olanlar “küçük ölçekli aile işletmeleri”
 - 101-250 dekar arası arazi büyüklüğüne sahip olanlar “orta ölçekli aile işletmeleri”
 - 251-500 dekar arası arazi büyüklüğüne sahip olanlar “büyük ölçekli aile işletmeleri olarak adlandırılmaktadır.
- **Sosyo Ekonomik Amaçlara Göre İşletmelerin Sınıflandırılması:** Tarımsal işletmelerin sınıflandırılması, diğer sektörlerden farklı olan sosyo-politik amaçları içermektedir. Tarımsal işletmeler, ekonomik amaçlarla faaliyet gösteren tarım dışı işletmelerden farklıdır. Tarım işletmelerinin bünyesinde bulundukları nüfus işletmeye bağlı durumdadır. Bu nüfus tarımsal nüfus olarak adlandırılmaktadır. Tarım işletmelerinin barındırdığı nüfusun ihtiyaçlarını asgari düzeyde sağlayamaması durumunda göç, işsizlik ve şehirleşme üzerindeki nüfus baskısı gibi sosyo-ekonomik problemler ortaya çıkmaktadır. Tüm bu sebepler neticesinde işletmelerin büyüklüklerinin sosyo-ekonomik amaçlar doğrultusunda yeter gelirli işletme büyüklüğü, optimal işletme büyüklüğü ve yaşayabilir işletme büyüklüğü olarak açıklamak gerekmektedir.
 - **Yeter gelirli işletme büyüklüğü:** Bir tarım işletmesinde bulunan nüfusun hayatını sürdürebilecek geliri verebilecek işletme büyüklüğü olarak tanımlanmaktadır. Erkan (1973) tarafından yeter gelirli işletme büyüklüğü kavramı: Öz tüketim ve işletme masraflarını karşıladıktan sonra, ailenin ve işletmenin sosyal ve ekonomik gelişmesini karşılayacak payı da içine alan geliri sağlayabilecek işletme büyüklüğü olarak tanımlanmaktadır (Erkan, 1973). Rehber (1993) tarafından ise bu tanım: Belirli bir nüfusa sahip bir çiftçi ailesinin, yine belirli standartlara göre geçimini sağlamasına yetecek geliri veren işletme genişliği şeklinde ifade edilmektedir (Rehber, 1993).

Literatürde yeter gelirli işletme büyüklüğüne ait çeşitli tanımlamalar aşağıda sunulmuştur (Erkuş & Demirci, 1985) (Tipi, 2002) (İnan, 1998):

- a. Müteşebbis aileye tatminkâr düzeyde bir gelir sağlayacak işletme büyüklüğüdür.
- b. İhtiyaç duyulan bir geliri elde etmeye olanak sağlayan en küçük işletme birimidir.
- c. Bir çiftçi ailesinin işgücü kapasitesini verimli bir şekilde çalıştırabilecek ve çalışan her aile ferdi için yeterli bir gelir elde edilebilecek büyüklüktür.
- d. Aile işgücünü tam olarak çalıştıran ve ihtiyaç duyulan geliri sağlayabilen bir büyüklüktür.
- e. Bir çiftçi ailesinin işgücünü değerlendiren, ailenin ekonomik ve sosyal gelişimini temin edecek geliri sağlayan ve toprağın verimli olarak işletmesine olanak veren büyüklüktür.
- f. Üretim kapasitesini daraltmadan çiftçi ve ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak ve işletmenin gelişmesi için masrafların karşılanabildiği ve hatta tasarruf edebileceği bir gelir getiren işletme büyüklüğüdür.

Yeter gelirli işletme büyüklüğü, tarım işletmesinin elde edeceği gelire ve haliyle üretim desenine bağlıdır. Böylece yeter gelirli işletme büyüklüğü, üretim deseninde meydana gelen değişimlere bağlı olarak değişecektir. Örneğin; hububat nadas münavebesi uygulanan bir bölgede yeter gelirli işletme büyüklüğü 100 dekar iken; sebze münavebesi uygulanan bir bölgede yeter gelirli işletme büyüklüğü 25 dekar olabilmektedir.

- **Optimal işletme büyüklüğü:** Bir tarım işletmesinin sahip olduğu kaynakların etkin kullanımını ve işletmenin en yüksek düzeyde gelir getirebileceği büyüklüğü ifade etmektedir (Oğuz & Bayramoğlu, 2018). İşletmenin optimal işletme büyüklüğüne ulaşması üretime dahil olan son bir birimlik masrafın (marjinal masraf), bu masraf karşılığında elde edilen gelire (marjinal gelir) eşit olması anlamına gelmektedir. Optimal işletme büyüklüğü aynı zamanda kaynakların etkin verimli kullanılması demektir. Kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanılması işletme ekonomisi ve ülke ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi açısından önem taşımaktadır. Tipi (2002) optimal işletme büyüklüğünü, “*Tek ürünün üretiminde bulunan işletmede, optimal*

işletme büyüklüğü hem marjinal gelirin, ilave üretim vasıtası için yapılan marjinal masrafa eşit olduğunda, hem de üretim faktörleri için minimum masraflı kombinasyonun gerçekleşmesi ile mümkün olmaktadır. Birden fazla üretim faaliyetinde bulunan işletmenin optimal büyüklüğü, değişen tüm üretim faktörlerinin minimum kombinasyonu ve optimal üretim yönü ile ortaya çıkmaktadır. Çok yönlü üretimde bulunan işletme için optimal büyüklüğün tespiti, tek yönlü üretimde bulunan işletmeye göre çok daha zordur. Çünkü, birden fazla üretim faaliyetinin bulunduğu durumda ve serbest rekabet koşullarında ortalama masrafın değil, faydadan kayıp değerinin (fırsat maliyeti) ortaya konulması gerekir ki, bu da optimal üretim planının hesaplanması ile mümkün olabilir.” şeklinde açıklamıştır (Tipi, 2002).

- **Yaşayabilir işletme büyüklüğü:** Uzun dönemde sürdürülebilir kâr elde etme faaliyetine devam edilmesini sağlayacak işletme büyüklüğüdür. Ayrıca, aile işgücüne tarım sektörü dışında çalışan işçilerin aldığı ücrete yakın bir gelir sağlayacak kadar kâr elde eden işletmeler olarak da tanımlanmıştır (Rehber, 1993) (Tipi, 2002). Rehber (1993) tarafından yapılan tanıma göre ise yaşayabilir işletme büyüklüğü kavramı, yeter geliri sağlamakla birlikte, ortaya çıkacak teknolojik ve ekonomik gelişmelere ayak uydurabilecek bir işletme büyüklüğü ifade edilmektedir (Rehber, 1993).

3.3 Organik Tarım İşletmeciliği

Organik tarım işletmeciliği, tarımsal işletmecilik başlığı altında bahsedilen işletme kavramı, işletme amacı, yönetim fonksiyonları bakımından benzerlik göstermekle beraber; tüm bu işletme fonksiyonlarına ek olarak organik üretim ilkeleri, yasal dayanakları, sertifikasyon, akreditasyon, standardizasyon, kontrol sistemi ve kontrollü yetiştiriciliğe tabi olması, sözleşmeli üretim yapısı, pazar yapısı ve işleyişi olarak farklılık gösterdiği yönler içermektedir.

Organik kelime olarak organ, canlı anlamındadır. Bu Latince bir müzik aletinin ismi olan “argonan” dan türemiştir (Oliosio, 2008). Yaşayan organizmalar ve onlardan ortaya çıkan ürünler organik, yaşamayan varlıklar ve onların ürünleri de mineral veya inorganik olarak kabul edilmiştir. Organik tarım ve benzeri alternatif yaklaşımlar genel olarak doğaya geri dönüş, doğaya yakın üretim şekli ve kaçınılmaz

olarak aile işletmeciliğine dayalı ve işletme dışı girdilere en az gereksinim duyulan bir üretim biçimidir. Rehber (2011) bu tanıma şu şekilde eklemeye bulunmuştur, *“Doğallık, organik tarımla mevcut geleneksel tarımın karşılaştırılmasında kullanılan temel bir kavramdır. Organik tarım üreticileri, bu ürünlerin ticaretini yapanlar ve tüketiciler, geleneksel tarımın doğal olmadığı ifadesine karşılık, organik tarım ve organik gıdalar için doğal kelimesini kullanmaktadırlar. Bir sistemin özellikleri insan ürünü (kültür) ve doğadan gelen (yaratılmış) olarak iki unsurdan oluştuğu kabul edilebilir. Doğa kelimesi daha çok işlenmeyen alanlar veya insan etkisinden uzak kalabilmiş alanlar için kullanılır. Doğa ve kültürün bir uyum içinde olması gerekir. Doğa ve kültürün sadece birbirini tamamlayan, hizmet eden değil aynı zamanda birbirini geliştiren unsurlar olması beklenir. Organik tarım işte bu bütüncül bir yapıyı amaçlayan holistik (bütün, toplam, döngü) bir sistemdir. İnsan düşüncesi kültürle ilişkilendirilirken vücut doğayla ilgili kabul edilir. Organik sektörde ideal olan insan veya doğadan herhangi birinin bağımsız olmasına izin vermeden kültür ve doğanın bütünleşmesidir. Organik tarım, doğa kalitesi için daha kapsamlı kriterler geliştirme açısından insan ve doğa arasında ekolojistlerin görüşlerine göre daha üstün bir pozisyonda görülmektedir.”* (Rehber, 2011) Bu tanımlamaların yapılması, organik tarım işletmeciliğinin temel dayanaklarının anlaşılması ve açıklanacak ilkelerin bir zemine oturması açısından önem taşımaktadır.

3.3.1 Organik tarım işletmeciliğinin ilkeleri

Organik tarım işletmeciliğinde organik üretimin en temel ilkesi doğallıktır. Bu ana odaklanma noktası organik veya yaşayan doğa olarak kabul edilir, bu sebeple organik tarım olarak isimlendirilmiştir. Ancak önceki bölümlerde bahsedildiği gibi yaşayan doğayla ilgilenen bu tür bir tarım için ekolojik veya biyolojik eklerinin kullanılması daha uygun görülmektedir. Organik tarım üretiminin doğallığından söz edebilmek için doğal olmanın üç koşulunun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar şu şekilde sıralanmaktadır (Rehber, 2011):

- **Sentetik kimyasalların kullanılmaması:** Organik tarımın uygulanmasında kimyasal ilaç, sentetik gübre, genetiği değiştirilmiş ürün (GDO) vb. kullanımına izin verilmemektedir. Bu sebeple geleneksel tarımdan

ayrılmaktadır. Bu yaklaşım negatif tanımlama veya yerine geçme yaklaşımı olarak kabul edilmektedir.

- **Ekolojik ilkelere bağlılık:** Tarım faaliyeti doğa veya ekosistemle uyum içinde olmalıdır. Bu sadece kimyasalların doğal olanlarla değiştirilmesi veya kimyasal yerine doğal ürünler kullanmakla sağlanamamaktadır. Üreticilerin de doğadan öğrenip, doğa içinde hareket etmesi gerekmektedir.
- **Doğa bütünlüğünün bozulmamışlığına saygı:** Bu organik tarımın holistik (bütüncül) olma özelliğini yansıtmaktadır. Bunun anlamı organik tarımın bitki, hayvan, insanoğlu ve ekosistemi bir bütün olarak ele almasıdır.

Bazı çalışmalarda organik tarım ve sürdürülebilir tarım birbiri yerine kullanılmaktadır. Bu terimlerin birbiri ile çok yakın ilişkisi olduğu konusunda bir şüphe yoktur (Rigby & Caceres, 2001). Sürdürülebilir tarımın amaçlarının çoğunluğu organik tarımın amaçları ile kesişmektedir. Gerçekte sürdürülebilir tarım organik tarımı da içeren geniş bir kavramdır (Rehber & Grega, 2008). Organik tarım üretimi doğa, insanoğlu ve hayvanlara dönük hedef ve ilkelere sahipken, sürdürülebilir tarım yalnızca çevresel kaygıları değil, ekonomik ve sosyal konuları da göz önünde bulundurmaktadır.

Bir organik üretim sistemi, tohumdan tüketici masasına kadar sağlık, ekoloji, açıklık ve dikkatli olma gibi zaman içinde gelişme gösteren temel standartların genel ilkelerine uymak zorundadır. Çok çeşitli yasa ve sertifikasyon programlarıyla tüm sentetik girdi kullanımının yasaklanması, toprak geliştirme ve bitki münavebesi gibi sistemlerin zorunlu kılınması, organik tarım üretimini ve beraberinde organik tarım işletmeciliğini diğer üretim dallarından farklı kılan özelliklerdir.

Organik tarım üretiminin, IFOAM tarafından onaylanmış temel ilkeleri dört alt başlık halinde toplanmıştır (IFOAM, 2008). Bu ilkeler organik hareketin tüm çeşitliliğinin korunmasına hizmet edecek özelliktedir ve IFOAM'ın program ve standartlarını yansıtmaktadır. Dünya ölçeğinde uygulanma vizyonuna sahip bu ilkeler organik tarım işletmeleri başta olmak üzere, organik üretim yapan her türlü birim tarafından takip edilmek zorundadır. Bu dört ilke şu şekilde özetlenmiştir (Rehber, 2011):

- **Sağlık ilkesi:** Organik tarım üretimi; toprak, bitki, hayvan, insan ve bütünlüğü korunması gereken dünyanın sağlığını korumalı ve iyileştirmelidir. Bu ilkeye göre ekosistemin sağlığı bireylerin ve toplumların sağlığından ayrı

düşünülemez. Burada “sağlıklı toprak, insan ve hayvanların sağlığını iyileştiren ürünler verir” görüşü egemen haldedir. Sağlık kavramı, yaşayan sistemlerin bütünlüğü ve bozulmamışlığı olarak tanımlanmaktadır. Üretim, işleme, dağıtım ve tüketimde organik tarım işletmelerinin rolü, toprak içindeki en küçük canlıdan insan oğluna kadar tüm organizmaları ve ekosistemin sağlığını korumak ve geliştirmektir. Bu ilkeye bağlı olarak sağlık sorunları yaşandığında konvansiyonel üretim modelindeki kimyasal girdilerle çözüm bulmak yerine organik tarım üretiminde, önleyici tedavi ve sağlıklı olmaya katkı yapacak kaliteli ve daha besleyici ürünlerin üretilmesi hedeflenmektedir. Bu açıdan, kimyasal gübre, bitki ve hayvan sağlığıyla ilgili ilaçların, sağlık açısından olumsuz etki yapabilecek gıda katkı maddelerinin kullanımı yasaklanmıştır.

- **Ekoloji ilkesi:** Organik tarım üretimi, yaşayan ekolojik sistem ve döngülere dayanmalı ve bunlarla holistik bir yapı içinde hareket etmelidir. Sürdürülebilirlik esaslı olan bu ilke organik sistemi yaşayan ekolojik sisteme temel kılar. Organik tarım işletmeciliğinde ekoloji ilkesi gereğince üreticiler, üretimin ekolojik işlem ve döngülere dayanmasını sağlar. Bu sebeple organik tarım üretimi yerel koşullara, ekolojiye, kültür ve ölçeklere uygun olmalıdır. Organik tarım işletmeleri bunların beraberinde genetik ve tarımsal çeşitliliği koruyarak, doğal dokuyu bozmadan, tarım uygulamalarını planlayarak ekolojik dengenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadırlar. Organik ürünleri üreten, işleyen, ticaretini yapan ve tüketenler, bitki dokusunu, doğal yapıyı, iklimi, çeşitliliği, hava ve suyu içeren genel çevreyi korumalı ve bu döngüden yararlanıp işleyişini sürdürmelidir.
- **Dürüstlük (açıklık) ilkesi:** Organik tarım üretimi genel çevre ve yaşam olanaklarıyla ilgili olarak açık ilişkilere dayanmalıdır. Dürüstlük ilkesi hem insanlar hem de onların diğer canlılarla aralarındaki ilişkilerde eşitlik, saygı, adalet ve paylaşılan dünyanın korunması gibi özellikler taşımaktadır. Organik tarım işletmeciliğinde açıklık ilkesi insan ilişkilerini; çiftçiler, işçiler, sanayici, tüccar ve tüketiciler olarak konunun tüm paydaşları arasında ve her düzeyde açık ve dürüstlüğü sağlayacak bir yapıda oluşturmaktadır. Haliyle bu ilkeye uyan üreticiler, üretim ve tüketim için kullanılan doğal ve çevresel kaynakların sosyal ve ekolojik bir dengede ve gelecek nesiller için güvende tutulması gerektiği bilincindedirler. Açıklık ilkesi, açık, eşitlikçi, gerçek

çevresel ve sosyal maliyetleri dikkate alan bir üretim, dağıtım ve ticaret sistemi kurulmasını savunmaktadır.

- **Koruma (özen) ilkesi:** Organik tarım üretimi iç ve dış talep ve koşullara uyan canlı ve dinamik bir sistemdir. Üreticiler, etkinliği arttırıp verimliliği yükseltebilirler ancak bunu yaparken, sağlık ve refahı tehlikeye atma riski yaratmamalıdır. Bu sebeple mevcut yöntemler gözden geçirilmeli ve yeni yöntemler değerlendirilmelidir. Adaptasyon, sürdürülebilirliğin devamlılığı için esastır. Bu ilkeye göre tarımda teknoloji seçimi, yönetimi ve geliştirilmesinde özenli ve sorumlu davranılması gereklidir. Organik tarım üretiminde uygulamanın sağlık, güven ve ekolojik açıdan olumlu olduğunun bilimsel temelleri olmalıdır. Sonucu belli olmayan genetik mühendisliği gibi uygulamaları reddedip uygun teknolojiler kullanarak önemli riskleri önlemelidir. Kararlar açık ve katılımcı bir yolla alınarak ilgili tarafların tümünün değer ve isteklerini karşılayacak şekilde olmalıdır.

Bu ilkelerin tümü, işletmelerin mal üretim, hazırlama ve dağıtımında toprak, su, bitki ve hayvanlara yaklaşımlarını da içerecek şekilde en geniş anlamda üretime uygulanmalıdır.

3.3.2 Organik tarım işletmeciliğinde üretim yönetimi

Organik tarım işletmeciliğinde yönetimin ve beraberinde üretimin belli başlı kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği net bir şekilde görülmektedir. Üretimin her aşaması özel uygulamalara sahiptir. Organik bitkisel ve hayvansal üretimde uygulanacak temel kurallar bu bölümde kısaca özetlenmeye çalışılmıştır. Organik tarım üretimi bir plan içinde yürütülmek durumundadır. ABD’de olduğu gibi bazı düzenlemeler “organik tarım işletme planının” izlenmesini zorunlu hale getirmektedir. Örnek verilecek olursa ABD standartlarına göre bir planın içermesi gereken konular aşağıda sıralanmıştır (Rehber, 2011) (Rehber, 1993).

- Genel bilgiler
- Plan bilgileri
- Tohum, fide ve fidanların kaynağı
- Toprak ve bitki besleme yönetimi
- Bitki üretim yönetimi
- Organik bütünlüğün sağlanması

- Kayıt tutulması
- Onaylama

3.3.3 Geçiş (dönüşüm) evresi

Organik tarım işletmeciliğinde üretim aşamaları, ilk olarak bitkinin hasat edilmesinden belirli bir süre önce başlamalıdır. Bu duruma geçiş veya dönüşüm dönemi denmektedir. Bu geçiş dönemi muhtemelen verim düşüklüğü yaşanırken yüksek bir fiyat elde edilemeyebileceği dönem olacağından sıkıntılı bir devredir. Organik üretime başlama ile organik ürün sertifikası alma arasında geçecek olan bu süre yönetmeliklerle düzenlenmiştir (Rehber, 1993).

Rehber (2011) çalışmasında bu geçiş dönemini şu şekilde özetlemiştir: “*Geleneksel tarımdan organik tarıma geçme de dönüşüm veya geçiş olarak isimlendirilir. Ancak buradaki geçiş ve dönüşümün öncekinden farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Geleneksel tarımdan vazgeçip organik tarıma geçmek, kuşkusuz birtakım fiziksel finansal ve sosyal faktörlere bağlıdır. Üreticiler, organik tarıma başlamak için dönüşüm kararı alma ve yürütmede, hakkında fazla bilgisi olmayan bir sisteme geçmek yanında, yeni bir üretim sistemine geçmenin maliyet ve riskini değerlendirmek gibi, bir takım yönetim sorunları ile karşı karşıyadır. Geleneksel tarımdan organik tarıma geçişte aşamalı veya doğrudan geçiş yaklaşımları uygulanabilir. Aşamalı geçişte her yıl işletmenin bir veya birkaç parselinde organik tarıma geçilmektedir. Bazı sertifikasyon kurumları bu yaklaşımı kabul etmemektedir. Tek aşamalı veya doğrudan geçişte ise işletme bir bütün olarak organik tarıma geçmektedir. Her iki uygulamanın kendine göre avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Örneğin tek aşamalı geçişte, işletmenin bir bütün olarak kısa sürede yüksek fiyat avantajına kavuşması söz konusu olacak, ancak geçişin yarattığı risk kısa süreye sıkışmış olacaktır. Diğer yandan kademeli geçişte, üretici yeni bir yöntemi öğrenmede daha geniş bir zamana sahip olacaktır. Aynı zamanda karşılaşılan risk faktörü daha uzun bir zamana yayılacaktır. Kademeli veya aşamalı geçişte, geleneksel ve organik bitki ve hayvanların birlikte bulunmasına izin verilmekte birlikte bu sıkı denetlenen bir ayırımla, birbirini etkilemeyecek şekilde olması koşuluna bağlanmıştır. Genellikle 5-10 yıla yayılan bir geçiş dönemini içeren kademeli veya aşamalı geçiş önerilmektedir.*” (Rehber, 2011)

3.3.4 Bitkisel üretim yönetimi

Organik tarım işletmeciliğinde bitkisel üretim kademesinin yönetiminde tohum, fide ve fidanlar yıllık ve çok yıllık bitkisel üretimde organik olma şartı taşımaktadır. Genetiği değiştirilmiş organizmalar kesinlikle organik tarımın dışında tutulmuştur. Organik tarım, tarımsal üretim sistemlerinde ve çevresel olarak genetik çeşitliliği korumak durumundadır. Bu korumayı uygularken; yeşil gübreleme, azot fiksasyonu için baklagil bitkileri üretimi, bitki nöbetleme (münavebe) sistemi uygulamaları toprak verimliliği ve biyolojik çeşitliliği korumak açısından olmazsa olmaz uygulamalar olarak yürütülmektedir. Gübreleme konusunda kesin bir ayrıma sahip olmakta, kimyasal orijinli gübreleri yasaklamakta ve tamamı ile organik orijinli gübrelerin kullanımına izin vermektedir. Bitki korumada bitki münavebesi gibi bazı teknik uygulamalar yanında sadece biyolojik yöntemler kullanılmak durumundadır. Yabancı ot kontrolü de benzer şekilde mekanik veya organik yöntemlerle (doğal kaynaklı malçlama, ekilen alanların çiftlik hayvanlarına otlatılması gibi), çeşit seçimi veya bitki münavebe sistemi yaklaşımlarıyla yapılmak zorundadır (Er & Başalma, 2013) (Rehber, 2011).

3.3.5 Hayvansal üretim yönetimi

Organik tarım üretiminin bütüncül bir yapı içinde olduğu önceki bölümlerde bahsedilmiştir. Hayvancılık üretimi de bütünlük içindeki tarım sisteminin ana parçalarından biridir. Tarımda bitkisel ve hayvansal üretimin birbirini tamamlayıcı özelliği bulunmaktadır. Organik hayvansal üretimde çayır mera alanlarının varlığı, hayvan barınaklarının durumu ve yönetim anlayışı, hayvanları, onları sağlık ve yaşamlarını ve beraberinde verimliliklerini etkilemektedir (Neeson, 2008). Organik tarım işletmelerinde hayvanların sürdürülebilir bir tarım için ihtiyaç duyulan bir unsur olduğu iddia edilmektedir. Organik hayvansal üretimde hedef, öncelikle verim değil, hayvanı, çevreyi ve tüketiciyi mümkün olan en iyi ölçüde koruyarak sürdürülebilir bir üretim sağlamaktır.

Organik tarım işletmeciliğinde hayvansal üretim yönetimine göre organik hayvancılık organik koşullarda yapılmalıdır. Temel olarak hayvan materyali organik ortamdan gelmeli ve tüm üretim sürecinde de bu ortam oluşturulmalıdır. Örneğin Norveç'te yapılan bir araştırmada organik yem kullanımının %100'e çıkarılmasının, %85 organik yem kullanımına göre beklenen gelirleri %7-12 oranında azalttığı

saptanmıştır. Hayvanlar açık alanlara çıkabilmeli ve geviş getirenler büyük ölçüde çayır-mera alanlarında beslenmelidir. Hayvanlara sağlanan kapalı alan koşulları onların doğal yapılarından kaynaklanan davranışlarını kısıtlamayacak ölçüde olmalıdır. Suni tohumlama dışında embriyo transferi gibi yapay üreme yöntemleri yasaklanmıştır (Rehber, 2011). Tüm bu sebepler beraberinde, genellikle hayvansal ürünlerin organik sertifikalı olarak satılabilmesi için 2 yıllık bir geçiş süreci söz konusudur. Hasta hayvanlar için etkili olduğu sürece, geleneksel ilaç ve tedavi yöntemlerinin kullanılmaması (ilaç, radyasyon veya ameliyat gibi) gerekmektedir. Özellikle bu tür ilaçlarla önleyici tedaviye izin verilmemektedir. Veteriner hizmetleri için kayıt tutulması ve hastalıkları kontrol altında tutacak malzemelerin kullanılması tavsiye edilmektedir.

Organik hayvansal üretim, hayvan refahı, sağlığı ve organik yemleme konularına odaklıdır. Çiftlik hayvanları yeterli bir alan, ışık ve altlıkları bulunan doğal ortamlarda tutulmalıdır. İlaçlar doğal, yemler organik orijinli ve sadece izin verilen katkı maddelerini içerecek şekilde olmalıdır. Rehber (2011) organik hayvancılık üretiminde önem arz eden unsurları şu şekilde açıklamıştır:

- **Hayvanın orijini:** Hayvansal üretim sonucu elde edilecek ürünlerin organik ürün olarak etiketlenip satılabilmesi için, bu ürünlerin en azından 3 yıl süren kesintisiz bir doğum ve kuluçka dönemine sahip bir yönetim içinde üretilmiş olmaları gerekmektedir.
- **Yemler:** Hayvanların yediği yemler, çayır, mera otlak ve bunlardan elde edilen yem maddeleri organik koşullarda elde edilmiş olmalıdır. Plastik peletler, üre, gübre, memeli hayvan ve tavukların kesim artıklarının kullanılması yasaklanmıştır.
- **Yaşam koşulları:** Organik üreticiler hayvanlarını onların doğal davranış ve sağlık koşullarına uygun barınaklarda tutmalıdırlar. Barınaklar, dışarı çıkmaya, temiz hava almaya ve hayvan türüne göre yeterli ışığa sahip olmalıdır. Geviş getirenler için çayır-meraya çıkış olanağı sağlanmalıdır.
- **Atıkların yönetimi:** Hayvan dışkılarının bitki, toprak ve suda kirlenmeye neden olmaması ve besin zincirine uygun şekilde kontrol edilmesi gerekmektedir.
- **Sağlık kontrolü:** Organik hayvancılıkta hayvan sağlığının korunmasında önleyici yaklaşımlar kullanılmalıdır. Hayvan hastalıklarıyla mücadelede,

öncelikle uygun tür seçimi, gerekli yemleme ve hayvan hastalıkları, stres ve parazitleri en aza indirecek bir ortam yaratılması, aşılımların ve veteriner kontrollerinin zamanında yapılması, hayvanın acı ve stresini azaltıp hayvan refahını en yüksek düzeye çıkaracak uygulamaların yapılması yolları izlenmelidir.

- **Kayıt tutulması ve kontrol:** Organik hayvancılıkta kayıt tutma zorunluluğu bulunmaktadır. Bunun ilk nedeni muhasebe amacıyla kayıt tutulmasıdır. Benzer şekilde organik hayvan ve ürünleri ile ilgili üretim ve işleme yanında hayvanların organik statüsünün doğrulanması için kayıt gereklidir. Kayıtlar beş yıl tutulmalı ve Organik Gıda Üretim Yasasına uygunluğu sağlanmalıdır.

Rehber (2011), organik tarım işletmeciliğinde üretim yönetimini özetlerken şu şekilde bir açıklamaya yer vermiştir: “Önceki bölümlerde açıklandığı gibi organik tarım üretimi geriye gitmek, ilkel ve eskiden kalmış tarım uygulamaları demek değildir. Bunun anlamı organik tarımın çağdaş bir uygulama olduğu ve ileri teknoloji ve yeniliklere gereksinim duyduğudur. Geçmiş 20 yılda gelişmiş ülkelerde, organik gübre, kompost yapımı, bitki nöbetleme sistemleri, tarım arazilerinde azot düzeltici çalışmalar ve yabancı ot kontrolü gibi birçok konuda oldukça önemli sayıda araştırma projeleri yürütülmüştür. Organik tarım geleneksel tarıma göre ekosistemin doğal akışına daha fazla bağlı olduğundan muhtemelen daha özel riskler taşıyabilir. Özellikle geçiş döneminde olası bir verim kaybına karşın, yüksek fiyat alınamaması bu özel risklerden birisidir. Geleneksel üreticiler organik tarıma geçebilmek için, yeni bitkiler, yeni nöbetleme sistemleri, yeni toprak koruma yöntemleri, organik girdiler ve onların kullanımı gibi konularda yeni bilgiler edinmek zorundadırlar.” (Rehber, 2011) Bu açıklamadan da görüldüğü gibi organik tarım işletmeciliğinin üretim yönetiminde en temel ve gerekli unsur, yöneticinin sürekli öğrenme ve sürekli gelişme alışkanlığına sahip olmasıdır.

3.3.6 Organik tarım işletmeciliğinde girdi kullanımı ve üretim maliyetleri

Organik tarım işletmeciliğinde, işletme dışı girdi kullanımına duyulan ihtiyaç bütüncül üretim yapısı sebebiyle azalmakta iken; toprak verimliliğini koruma, yabancı ot ve hastalıklardan korunma gibi konularda işletme kapasitesinin sürekli geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Rehber, 1993). İstisna durumlara göre değişmekle birlikte maliyet artışının olası nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir:

- Üretim yönetimindeki değişim nedeniyle geçiş evresinde verimde azalmalar,
- Arazi, makine ve hayvan barınaklarının organik tarım işletmeciliği esasına uygun hale getirilmesi için gereken ilave sermaye yatırımları,
- Üretilen ürünün sertifikasyona ve kontrol masraflarına sebebiyet vermesi,
- Geçiş döneminde yaşanan verim düşüklüğünden dolayı bu süreçte yüksek fiyatların ve gelirin elde edilememesi.

Konvansiyonel üretim yapan bir tarım işletmesinin organik tarım üretimine geçmesi, oldukça yüksek yenilik masrafları gerektirmektedir. Bunlar dönüşümün gerektirdiği teknik yatırımlar ve yeni bilgi elde etme maliyetleridir (Wossink & Kuminoff, 2002). Organik tarımda çeşitli girdilerin işletmeden sağlanması maliyetleri düşürmektedir. Özellikle gübre ve ilaç gibi kimyasal ve bunların uygulanmasıyla ilgili teknik masraflar organik tarım işletmeciliğinde oldukça düşüktür (Marangoz, 2008) (Rehber, 2011).

Organik tarım işletmeciliğinde maliyetler konusunun geleneksel tarım işletmeciliğine göre kıyaslamasını içeren çeşitli araştırmalar vardır:

- Kaliforniya’da yapılan bir araştırmada organik lahana ve brokolinin geleneksele göre daha maliyetli olduğu görülmüştür. Buna karşılık çilekte yapılan araştırmada maliyetlerin daha düşük olduğu saptanmıştır (Rehber, 2011).
- Kanada’da sebzelerle ilgili yapılan 15 kıyaslamasının, 6’sında organik gelir daha yüksek, 8 örnekte geleneksel daha yüksek ve 1 örnekte de eşit bulunmuştur (Conner, 2006).
- Bir diğer araştırmada organik buğday üretiminde geleneksel üretime göre yaklaşık %95 ve GDO’lu tohum kullanana göre ise %85 daha yüksek bir net gelir söz konusu olmuştur (Furtan, Guzel, & Wiessen, 2007). Bu araştırmanın özeti olarak organik üretimde verim diğerlerine göre düşük olmasına karşın gelir yüksektir denebilir.
- ABD’de organik ve geleneksel soya üretimini karşılaştıran bir çalışmada ortalama değişen masrafların farklı olmadığı, ancak toplam üretim ve sermaye maliyetleri dikkate alındığında organik soya üretim maliyetlerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (McBride & Greene, 2008). Organik üreticilerin kimyasal kullanımını bırakmaları sonucu, daha yüksek yakıt,

tamir-bakım ve kiralık işgücü kullanırken, geleneksel üreticilerin kimyasal girdi masrafı yüksektir.

- Rehber (2011), araştırmasında şu veriyi paylaşmıştır: *“İngiltere Galler’de Tarım Bakanlığı tarafından yürütülen bir araştırmada 180 organik işletmenin 2008/2009 verileri organik ve geleneksel işletmelerin gelir karşılaştırması amacıyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları iki yıl içinde organik işletmelerin geleneksel üretim yapan işletmelerle yarışabilecek sonuçlar elde ettiğini ve gelirlerin önemli bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur. Sadece organik tavukçuluk ve bahçe tarımında organik üretimin alternatiflerine göre daha düşük performans gösterdiği saptanmıştır. Ancak örnek hacminin çok büyük olmaması nedeniyle bu sonucun ihtiyatla karşılanması gerektiğine işaret edilmiştir.”*

a. İşgücü kullanımı: Organik tarım işletmeciliğinde gübre, bitki koruma ilaçları ve makine kullanımı işgücü ile sağlanmaktadır. Organik tarımın geleneksel tarıma göre daha fazla işgücüne gereksinim duyduğuna ilişkin çok sayıda araştırma vardır. Özellikle işgücü ihtiyacı ekolojik potansiyeli düşük bölgelerde daha fazla olmakla birlikte bu durum üründen ürüne de değişiklik göstermektedir. AB düzeyinde 16 üye yanında Norveç ve İsviçre’yi içeren bir çalışmada işgücü gereksiniminin önemli ölçüde işletme tipine bağlı olmakla birlikte, organik işletmelerde geleneksele göre daha yüksek olduğu ortaya konmuştur. Bu proje çerçevesinde incelenen araştırmaların çoğunluğu organik işletmelerde işgücü talebinin %10-20 daha fazla olduğu belirtilmektedir (Offermann & Nieberg, 2000). Rehber (2011)’e göre *“Organik tarımın yüksek işgücü talep eden yapısı dikkate alındığında işgücü fazlası ve ücret ödenmeyen aile işgücüne sahip gelişmekte olan ülkelerin organik tarımın geliştirilmesi açısından daha avantajlı olduğu görülmektedir.”*

b. Enerji kullanımı: Enerji kullanımı konusunda geleneksel tarım işletmeleri ile organik tarım işletmeleri arasında büyük fark bulunmaktadır. Direk enerji yanında bitki koruma ilaçları ve azot esaslı gübrelerin üretim, taşınması ve kullanılmasında tüketilen dolaylı bir enerji bulunmaktadır. Tarımda başlıca enerji tüketen unsurlar; sulama, yoğun makine kullanımı ve seraların ısıtılması şeklinde örneklendirilebilir. Bu uygulamalar sadece geleneksel tarım işletmeciliğinde değil organik tarımda da bulunmaktadır. Geleneksel

tarımın yoğun biçimde fosil enerjiye dayandığı bilinmektedir. Örnek olarak Pimentel (2006)'in araştırmasında ABD'de tüketilen fosil enerjinin %19'unun gıda sistemine ait olduğu görülmüştür. Yine Pimentel (2006) bir diğer araştırmasında, ABD'de organik ve geleneksel mısır ve soya üretimini karşılaştıran Rodale Enstitüsü tarafından yapılan 27 yıllık bir araştırmada, organik mısır üretiminde fosil enerji kullanımının geleneksele göre %31 daha düşük olduğunu, soya üretiminde ise bu oranın %70 düzeyinde olduğunu belirtmiştir (Pimentel, Impacts of Organic Farming on the Efficiency of Energy Use in Agriculture, 2006). Organik yolla yapılan üretimde kimyasal gübre ve ilaçların kullanılmasının yaklaşık %50 oranında enerji tasarrufu sağladığı, tohumdan tüketiciye kadar daha düşük bir karbon salınımına neden olduğu görülmektedir. Rehber (2011) bu durumu şöyle özetlemiştir, “*Genel olarak enerji kullanımının geleneksel ve organik üretimde çok farklı olmadığı, belirtilen yüksek farkların, dolaylı enerji kullanımı olarak da tanımlanan geleneksel tarımda kullanılan gübre, ilaç gibi kimyasalların üretimi, dağıtımı ve uygulamasında kullanılan enerjiden kaynaklandığı açıktır.*”

- c. Sertifikasyon masrafı:** Organik tarım işletmeciliğinde ürünlerin sertifikasyonu bir şart olarak bulunmaktadır. Sertifikasyon masrafı organik tarıma özel olup, bazı durumlarda organik tarımın sorunu olarak görülmektedir (Rehber, 2011). Sertifikasyon masrafı ürün değerinin yaklaşık %25'ine ve bazen daha fazlasına karşılık gelmektedir. Bu masraf kalemi sertifikasyon kurumları arasında olduğu gibi üretim hacmine ve karmaşıklığına bağlı olarak da farklılık göstermektedir. ABD'de de bu masraf 750 dolar ile sınırlandırılmıştır (Rehber, 2011). Danimarka, Tayland ve Malezya'da devletin sağladığı “sertifikasyon hizmeti ücretsizdir. Tunus'ta ise devlet sertifikasyon masraflarının %70'sini karşılamaktadır (CBTF, 2008). Sertifikasyon masrafı, yüksek fiyat üzerinden gelir elde edilmeye başlanmadan oluşan bir masraftır. Birçok AB ülkesi ve ABD'de bu konuda devlet desteği söz konusudur (Rehber, 2011).

Rehber (2011), organik tarım işletmeciliği ile geleneksel tarım işletmeciliğinin masraflar açısından kıyaslanması konusunda şu şekilde bir açıklama yapmıştır: “*Genel olarak organik tarımla geleneksel tarımı masraflar açısından karşılaştıran*

kapsamlı araştırmalar bulunmamaktadır. Her lke, her bölge ve her ürün grubu için ekolojik koşullardaki farklılığı da dikkate alan çalışmalar gerekmektedir. Gerçekte organik tarımın yarattığı, toprağı koruma, ilaç ve kimyasalların olumsuz evre etkilerini nleme gibi yararlarının parasal karşılığını dikkate almadan sağlıklı ve tarafsız karşılaştırma yapma olanağı yoktur. Özellikle geçiş döneminde girdi yoğun endüstriyel tarım yapılan gelişmiş ülkelerde organik tarımın krllik düzeyinin daha düşük olduğu söylenilmektedir. Bu durumda bile, kirliliği azaltma, taşkınları nleme, enerji tasarrufu, toprak besleme, yaban hayatını koruma, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yabancı para gerektiren gübre ve kimyasal ilaç kullanımını azaltma, gelecek nesiller için gıda güvenliğini sağlama gibi sosyo-ekonomik yararları dikkate alındığında, organik tarımın krliliği tartışma konusu olmamalıdır.”

3.3.7 Organik tarım işletmeciliğinde kontrol ve sertifikasyon

Kontrol ve sertifikasyon faaliyetleri, organik tarım işletmeciliğinin en önemli basamaklarından olduğu kabul edilmektedir. Sertifikalı rn ekimden hasada kadar geçen sürede, yetkili bağımsız bir kuruluşça, önceden tespit edilmiş standartlara uygun olarak kontrol altında üretimi sağlanmış bir şekildedir. Marangoz (2008)'e göre sertifikalandırma, “*Bu iş için eğitilmiş personel tarafından, periyodik aralıklarla yapılan kontrolle gerek ifti ve gerekse daha sonraki aşamalarda ürünü işleyen kişi ve tesislerin belli standartlara uygunluğu sonucunu doğurur. Bu şekilde yetişmiş ve etiketlenmiş ürün gerçek organik üründür.*” şeklinde tanımlanmıştır (Marangoz, 2008).

Demiryürek (2016)'e göre kontrol kavramı, “*Organik tarım faaliyetlerinin yönetmeliğe uygun olarak yapılıp yapılmadığının belirlenmesi, düzenli kayıtlarının tutulması, sonuçların rapor edilmesi, gerek görülmesi halinde ürünün organik niteliğinin laboratuvar testleri ile analiz edilmesidir.*” şeklinde (Demiryürek, 2016). Organik tarım, ülkemizde, 2004 yılında yayımlanan 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu, 18.08.2010 yılında yayımlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik ve 06.10.2011 tarihinde yayımlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik kapsamında yürütülmektedir.

Organik tarım işletmeciliğinde üretilen ürünün i ve dış pazarlarda piyasaya sunulabilmesi için organik ürün standartlarına ve sertifikasına sahip olması

gerekmektedir. Bu sertifikaya sahip ürünler, alıcı için; organik standartlara göre üretildiğinin, işlendiğinin, paketlenildiğinin garantisine sahip olduğu niteliğindedir. Rehber (2011), organik tarımda sertifikasyon kavramı için, *“Sertifikasyon genellikle ürünlerin ilgili standartlara uygunluğunun tespit ve teyit edildiği bir sistemdir.”* demiştir. Organik üretim sertifikası genellikle üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; üretici (üretici, üretim alanları ve tesisleri), üretim sistemi (üretim, işleme ve işleme yöntemleri), ürünler (son olarak etiketli ürünleri) şeklindedir. Türkiye’de organik tarım faaliyetlerinin kontrol ve sertifikasyon işlemleri, yönetmeliğin 11. maddesi uyarınca Tarım ve Orman Bakanlığı’ndan yetki almış özel kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Kontrolü yapılan sadece nihai ürün olmayıp tüm sürecin uygunluğu denetlenmektedir. Kontrol süreci dikimden başlamakta ancak o tarla üzerindeki geçmiş uygulamalar göz önüne alınarak projelendirilmektedir.

Demiryürek (2016)’e göre kontrol ve sertifikasyon işleminin işleyişi şu şekilde açıklanmıştır: *“Organik tarımda sertifikasyon süreci, müteşebbisin kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarına başvuru yapması ile başlamaktadır. Kontrol ve sertifikasyon firması gerekli değerlendirmeleri yaparak, başvurunun uygunluğu durumunda müteşebbis ile ilgili standartlar kapsamında üretim yapacağını taahhüt eden bir sözleşme yapar. Üretimdeki her bir aşamaya göre kontrol planı hazırlanır. Bakanlık tarafından yetki verilen bir kontrolör tayin edilerek müteşebbise bildirimde bulunur. Kontrolün yılda en az bir kere yapılması zorunludur. Bu sayı ürün ve üretimle ilgili riskler değerlendirilerek arttırılabilir. Risk değerlendirilmesine göre kontroller; tarımsal üretim birimleri, hasat ve hasat sonu işlemler, depolama, taşıma, işleme ve paketlenme ve satış gibi her aşamada yürütülür. Şüpheli durumlarda kontrol ve sertifikasyon kuruluşu önceden belirtilen kontrol programı dışında habersiz kontroller yaparak düzeltme faaliyetlerini izleyebilir. Bir sonraki aşamada tespit edilen risklere göre ve şüpheli durumlarda örnekler alınarak analizler yaptırılmaktadır. Analizler ISO-17025 standartlarına göre akredite edilmiş laboratuvarlarda yapılır ve ancak bu laboratuvarlarda yapılan sonuçlar kabul edilir. Kontrolör, yaptığı kontrolün sonuçlarını belirten detaylı bir rapor hazırlar. Sertifikasyon birimi kontrol raporunu inceleyerek değerlendirir ve faaliyetin sertifika alıp alamayacağı, eğer sertifikalandırma söz konusu ise ilave koşulları ve sertifikalandırma statüsü belirler. Kontrol raporunun müteşebbis tarafından onaylanmasından sonra, sertifikasyon için kararda belirtilen koşullar yerine*

getirildiğinde, “Organik Tarım Müteşebbis Sertifikası” (master sertifika) hazırlanarak müteşebbise iletilir. Her bir organik ürün için ise “ürün sertifikası” düzenlenir. Ürün sertifikasında organik ürünün izlenebilirliği açısından; kontrol ve sertifikasyon kuruluşunun adı, kod numarası, adresi, sertifika numarası, ürünün adı ve özelliği, sertifikalanma statüsü, ürün miktarı, hasat yılı, üretim yılı, ürünün kaynağı, sözleşme numarası, fatura ve sevk irsaliye numara ve tarihleri, ambalaj tipi ve adedi, parti numara ve kalibresi, GTİP numarası, alıcı ülke, alıcı müteşebbis ve adresi, gönderen ülke, gönderen müteşebbis adı ve adresi, sertifika onay tarihinin bulunması gerekmektedir. Kontrol ve sertifikasyon işlemlerinin organik üretimin her yılında yenilenmesi gerekmektedir.” (Demiryürek, 2016)

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR ORGANİK TARIM ENTEGRELERİ

Sürdürülebilir organik tarım entegreleri (SOTE), küçük ölçekli aile işletmesi yapısında, organik tarım ilkelerinin, uygulamalarının ve pazarlama kanallarının kullanıldığı, doğa ile bütüncül hareket eden ve işleyişini bu düzen üzerinden sağlayan; kavram tanımından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilirlik ve entegre üretim (bütüncül yapı) temelli bir işletme modelidir. Bu bölümde SOTE işletme modelinin işletme yapısı, SOTE aile çiftçiliğinin önemi, bütüncül üretim şekli, sürdürülebilirlik uygulamaları, organik tarım yöntemlerinin kullanılma şekli ve derecesi, ürünlerinin pazarlanması, kırsal turizmin gelişmesindeki etkileri, kooperatifçilik ile bağlantısı, kırsal göç ve kırsal dayanıklılık üzerindeki etkisi, sosyal ve ekonomik özellikleri açıklanacaktır. İşletme modelinin; Türkiye’ de tarımsal kalkınma, istihdam oranlarının yükseltilmesi ile kırsal bölgelere göçün artırılması, katma değerli ürün üretimi, iyi tarım ve organik tarım uygulamaları ile doğanın ilkelerine uyan temiz ve sağlıklı gıda üretimi üzerindeki etkileri ve mevcut konvansiyonel sistem ile yürütülen işletmeler ile çeşitli konularda karşılaştırması yapılacaktır.

Organik tarımın temel amaçlarından biri aile işletmelerinin sürdürülmesi ve tarımsal üretimin yerel pazarlara sunulmasıdır. Organik tarımın gelişmesi ve kırsal kalkınmanın sağlanması ile kırsal bölgelerde yaşayan insanların mutluluğu, istihdamı, sosyal ve kültürel olanaklara erişimi, iyileşmiş yaşam koşullarına sahip olması gerçekleştirilebilmektedir. Diğer yandan organik tarım hareketinin gelişmesinin arkasındaki itici güçlerden birisinin de organik ürün pazarının küresel gıda zincirinin bir parçası olmasıdır. Bu durum organik tarımın temel felsefesini savunan araştırmacılar tarafından bahsedilen ve dikkat çeken bir ikilemdir. Organik tarım geliştikçe konvansiyonel tarım ile yapısal olarak birbirlerine yaklaştığı iddia edilmektedir. Bu gelişme “gelenekselleşme” veya “ikili yapı oluşması” şeklinde oluşmaktadır (Lockie & Halpin, 2005).

Bugün bakıldığında gerçekten de organik tarımın geliştikçe üretim ve pazarlama yapısının giderek geleneksel olarak tanımlanan konvansiyonel tarım işletmelerindeki

küresel yapıya benzediği görülmektedir (Rehber, 2011). Küçük ölçekli aile işletmesi tarzındaki işletmelerde yapılan üretim ve yerel pazarlara dayalı organik tarım yanında büyük ölçekli ulusal ve dış pazarlara yönelik bir yapı da hızla gelişmektedir. Gıda sisteminin küreselleşmesi, ihtisaslaşmasının artması, çeşitliliğin azalması, standardizasyon, uzak pazarlara ulaşma ve açıklığın kaybolmasıyla organik tarımın kendine özgü niteliklerinin zamanla tehdit edildiği iddia edilmektedir (Halberg, Alroe, & Kristensen, 2005). Bu duruma bağlı olarak organik tarımın geleneksel tarıma benzer bir modifikasyona dönüşmeye başladığı söylenmektedir (Best, 2008). Genelleştirme için henüz erken olsa da organik tarımda makine, gübre, tohum ve kimyasallar gibi işletme dışı girdi kullanımının giderek artması, geleneksel gıda zinciri ile bütünleşme, üretim düzeyinde büyük ölçeklere yönelme, hayvansız üretim gibi niteliklerinin artmakta olduğu görüşleri bulunmaktadır (Rehber, 2011). SOTE işletme yapısına sahip aile işletmeleri, zaman içerisinde konvansiyonel üretim yapısına kaymaktan çok geleneksel ve öncelikli olarak iç pazar odaklı, bölgesinin ekolojik üstünlüklerini kullanarak bunları katma değere dönüştüren yapılar olarak görülmektedir.

4.1 Aile Çiftçiliği ve Türkiye’de Aile Çiftçiliğinin Önemi

SOTE işletmeleri tanımlandığı üzere yapı olarak küçük ölçekli aile işletme modelidir. Aile çiftçiliği kavramı, çok boyutlu bir kavram oluşu ve anlam karmaşası nedeni ile ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte son yıllarda tanımlanmasına yönelik çalışmalar artmıştır. Bu kavram ekonomik, ekolojik, sosyal olgularla iç içe olan, çok katmanlı, çok boyutlu yönüyle standart tanımı yapılması zor bir kavramdır. Aile çiftçiliğinin gıda güvenliği ve kırsal kalkınmadaki önemine dikkat çeken FAO, aile çiftçiliğini tüm ailenin katılımıyla üretimi organize etmenin bir yolu olarak tanımlamaktadır (Garner & Campos, 2014).

FAO’nun 2014 yılını “Aile Çiftçiliği Yılı” olarak belirlemesiyle uluslararası gündemde kendine daha fazla yer bulan bu konseptin tanımlanması konusunda farklı kriterlerin önerildiği görülmektedir. Yapılan çalışmalar aile çiftçiliği kavramının iki ana kriter üzerinde kurgulandığını göstermektedir. Bunlardan biri değişmeyen aile işgücü, diğeri ise işletme sermayesi ile varlıklar arasındaki yakın ilişkidir (Bélières, 2015). FAO’da yapılan bir çalışmaya göre aile çiftçiliği kavramının tanımı “*tarım, orman, balıkçılık, su ürünleri ve doğaya bağlı üretimin aile tarafından yönetildiği,*

çoğunlukla aile sermayesi ile işletmedeki kadın ve erkeğin yer aldığı işgücüne dayalı olarak işletildiği faaliyetlerdir. Aile ile çiftlik birbiri ile ilişkili olup birlikte gelişmekte ve ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel fonksiyonları bir araya getirmektedir” şeklindedir (Garner & Campos, 2014). The World Agriculture Watch (WAW) bu tanımlamayı geliştirerek yeni bir tanımlama yapmıştır. Bu tanıma göre aile çiftçiliği, *“yerli ve çiftçilik faaliyetlerinin özünde bağlantılı olduğu bir tarımsal işletme biçimi olarak tanımlanır. Aile çiftlikleri sadece aile bireylerinin faaliyetleri ile yürütülür ve kalıcı işe alınan işçilere sahip değildir. Aile çiftliklerinde üretken varlıklar ve aile mirası birbirine derinden bağlıdır”* (Anonim, 2020) şeklindedir. Aile çiftçiliğinin tanımlanmasında FAO ve WAW bu iki kriteri kullanmışlardır.

FAO (2014) verilerine göre;

- Çiftliklerin %90’ından fazlası temelde aile emeğine dayanan biçimde birey veya aile tarafından işletilmektedir.
- Dünyadaki tarım arazilerinin %70-80’ini aile çiftlikleri oluşturmaktadır.
- Dünyada üretilen gıdanın yaklaşık %80’i aile çiftlikleri tarafından üretilmektedir.
- Ürettikleri gıda çeşitliliği nedeniyle, aile çiftçileri gıda güvenliğine büyük katkı sağlamaktadır.

Van der Ploeg (2013) çalışmasında aile çiftçiliğinin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır (Ploeg, 2013);

- Geçmiş, bugünü, geleceği birbirine bağlar.
- Öğrenme ve bilgi inşasının yeridir.
- Kırsal ekonominin aktif bir parçasıdır.
- Kültürü canlı tutar.
- Kırsal peyzaja, çevresine bağlıdır.
- Ana kaynakları kontrol eder.
- İş gücünün ana kısmını sağlar.
- Aile-çiftlik bağını kurar.
- Gelir, gıda ve beslenme sağlar.
- Ailenin evi, ait olduğu yerdir.

Garner vd. (2014), Kan ve Kan (2020), çalışma yaptıkları 36 farklı aile çiftçiliği tanımı sonucunda vardıkları ortak paydayı şu şekilde özetlemişlerdir (Garner & Campos, 2014) (Kan & Kan, 2020);

- **İşgücü:** aile çiftçiliği ile ilgili tanımlarda en fazla söz edilen unsurlardan biri işgücü olup, aile çiftçiliği yapan işletmelerin işgücü büyük oranda aile üyelerinden sağlanmaktadır. Bazı tanımlamalarda aile çiftçiliği için kiralanan işgücünün oranı ve işçinin işletmede çalıştığı süre gibi şartlar da getirilmektedir.
- **Yönetim:** Aile, çiftlikteki tarımsal üretimin yönetiminden sorumludur. Tanımların çoğunda bu sorumluluk ön kabul olarak ele alınmaktadır.
- **İşletme büyüklüğü:** Tanımlarda arazi büyüklüğü ve/veya tarımsal üretim açısından işletme büyüklüğü işaret edilmekte veya şart koşulmaktadır.
- **Tarımın yeterli hane halkı geçim kaynağı sağlaması:** İncelenen çalışmalarda bazı tanımlar aile çiftliklerini geçimlik odaklı olarak tanımlamıştır. Diğer çalışmalar ise yeterli gelir elde etmek ve sürdürülebilir bir yaşam sağlayabilmek için pazar odaklı faaliyetleri de dahil etmektedir.
- **Ailenin yaşadığı yer ile çiftlik arası mesafe:** Çiftliğin ailenin ikamet ettiği yer olduğu varsayımı yapılmaktadır. Bazı tanımlar çiftlik ve aile konutu arasında asgari bir mesafe öngörmektedir. Tanımların yedisi bu yönü içermektedir.
- **Aile bağları ve aile çiftliklerinin kuşaklararası yönleri:** Bazı tanımlamalar kuşaklar arası bağlılığı veya aile bağlarını referans göstermektedir. Örneğin çiftlik başarısının bir parçası veya aile içinde kuşaktan kuşağa geçen bir kaynak olarak görülmekte ve/veya işletmenin sahibi olmak için evliliği veya kan bağı şart koşmaktadır. Bu durumdan yedi tanımda bahsedilmektedir.
- **Topluluk ve sosyal ağlar:** Aile çiftçiliği toplum veya çiftçiliğin sosyal etkileri yönü ile bir bağlantı noktasıdır.
- **Geçimlik üretim:** Aile çiftçiliğinin birincil hedefi geçim düzeyinde üretim veya aile tüketimi için gıda üretimidir.
- **Miras:** Aile çiftliğinin, toprak, sermaye veya beceri/bilgi için bir aile mirası ve varlığı olarak görülmesi birçok tanımda yer almaktadır.
- **Arazi sahipliği:** Ailenin tarımsal üretimde bulunduğu arazisinin sahipliğinin kendisine ait olması gerektiğini öngören dört adet tanım vardır.

- **Ana yatırımcının aile olması:** Yine dört adet tanımda ailenin çiftlik için birincil yatırım kaynağı olması gerektiğinden bahsetmektedir.
- **Etkinlik ve kapasite:** Tanımların üçünde aile çiftliğinin yeni tarım teknolojilerini benimseme güçlüklerine, verimlilik sorunlarına ve çiftçilerin ailelerini işletme kapasitelerine ilişkin referanslar bulunmuştur.
- **Ekolojik sürdürülebilirlik:** Aile çiftliği, tanımların ikisinde ekolojik veya sürdürülebilir tarım için bir kaynak olarak görülmektedir.

Bugün bakıldığında büyük ölçekli şirketlerin yaptığı yoğun endüstriyel tarımın çevrede ve insan sağlığında yarattığı zararlar ortaya çıkmakta ve buna karşılık aile çiftliklerinin sürdürülebilir bir dünya için önemi fark edilmeye başlamaktadır;

Çizelge 4.1: Aile çiftlikleri üretimi ve endüstriyel gıda zinciri karşılaştırması

Aile Çiftlikleri Üretimi	Endüstriyel Gıda Zinciri
Köylüler dünya nüfusunun %70'inden fazlası için gıda üretmektedir.	Endüstriyel gıda zinciri, dünya nüfusunun %30'undan azı için gıda sağlamaktadır.
Köylüler dünya kaynaklarının (arazi, su ve fosil yakıtlar dahil) %25'inden daha azını kullanmaktadır.	Endüstriyel gıda zinciri, büyük ölçekte sera gazı emisyonuna neden olarak tarımsal kaynakların %75'inden fazlasını kullanmaktadır.
Köylü gıda ağı, biyoçeşitliliği endüstriyel gıda zincirine göre 9 ile 100 kat daha fazla beslemektedir.	Tüketicilerin endüstriyel gıda zincirindeki perakendecilere ödedikleri her 1 dolara karşı, sistemin sağlığa ve çevreye verdiği zararlar için toplum 2 dolar daha ödemektedir.
Köylüler iklim değişikliğine müdahale etmek için gereken bilgiye, yenilikçi enerjiye ve ağılara sahiptir. Aç veya yetersiz beslenen nüfusa en yakın olanlar köylülerdir.	Dünyada en az 3.9 milyar insan, endüstriyel gıda zincirinin çarpıklığı, ürünlerine ekonomik erişimin zorluğu ve dünya nüfusunu doyurmaya yetecek bir model oluşturamaması nedeniyle aç kalmakta veya yetersiz beslenmektedir.

Kaynak: Ercoşkun ve Kınıkoğlu (2020).

4.1.1 Türkiye'de aile çiftçiliği

Türkiye'de tarımsal işletme kavramı 2006 yılında çıkarılan 5488 sayılı Tarım Kanunu çerçevesinde “*üretim faktörlerini kullanarak; bitkisel ve/veya hayvansal ve/veya su ürünlerinin üretimi için tarımsal faaliyet yapan veya söz konusu tarımsal faaliyete ilave olarak işleme, depolama, muhafaza ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerde bulunan işletme*” şeklinde tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2006).

TÜİK (2014)'in tanımlamasına göre tarımsal işletme, “yasal durumu ne olursa olsun, sahip olduğu ortakçılık, yarıcılık ya da kiralama şeklinde işlediği arazinin büyüklüğüne bakılmaksızın kendi adına bitkisel üretim yapan ya da küçükbaş veya büyükbaş hayvan besleyen veya hem bitkisel üretim hem hayvancılık yapan tek yönetim altındaki ekonomik birimdir” şeklindedir (TÜİK, 2020).

Türkiye’de Aile Çiftçiliği konusunda yapılan tek tanımlama ise Bitkisel Üretim Destekleme Ödemesi Yapılmasına Dair Tebliğ’de yer alan küçük aile işletmesi tanımıdır. Son çıkan 2019/46 No’lu tebliğde küçük aile işletmesi “2019 üretim yılında Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı olan ve tarımsal faaliyette bulunduğu tarım arazisi varlığı toplam 5 dekar veya altında olan işletme” olarak tanımlanmıştır.

Kan (2020), yaptığı çalışmada Türkiye tarımın yapısını, işletme modelini ve bu yapıdaki işgücü dağılımını şu şekilde özetlemiştir: “Türkiye, küçük tarım işletmelerinin hakim olduğu ve ülkenin büyük bölümünde aile iş gücüne dayalı üretim sistemlerinin sürdürüldüğü bir tarımsal yapıya sahiptir. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisinde (2014-2020) Türk tarımının işletme profili “dünya pazarları için üretim yapan rekabetçi ticari işletmeler ile yakın yerel pazarlar ve hane tüketimi için üretim yapan geçimlik/yarı-geçimlik aile işletmelerinin bir arada olduğu ikili bir yapı arz etmektedir” şeklinde belirtilmektedir (UKKS, 2015). Türkiye’de 2019 yılı itibari ile 15 yaş üstü toplam 28.080 bin nüfusun 5.097 bini yani yaklaşık %18,15’i tarımda istihdam edilmektedir (TÜİK, 2020). 2019 yılı itibariyle Çiftçi Kayıt Sistemi’ne kayıtlı 2.083.022 çiftçi bulunmakta olup kayıtlı arazi miktarı 147.628.667 dekadır. Kayıtlı çiftçi başına ortalama 70,87 dekar arazi düşmektedir (TOB, 2020). Küçük işletmeyi arazi varlığı açısından, aile işletmeciliğini ise faaliyetlerin çoğunun aile tarafından yapıldığı ve işletmenin aile bireyleri tarafından yürütüldüğü düşünülürse, ÇKS’den elde edilen sonuçlara göre Türkiye’de küçük tarım işletmelerinin ağırlıkta olduğu ve bu işletmelerde aile işletmeciliği sisteminin yaygın olduğunu söylenebilmektedir. Türkiye’de tarım aile iş gücünün oranı %83,24’tür (TÜİK, 2016). Dolayısıyla Türkiye’de tarım işletmelerinde tarımsal faaliyetlerin çoğunlukla aile iş gücüne dayalı yapıldığını söylemek mümkündür.” (Kan & Kan, 2020)

2019 yılında Türkiye’de tarım sektöründe önemli bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma 3. Tarım ve Orman Şurası’dır. Bu şura ile beş yıllık planla gelecekteki 25 yıla rehber

olması amacı ile yola çıkılmış ve sekiz ana başlıkta 38 eylem belirlenmiştir. Bu şuranın aile çiftçiliği açısından önemli kılan nokta ise Kırsal Kalkınma ve Tarımda İstihdam Çalışma Grubu'nun yoğun katkıları ile eyleme dönüştürülecek olan 22. Eylem başlığı altındaki “Aile işletmeciliğinin Sürdürülebilirliğini Sağlamak – Gençlerde Girişimciliğin Desteklenmesi” eylem faaliyetidir. Böylece 3. Tarım ve Orman Şurası ile eyleme dönüştürülen aile çiftçiliği kavramının, Covid-19 pandemisi ile gıda güvencesi açısından ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmış ve ilerleyen zamanlarda daha fazla uygulamaya dönük eylem bekleyen bir yapıya bürünmüştür. (Kan & Kan, 2020).

4.1.2 Yeni normalde aile çiftçiliğinin önemi

SOTE sistemi yeni normalde bir aile çiftçiliği modeli olarak sürdürülebilir bir sistem ile işletilmektedir. Bugün birçok konuda ana nokta haline gelen sürdürülebilirlik kavramı hemen hemen her alanda vazgeçilmez ilkelerin başını çekmektedir. Sektörler, içinde buldukları faaliyet alanı ne olursa olsun dünya kaynaklarının sonsuz olmadığı olgusunun bilincinde ve buna göre hareket etmek zorunda olduklarının farkındadırlar. Geliştirilen strateji ve politika ile uygulamada sürdürülebilirliğin nasıl sağlanacağı konusu ilk sıralarda yer almaktadır. Bu sebeple günümüzde kısa dönem hatta günü kurtaran düşünce ve eylemlerin fazla yer bulmadığı ve sıklıkla eleştirildiği görülmektedir.

Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez, 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunca hazırlanan Brundtland Raporu'nda kullanılmış ve “*gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama olanaklarını ellerinden almadan şimdiki neslin ihtiyaçlarının karşılanabildiği gelişme sürecidir*” şeklinde tanımlanmıştır (World Commission on Environment and Development, 1987). Bir kalkınma modeli olan “sürdürülebilir kalkınma”, 20. Yüzyıl sonlarına doğru dünya gündemine girmiş ve 1990'lı yıllarda imzalanan uluslararası antlaşmalarla küresel bir uygulama planı haline gelmiştir.

Kan (2020) çalışmasında, sürdürülebilir kalkınma anlayışını şu şekilde açıklamıştır “*Ülkeler ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerinde ortak paydayı sürdürülebilirlik olarak belirlemektedir. Geleceği de sahiplenen bu ortak hedef, herkesin temel ihtiyaçları ile daha iyi bir hayata ilişkin beklentilerin karşılanmasına imkan vermeye yöneliktir. Çevre ile sosyoekonomik gelişme arasındaki ilişkileri iyi kurgulanmamış bir kalkınma stratejisinin uygulanması, şu anki ihtiyaçları karşılayabilir ancak*

insanların gelecekteki temel ihtiyaçlarının karşılanmasını tehlikeye sokabilir. Çünkü büyümenin hangi sınırdan sonra çevresel felaketlere yol açacağı kesin değildir ve çevresel bozulma çoğu zaman geri döndürülemez niteliktedir. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal yapı ile evre etkileşiminin bütüncül bir şekilde değerlendirilerek bugünkü ve gelecekteki nesillerin kalkınmanın getirdiği fırsatlardan hakkaniyetli bir şekilde yararlanılmasının sağlanması, sürdürülebilir kalkınmanın temel felsefesini oluşturmaktadır” (Kan & Kan, 2020).

Yurdakul (2018), “Sürdürülebilirlik tabanına sahip şletmeler, çevresel fayda sağlamanın yanında ekonomik avantaj potansiyeline sahiptir.” açıklamasında bulunmuştur (Yurdakul, 2018). Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları ile değerlendirilen bu kalkınma anlayışı artık kalitatif bir anlayış şeklinde ön plana çıkmaktadır. Söz konusu anlayışla birlikte büyümede “Yeşil” kavramından bahsedilmeye başlanmıştır. OECD, UNEP gibi uluslararası örgütler “Yeşil Büyüme” veya “Yeşil Ekonomi” kavramını çevresel iyileştirmelere katkı sağlayan mal ve hizmetlerin yatırım ve tüketimini öne çıkaran bir anlayış olarak tanımlamaktadırlar (Kan & Kan, 2020). Bu değerşim sürecinde genetik kaynaklar açısından zengin ülkeler daha şanslı durumdayken, bu potansiyellerini ticari amaçlarla tüketmek yerine, genetik kaynakların değerini gözeterek yaklaşımlarla hareket edenler günümüz ve gelecekte kazanacaklardır.

FAO ve SOFA (2014) verilerine göre dünyada tarım ile uğraşan şletmelerin %90’ından fazlasının (500 milyondan fazla nüfus) aileler tarafından şletildiğini, tüm gıda üretiminin ise %80’den fazlasını aile şletmelerinin üretmekte olduğu görölmektedir (FAO, SOFA, 2014). Bu rakamlar üretim skalasında oranları azımsanamayacak seviyededir. Bahsi geçen veriler aile şletmelerinin önemini ortaya koyarken bunlar içerisinde önemli bölümü de küçük aile şletmesi şeklinde faaliyet göstermektedir. Küçük ölçekli çiftçilik, büyük miktarlarda üretmekten daha çok katma değere öncelik vermekte ve sistemin sürdürülebilirliğini piyasa rekabetine tercih etmektedir (ECVC, 2015). 90’ların sonunda “ok işlevlilik” kavramı tarım politikalarının sözlüğüne girmiş ve tarımın ekonomik bir faaliyetten çok daha fazlası olduğu kabul edilmiştir (Kan & Kan, 2020). Bununla birlikte, küçük ölçekli çiftlikler hala resmi olarak tanınmamaktadır (ECVC, 2015).

Kaymakçı (2014), çalışmasında aile çiftçiliğinde verimlilik konusunu “*Kaynak kullanım etkinliği ve verimlilik konusu değerlendirildiğinde; toplam verimlilik açısından sadece iş gücü verimliliği değil toplam faktör verimliliği dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelerde küçük aile işletmelerinin emek daha bol, bu sebeple fırsat maliyeti daha düşük olmasına ek olarak toprak ve sermayede daha düşük maliyetli olması sonucu daha yüksek bir toplam verimliliğe sahip olmaktadır*” şeklinde açıklamıştır.

Dünya Bin Yıl Kalkınma Hedeflerinin 2015 yılında tamamlanması ile 2030 yılı için “Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (SDG)” ulaşmaya çalışılmaktadır. SDG'lere ulaşmada küçük işletmelerin rolü ile ilgili yapılan çalışmalarda küçük çiftliklerdeki sosyal ve finansal yatırımların, aynı anda birden fazla SDG'de ilerlemeyi iyileştireceği belirtilmektedir. Görüleceği üzere dünyanın ortak hedefi olan SDG'lere ulaşmanın yolları küçük işletmelerin güçlendirilmesi için desteklenmesinden geçmektedir (Kan & Kan, 2020).

2015 yılı ile sürece giren SDG-2030 hedeflerine ulaşmada aşamaların kaydedilmeye başlaması ile yaşanan krizler ve şoklarda bu süreçte küçük aile tarım işletmelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Dünya ülkeleri 2019 yılında Çin'de başlayan ve küresel salgın haline gelen Covid-19 pandemisi ile ilk defa küresel olarak gıda güvencesi konusunda korku ve paniğe kapılmıştır. Hareketlilik azalmış, sınırlar kapatılmış, küresel tedarik zincirinin sekteye uğradığı bu süreçte gıda güvencesi ve güvenilirliği ile ilgili politikalar tekrar sorgulanmaya başlamıştır. Küçük aile tarım işletmelerinin gıda güvencesindeki, işgücü arzı ve talebi sağlamadaki, gıda zincirindeki, gıda güvenilirliği, toplumsal yapıdaki ve pazar sistemindeki rolleri daha iyi anlaşılmıştır. Bu içinde bulunulan “Covid-19” döneminde aile işletmelerinin ne derecede önem arz ettiği yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

Bahsedilen pandemi sürecinde aile işletmeleri bir bakıma olumsuz etkilere maruz kalmıştır. Ancak bu etkilenmeler genellikle yapısal sorunların varlığından ileri gelmektedir. Bu sorunlar çoğunlukla pazara ulaşmadaki sorunlar, hareketsizlik, ulaştırmadaki aksaklıklar, örgütlenme sorunu, sosyal güvenlik sorunu ve düşük gelir sorunu gibi yapısal problemlerden ileri gelmektedir. Kan (2020) bu konuda, “*Pandemi ile başlayan Yeni Normal sürecinde gıda arz zinciri içerisindeki aile çiftçiliğinin rolü daha iyi görülmüş olup aile çiftçiliğinin kaldırılması veya sadece*

büyük işletmelere yönelme gibi politikaların ne kadar etkinsiz olduğu görülmüştür. Bu süreçte küçük aile işletmeleri daha fazla desteklenmeli ve sorunlarını çözmek için politika ve eylemler geliştirilmesi elzemdir” şeklinde açıklamada bulunmuştur (Kan & Kan, 2020).

Covid-19 döneminde aile çiftçiliği kavramı daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. BM'nin 2019-2028 yıllar arası 10 yılı aile çiftçiliği on yılı olarak belirtmesi ve faaliyet planları ortaya koyması bu kavramın gelecek dönemlerde daha fazla gündeme geleceğini göstermektedir. Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun (2013) çalışmasında da kırsal kalkınma sorununun çözülmesinin aile çiftliklerinden geçtiği belirtilmiştir (European Commission, 2013a).

4.2 Kırsal Turizm ve SOTE Aile İşletmeciliği

SOTE işletme modeli kavram tanımından da anlaşılacağı üzere sürdürülebilirlik esasına dayalıdır. Bu sebeple kırsal turizm kavramıyla da bu sürdürülebilirlik temelinde birleşmektedir. SOTE işletmelerinde kırsal turizm özellikle doğrudan pazarlama yöntemleri ile birleştiğinden; sürdürülebilir pazarlama ve sürdürülebilir turizm sağlamaktadır. Bu yapının her aşamasında toplumsal sorumluluk, ekolojik duyarlılık ve ekonomik verimliliği içermektedir. Eko turizm, kırsal turizm, doğa turizmi gibi çeşitli tanımlamaları bulunmaktadır. Kırsal turizm, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, kırsal nüfus için yeni bir bakış açısı yaratılması, yoksulluğun ve kırsal göçün azaltılmasında en önemli seçeneklerden biri olarak görülmektedir. Kırsal turizmin yapıldığı yörenin tanıtımını en iyi o bölgedeki aile işletmelerinin yapabilmesi, ailelere hem ekonomik kaynak oluşturacak hem de sosyal açıdan refah seviyelerinde artış sağlayacaktır. Bu bölümde kırsal turizm, kırsal turizmde SOTE işletme modeli ve istihdam konusu açıklanacaktır.

4.2.1 Kırsal turizm kavramı

Avrupa Birliği tarafından yapılan çalışmalarda kırsal turizm, “amacı tarımsal ya da yerel değerlerle iç içe bulunarak hoşça zaman geçirmek isteyen turistlere, beklentileri doğrultusunda konaklama, yiyecek, içecek ve diğer hizmetleri veren küçük ölçekli işletmelerin yer aldığı küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür.” şeklinde tanımlanmaktadır. Ükelere göre kırsal turizm kavramları çeşitlilik göstermekle beraber birkaç örnekte şu şekilde tanımlanabilmektedir;

- Finlandiya: Uzak mekanlarda yer alan kulübelerin ziyaretçilere kiralanması.
- Macaristan: Sadece köylerde gerçekleştirilen yöreye özgü konaklama.
- Hollanda: Rotası belirlenmiş aktivitelere katılmak; ata binmek, balık tutmak, çiftliklerde kamp yapmak gibi.
- Yunanistan: Geleneksel mobilyalarla döşenmiş odalarda konaklamak ve ev yapımı ürünlerle geleneksel biçimde beslenmek.
- Fransa: Kırsal alanlarda yaşamı paylaşmak.
- İtalya: Doğayla bütünleşme, sessizlik, manzara güzellikleri, yeni arkadaşlıklar kurmak ve geleneklere geri dönüş.
- Türkiye: Kırsal alanlarda yöresel yiyecek, el sanatları gibi folklorik değerlerin üretimi ve tanıtımını ön planda tutan bir turizm türü.

Tanımlardan görüleceği üzere her ülke kendi değerlerini tanıtmaya ve değerlendirme amaçlı bir açıklama getirmiştir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler de ülke kaynaklarının israfını önleme çabası içindedirler. Kırsal turizmin gelişmesi, bir ülkedeki kıt ve sınırlı olan üretim kaynaklarının üretimde kullanılması için en iyi yatırım aracıdır (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Yüzbaşıoğlu (2020) kırsal turizm üzerine yaptığı çalışmada kırsal turizmin kapsamını oluşturan aktivitelerden ve kavramın özelliklerinden kısaca şu şekilde bahsetmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2020);

- Kırsal alandaki yürüyüş, bisiklete binme, balık tutma, ata binme, doğa aktiviteleri ve kültürel turizm gibi rekreasyonel aktiviteler kırsal turizmin parçası olarak kabul edilir.
- Aile otelleri, şatolar ve kırsal mülkler gibi küçük ölçekli yerleşim yerlerinde ve çiftlikte kamp yapma da kırsal turizmin bir parçasını oluşturmaktadır.
- Deniz kenarı ve kent turizmi, kış sporları kırsal turizmin bir parçası değildir.
- Kırsal turizm kırsala ait turizm demektir. Bu alanlarda yaşayanların kültürlerini, diğer kültürlerle etkileşimleri olsa bile değiştirmeden koruduğu, tanıttığı bir turizm türüdür ve yılın her ayı yapılabilir.
- Kırsal turizm, doğa turizmi, eko turizm bazen birbirinden farklıymış gibi sınıflandırılabilir da aslında hepsi bir bütünün parçalarıdır.

- Kırsal turizmde turistler, yöre halkının el sanatlarıyla ve onların yörelerine ait ürünlerle, geleneksel mutfaklarıyla, yetiştirdikleri tarım ürünleriyle, güler yüzleriyle, yöreye özgü doğal konaklama tipleriyle tanışırlar.

Kırsal turizmin en avantajlı özelliklerinin başında günübirlik olması veya konaklama zamanının diğer turizm biçimlerine kıyasla çok daha kısa olması gelmektedir. Kırsal turizm, kırsal yörelerde yaşamını sürdüren köylülerin, yaşamlarını devam ettirmek için yaptıkları faaliyetlere turizmin de dahil olması ile kültürel, sosyal ve ekonomik yönden gelişmelerini sağlamaktadır. Bir diğer özelliği olarak kırsal turizmin dört mevsim uygulanabilir olması söylenebilir. Diğer ekonomik etkinliklerden daha az maliyetli olması, kurulumunun kolay olması, küçük yatırımlarla daha çok gelişebilme potansiyeline sahip olması kırsal turizmin diğer avantajlı yönlerindedir. Bugün deniz turizmi bölgelerinden görülen başka firmaların ve onların bölgeye gelmesine ve yatırım yapmalarına ihtiyaç duyma özelliği yoktur.

Çiftlik turizmi de kırsal turizm kavramının alt başlıklarındandır. İnsanların genel olarak yaşadıkları, zamanlarının ve sosyal hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerlerin dışında; kırsal alanda faaliyet göstermekte olan bir çiftliğe gelerek günübirlik veya daha uzun süreli konaklamalar ve bu çiftlikteki tarımsal faaliyetlere katılmaları ile gerçekleştirdikleri bir turizm türüdür. Türkiye’de faaliyet gösteren çiftlikler yapıları gereği genellikle küçük ölçekli ve ekolojik tarım uygulanan çiftliklerdir. Bu tür çiftlikler yörenin kırsal ve geleneksel dokusunu kaybetmemiş, gelenek ve göreneklerini sürdürebilen ve tüm bunları gelecek nesillere aktarma potansiyeli olan çiftliklerdir. SOTE işletme yapısıyla birebir örtüşen bu tanımdan da görüleceği üzere kırsal turizm kavramı, organik tarım yapan aile işletmeleri ile paralel bir yapıda ilerlemektedir.

4.2.2 Kırsal turizmin gelişimi

Kırsal turizmin gelişimi, kırsalda faaliyet gösteren küçük ölçekli aile işletmelerinde istihdam ve ek gelir yaratması açısından büyük önem taşımaktadır. Reklamlar, çevre turları, doğa belgeselleri, kitaplar, gazeteler, amatör geziler, bilinçli yerli ve yabancı turistlerde kırsal turizmin gelişiminde büyük önem taşımaktadır. Bu geliştirme faaliyetlerine ek olarak kırsalda yaşayan yöre halkının turizme bakış açısı, arzusu ve özendirme teşvikleri de kırsal turizmin gelişmesine önemli derecede katkı sağlamakta olduğu söylenmiştir. Tarımı meslek olarak görenlerin turizme ileri

düzyeyde önem vermedikleri için turizmi ek gelir getiren bir uğraş olarak gördüklerini savunmuşlardır (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Yüzbaşıoğlu (2020) yaptığı çalışmada kırsal turizmin gelişmesine etki eden nedenleri şu şekilde sıralamıştır:

- Boş vakitlerin artması
- Bireyselliğin aktif hale gelmesi
- Çevre ve gürültü kirliliğinin çoğalması
- Ekolojinin önemli bir konu haline gelmesi
- İnsanların eğitim ve kültür seviyelerinin artması
- İnsanların sağlık problemlerine karşı daha ilgili olması
- İnsanların boş zamanlarına hareketlilik kazandırmak istemesi
- Kırsal örgütlerin kurulması ve yaygınlaşması
- Kırsal turizmin bir kalkınma aracı olarak görülmesi
- Miras değerlerine önemin artması ve koruma hissinin uyanması
- Otantikliğin kalite olarak kabul edilmesi
- Öğretici, merak giderici, macera katıcı seyahatlerin artması
- Özel ve organik yetiştirilmiş gıdalara önem verilmesi
- Sessizlik ve sakinlik turistlerin istek ve talebi haline gelmesi
- Turizm talebinde meydana gelen değişiklikler
- Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesi
- Yaşlı nüfusunun sağlıklı ve hareketli yaşam tercih etmesi

Bu etkenleri dikkate alıp yapılması gerekenleri de şu şekilde özetlemiştir:

- İnsan temelli, sürdürülebilir ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin yararını gözeterek bir kırsal turizm kalkınma modeli geliştirmek,
- Bölgede turizm kalkınmasını, katılımcılık ve yönetim ilkeleri doğrultusunda taşıyacak yapıların geliştirilmesini desteklemek,
- İstihdam artırma yanında, hizmet kalitesini iyileştiren, katma değer arttırıcı, çevreye saygılı ve yenilikçi turizm odaklı girişimleri desteklemek,
- Turizm gizilgücünü belirleme, turistik ürün geliştirme ve pazarlama alanlarında temel çalışmalar yapmak.

Türkiye’de kırsal turizm, 1960’lı yıllarda planlama dönemi ile çeşitli illerde gelir düşüklüğünün azaltılıp bölgesel dengesizliğin giderilmesi amacıyla uygulanmaya başlamıştır. Uygulanan bu projelerin öncelikli amacı kırsal alandan kentsel alana olan göçün engellenmesi olmuştur. Kırsal göçün engellenmesinde kırsal kalkınma bileşenlerinden biri olan kırsal turizmin geliştirilmesi zorunlu bir etken olarak görülmektedir (Ün, Tutar, Tutar, & Erkan, 2012).

Çoğu ülke için kırsal alanda yaşayan nüfusun kentsel nüfustan fazla olması kalkınmayı zorlaştıran bir unsurdur. Bu ülkelerde kırsal kalkınma üzerine çalışmalar yapılmıştır ve sonuç olarak kırsal kalkınmada öncü ve en önemli sektörlerden birisi olarak kırsal turizmi öne çıkarmışlardır. Bugün Avrupa Komisyonu’nun küçük ölçekli aile işletmelerinin kırsal kalkınmasına katkı sağlaması amaçlı doğrudan pazarlama yöntemlerini kırsal turizm ile birleştirmeleri tavsiye edilmektedir (Ün, Tutar, Tutar, & Erkan, 2012) (Yüzbaşıoğlu, 2020).

4.2.3 Kırsal turizmde aile işletmeciliği ve istihdam

İşletme kavramının tanımı önceki bölümlerde birçok kez yapılmıştır. Kısaca, ihtiyaç karşılamak için mal ve hizmet üreten veya faydasını artıran birim olarak tanımlanmaktadır. İşletmeler, ülkelerde ekonominin temelini oluşturmaktadırlar. Gıda sektörünün hammaddesi olan tarımsal ürünler çok büyük bir oranla küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından sağlanmaktadır.

FAO (2014) tanımına göre aile işletmeciliği, *“Bir aile tarafından yönetilen ve gerçekleştirilen, kadınlar ve erkekler dahil olmak üzere, ağırlıklı olarak ailesel işgücüne dayalı tarım, ormancılık, balıkçılık, mercacılık ve su ürünlerine yönelik üretim faaliyetlerini organize etme yöntemidir.”* şeklindedir. Türkiye’de tarım işletmelerinin %95’ten fazlası küçük aile işletmeleri şeklindedir. Bir küçük ölçekli aile işletme modeli olan SOTE modeli de bu kapsam içindedir.

Yüzbaşıoğlu (2020), aile işletmeleri ile ilgili, *“Bir ülkede aile işletmeleri, farklı bölgelerin kalkınmasında ve çevrenin korunması açısından avantaja sahiptirler. Şöyle ki bu işletmeler emek yoğun olarak faaliyet gösterdikleri için bölgesel istihdam imkanlarının artırılmasına önemli ölçüde katkıları vardır. Bu nedenle küçük şehirlerden büyük şehir merkezlerine insan göçünün engellenmesine ve bölgenin kendi potansiyeli içinde kalkınmasına temel oluştururlar.”* açıklamasını yapmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2020).

Kırsal turizmde aile işletmelerinin istihdam konusunda öncelikli olarak istihdam kavramının açıklanması gerekmektedir. Bugün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kendi doğal kaynaklarının israfını önleme çabası içerisindeyler. Kıt kaynakların israfının önlenmesi, bu kaynakların sürdürülebilir üretimde kullanılması ile sağlanabilir. Kırsal turizmin gelişmesi bir ülkede, bu kıt ve sınırlı olan üretim kaynaklarının değerlendirilmesi için güçlü bir yatırım aracıdır. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere kırsal turizm kırsal alanlar için gelir fırsatı ve ek istihdam potansiyeli oluşturmaktadır. Halihazırda kırsal bölgelerde faaliyet gösteren tarımsal üreticilerin bu temel uğraşları olan tarımı terk etmeden, yörenin sahip olduğu doğal, sosyo-kültürel ve tarihsel değerleri, turizm amaçlı kullanarak kendilerine bir ek gelir elde etme ve refah düzeylerini yükseltmek kırsal turizmle sağlanabilecektir.

Türkiye özelinde bakıldığında turizm sektörünün ekonomideki en önemli sektörlerden biri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kırsal turizm Türkiye’de tüm coğrafi bölgelerde dört mevsim uygulanabilecek bir turizm türüdür. Bu durum ülkedeki turizmin sezona bağlı yapısına da alternatif bir çözüm olacak ve turistleri diğer bölgelere ve mevsimlere de yayacaktır. Turizm sektörünün hizmet sektörü içinde yer alması, emek yoğun üretim gerektirdiğinden, işsizliğin önlenmesine ve haliyle istihdamın artmasına katkı sağlayacaktır.

Bugün kırsal turizm, kırsal ekonominin çeşitlendirilmesi, kırsal nüfus için yeni bir bakış açısı yaratılması, yoksulluğun ve kırsal göçün azaltılması gibi konularda en önemli seçeneklerden biri olarak görülmektedir. Nitekim kırsal turizm, çiftlik turizmi, yeşil turizm veya yayla turizmi gibi kavramlarla eş anlamlı olmakla birlikte; doğa tatillerini ve özellikle de eko-turizm, alışveriş, kayak, bisikletli ve atlı doğa gezileri, macera, rafting, spor, termal turizm, avcılık ve balıkçılık, sanat, tarih ve etnik yapıya endekli bir turizm türü olduğunu belirtmek gerekir. Bunların kabul edilmesiyle birlikte bugün dünyada her ülkenin kendi toplum refahı için kırsal turizmin gelişmesi açısından olumlu sonuçlar doğuracak projeler oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Mevcut işgücünün önemli bir kısmını tarım sektöründe istihdam eden Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere küçük ölçekli tarımsal aile işletmeleri istihdama önemli katkılar sağlamaktadır. Bu işletmelerin, üretimlerinin emek yoğun şekilde ilerlemesi sebebiyle bölgedeki istihdamın artırılmasında büyük rol sahibi oldukları söylenebilir.

İleriki bölümlerde açıklanacak olan kırsal göç ve SOTE kavramında inceleneceği üzere; bu tarımsal işletmeler faaliyette buldukları bölgede büyük şehirlere insan göçünün engellenmesine ve bölgenin kendi potansiyeli içinde kalkınmasına temel oluşturmaktadırlar. Sonuç olarak bugün birçok gelişmiş ülke kırsal turizm kavramı ile ilgili başarılı projeler yürütmüştür ve Türkiye’de de bu bilincin oluşmaya başladığı görülmektedir.

4.3 Kooperatifçilik ve SOTE Aile İşletmeciliği

Kooperatifçilik, terim anlamı itibari ile iş yapma anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram, özellikle girişimci, küçük sermaye sahibi ve birlikte üretim yapmak isteyenlerin bir araya gelip kârı, iş birliği esasına göre bölebildiği faaliyetler için kullanılmaktadır. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun 1. Maddesinde kooperatif *“Tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir”* şeklinde tanımlanmaktadır (Kooperatifler Kanunu, 2020). Bu tanıma göre kooperatifler; ortaklı bir yapıdır, tüzel kişiliğe sahiptir, karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet sistemine göre kurulur, kâr amaçlıdır.

Yukarıda özet şekilde temel hatlarıyla ifade edilen kooperatiflerin, birer işletmecilik faaliyeti içinde olabildikleri ya da kendilerinin de birer işletme kurabildikleri görülmektedir. Bu sebeple *“Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar”* şeklindeki slogan, 2012 yılında BM tarafından ilan edilen Kooperatifçilik Yılı’nın temel sloganı olmuştur (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2020).

4.3.1 Türkiye’de kooperatifçilik ve tarım sektörü

Kooperatiflerin ekonomik ve sosyal yaşamdaki önemi bugün Avrupa ve Amerika tarafından anlaşılmıştır. Özellikle tekelleşme karşısında üreticilerin bir araya gelmeleri ve rekabet edebilmeleri açısından güçlü kooperatiflerin oluşturulması önerilmektedir. Kooperatifler, küçük sermaye sahiplerinin ve yerel kaynakların daha etkin bir şekilde kullanılmasında oldukça etkilidir. Bu durumun, özellikle örgütlenmenin daha az olduğu ve küçük aile işletmelerinin dağınık halde bulunduğu, ülkemiz tarım sektörü için oldukça faydalı olacağı bilinmektedir (Güreşçi & Gönç,

2017). Ayrıca kooperatiflerin sürekli olarak iç ve dış denetime tabi olmaları da daha şeffaf bir yapıda olmalarını ve beraberinde demokratik hayata daha fazla katkı sağlayabileceklerini de göstermektedir (Güreşçi, 2020).

Türkiye’de kooperatifleşmenin tarihi incelendiğinde, özellikle tekel bir hale gelen incir tüccarları karşısında İncir Tarım Satış Kooperatifi’nin kurulması buna verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Yukarıda bahsedildiği üzere tekelleşme karşısında üreticilerin en güçlü adımı, kooperatifleşme olacaktır. SOTE aile işletmeciliği yapısında da hedef organik tarım yapan küçük ölçekli aile işletmeleridir ve küçük ölçek kavramından anlaşılacağı üzere, tekel haline gelen büyük işletmeler ile rekabet edebilmesi güç bir yapıdır. Bu sebeple kooperatifleşme tavsiye edilmektedir. Tarım sektörü, kendine has özellikleri ile o sektörü daha özel ve önemli kılmaktadır. Tarımın gıda maddelerini karşılaması sebebiyle sürdürülebilirliğinin sağlanması hayati bakımdan önem içeren bir sektörü olduğunu göstermektedir. Nitekim sektörün doğal şartlarda ve açık alanda yapılması sebebiyle birtakım risk ve belirsizlikler karşısında yer yer güçsüz kaldığı ve üreticisini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Tarımdaki bu risk ve belirsizliğin ortadan kaldırılmasında, birçok geçici önlem alınsa da asıl önlemlerin tarımsal altyapının sağlamlaştırılmasından geçtiği savunulmaktadır (Güreşçi, 2020).

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türkiye’de tarım sektörünün ekonomik ve sosyal yaşamdaki önemi çok büyüktür. Tarım sektörünün ülke ekonomisindeki önemini ortaya koyan en önemli kıstaslar şu şekildedir;

- Toplam nüfus içinde tarımsal nüfusun payı,
- Toplam çalışabilir nüfus içinde tarımda çalışanların payı,
- Toplam GSMH ve GSYİH da tarımın payı,
- Milli gelirden tarımın payı,
- Dış ticarete tarımın payı.

Görüldüğü üzere bir ülkede tarım sektörünün önemi, verilerle ortaya konulabilmektedir. Ancak tarımın önemi ve verimi sanayileşme ile kombine halde ilerlediğinde kat ve kat artacaktır. Örnek olarak sanayiye hammadde sağlayan ve sermayeyi temin eden bir tarım sektörü, daha katma değeri yüksek ürünler üreterek daha güçlü ve kalıcı bir hale gelecektir (Pakdemirli, 2019) (Güreşçi & Gönç, 2017).

Güreşçi (2020), çalışmasında Türk tarımında yıllar itibari ile yaşanan en önemli gelişmeleri şu şekilde özetlemiştir (Güreşçi, 2020);

- Toplam nüfus içindeki tarımsal nüfusun oranı azalmıştır,
- Toplam istihdam içindeki tarımsal istihdamın payı azalmıştır,
- GSMH, GSYİH ve milli gelirdeki tarımın payı azalmıştır,
- Toplam dış ticarete tarımın payı azalmıştır,
- Tarımsal üretim ve verimlilik artmıştır,
- Tarımsal üretimde katma değer artmıştır,
- Tarımsal altyapı sorunları büyük ölçüde çözülmeye başlamıştır.

Ayrıca Güreşçi (2020), ifade edilen bu gelişmelerin aslında Türkiye'nin ekonomik gelişmesi ile de alakalı olduğunu ancak Türk tarımındaki ekonomik ve sosyal sorunların halen devam etmesi ve gerektiği değere kavuşmaması önündeki en büyük engelin tarımsal altyapı sorunları olduğunu belirtmiştir. Sorunların başlıca nedenleri olarak; işletmelerin yeterli ölçüde büyümemeleri ve üretimdeki eksiklikler, dağınık ve parçalı yapının azalmasına rağmen devam etmesi olduğundan bahsetmiş ve bu duruma iki önemli çözüm olarak; tarımsal işletme bazlı sorunların çözümü ve tarımsal örgütlenmenin yaygınlaştırılması ve kalıcı hale gelmesi olarak eklemiştir (Güreşçi, 2020).

4.3.2 Türk tarımında küçük aile işletmeciliği ve temel işletme sorunları

Türkiye'de tarım, önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere gerek miras kanunu gerekse yerleşim düzeninin köylerde olması nedeniyle büyük ölçüde aile işletmeleri şeklindedir. Bu üretim modelinin çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmakla beraber, hedeflenen optimal Türk tarımındaki aile işletmelerinin güçlenmesi ve küçük ölçekli aile işletmeleri yerine büyük aile işletmeleri haline dönüştürülmelerinin sağlanmasıdır. Burada bahsedilen büyüklük, işletmelerin sahip oldukları arazi veya fiziksel temelli büyüklük değil; aynı zamanda ekonomik ve verimlilik olarak da büyük olması gerektiğidir (Kan & Kan, 2020). İşletmelerde daha çok sermaye kullanılması, teknik eksiklerinin giderilmesi, katma değeri yüksek ürünler üretmesi, pazarlama faaliyetlerine bizzat katılması, tarımsal gelirin yüksek ve sürdürülebilir olması gibi aşamalar gerçekleştirildiğinde bu bahsedilen büyüklük de sağlanmış olacaktır.

Güreşçi (2020) ve Özertan (2013), çalışmalarında Türkiye'deki tarımsal işletmelerin boyutları ile ilgili istatistikleri; *“Türkiye’de tarımsal işletmeler, %25,9 ile 20-49 dekar işletme büyüklük grubunda yoğunlaşmaktadır. Toplam işletmelerin %5,3’ü sadece büyükbaş ya da küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapmaktadır. Tarımsal işletmelerin %80,7’si 100 dekardan küçük işletme büyüklük grubunda yer alırken, bu işletmelerin elinde bulundurduğu arazi ise toplam arazinin %29,1’ini oluşturmaktadır. Tarımsal işletmelerin faaliyette buldukları tarım arazisinin faaliyet şekli incelendiğinde, yalnız kendi tarım arazisini zilyetlik dahil işleten işletmelerin toplam işletme içindeki oranı %79,5 iken; işlediklerin tarım arazisinin toplam tarım arazisi içindeki oranı %59,9 olarak tespit edilmiştir.”* şeklinde paylaşmışlardır (Güreşçi, 2020) (Özertan, 2013). Ayrıca Türk tarım politikasının, özellikle AB OTP’na uyum çalışmaları süreci de dikkate alındığında önemli altyapı sorunlarını çözmeye yolunda adım attığı ancak bunların yetersiz olduğu görülmüştür. Çünkü Türk tarımı için en önemli sorunu, katma değeri yüksek ürünleri üreten rekabet edebilir güçlü tarım işletmelerinin oluşturması ve bu konuda da özellikle tarımda aile işletmeciliğinin yeri ve önemi çok büyüktür, şeklinde açıklanmıştır. (Kan & Kan, 2020) (Örki, 2016) (Yavuz & Dilek, 2019).

Türk tarımındaki kooperatifleşmenin artması ile üretimin daha sistemli bir hale gelmesi aynı zamanda güçlü aile işletmelerinin oluşmasına neden olacağı savunulmaktadır. Türkiye’deki kooperatiflerin yalnızca %16’sı Tarım Bakanlığı alanında faaliyet gösterirken; ortak sayılarının %50’si bu sektörde faal olan kooperatiflerde bulunmaktadır (Güreşçi, 2020). Türkiye’de tarım sektörü ile doğrudan alakalı olan kooperatifler üç ayrı kısımda incelenmektedir;

- Tarım kredi kooperatifleri 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri
- Tarım satış kooperatifleri 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifi ve Birlikleri Kanunu
- 1163 sayılı kooperatif yasasına göre kurulan ve faal olan kooperatifler Köy Kalkınma Kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri.

Bahsedilen kısımlardan görüleceği üzere Türk tarımındaki kooperatiflerde yasal ve idari bir bölünmüşlük olduğu söylenmektedir (Kocabaş, 2010).

Güreşçi (2020), tarımdaki kooperatif konusuna, “*Türk tarımındaki örgütlenme ile ilgili en önemli adım, tarım sektöründeki işletmelerin güçlenmesi ve güçlü aile işletmeleri haline dönüştürülmesidir. Bu konuda özellikle sadece tarım kooperatiflerini içine alabilecek ortak bir kanın ve ortak bir örgüt yapısı içinde hareket etmesi izlenebilecek yollardan biridir. Türk tarımındaki aile işletmelerinin sermaye temini, pazarlama olanaklarının artırılması ve bunların faiz ve borç batağına sürüklenmeden güçlendirilmesi için daha demokratik ve denetlenebilir yaygın kooperatiflere ihtiyaç bulunmaktadır. Kısaca Türk tarımındaki aile işletmelerinin, kooperatifler yolu ile örgütlenmesi ve yeniden yapılandırılması önem arz etmektedir.*” şeklinde bir değerlendirme yapmıştır (Güreşçi, 2020).

4.4 Kırsal Göç ve SOTE Aile İşletmeciliği

Tarım Devrimiyle başlayan ve Sanayi Devrimi ile köklü, ekonomik, sosyal ve siyasi dönüşümlere yol açan devrimler; üretimin çok yüksek oranlarda artmasına ve yeni ekonomik süreçte tüketimin ilk sıraya yer almasına sebebiyet vermiştir. Bu değişim ve gelişme, özellikle kırsal toplumun hareketlenmesine ve kentlere doğru yönelmesine neden olmuştur. Avrupa’da yaşanan bu göçler, kırsal göç olarak nitelendirilmiş ve ekonomik yaşamın merkezinin kent ve sanayiye taşınmasına neden olmuştur. Türkiye özeline bakıldığında bu tarz göçlerin, sanayi devrimi yaşanmadan gerçekleştiği için ağır ve ileri düzeyde systemsiz olduğu söylenmektedir (Güreşçi, 2020). Kırsal göçün sebep ve sonuçları, gerçekleştiği coğrafyadaki ekonomik ve sosyal olayların anlaşılması bakımından önemlidir. Bu sebeple bir bölgedeki kırsal göç, aynı zamanda o bölgenin ekonomik ve sosyal dalgalanmalarını ve bu konulardaki gelişmeyi de açıklayabilmektedir. Kırsal göçün tarımsal boyutu ise, özellikle bu tür göçlerin nedenlerinin anlaşılmasında çok önemlidir. Bu nedenler, kırsal bölgelerdeki ekonomik yapının temelini oluşturan tarımsal üretimin de multidisipliner olarak daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır (Güreşçi, 2020).

4.4.1 Kırsal göç ve tarım sektörü

Kırsal göç kavramı, kırsal yerleşim birimlerinden kentlere olan göçü tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kavram, genel olarak köyden kente göç olarak ifade edilse de içinde ekonomik ve sosyal nedenleri de barındıran daha geniş bir içeriğe sahiptir (Güreşçi, 2016). Dünya tarihindeki kırsal göç ile ilgili gelişmelere bakıldığında daha

çok sanayileşme süreci ile gelişen ve özellikle kırsaldaki tarıma dayalı üretim yapısının çözülmesi ile gelişme gösterdiği görülmektedir. Güreşçi (2020), kırsal göçün teorik olarak en önemli nedenini, tarım sektörünün sanayi sektörüne göre artan nüfusun ihtiyaçlarını daha az karşılayabilmesine dayandırmaktadır (Güreşçi, 2020). Bu durum kırsal bölgelerdeki nüfusun yoksullaşmaya zorunlu bırakılmasına ve artan nüfus ile daha da belirgin haline gelmesine sebep olmaktadır. Önceki bölümde bahsedildiği üzere Sanayi Devrimi ile özellikle Batı Avrupa’da yaşanan kırsal göçün, kısa zamanda kırsal nüfusu önemli ölçüde azalttığı bilinmektedir. Buradan yapılacak çıkarıma göre kırsal göçün aslında ekonomik temelli bir nüfus hareketliliği olduğu anlaşılmaktadır (Güreşçi, 2009).

Tarımdaki toprağa bağlı ve küçük aile işletmeleri şeklinde örgütlenen yapılar, artan nüfus ile daha da küçülmekte ve bu kırsal bölgelerde kalıcı sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Ancak aile işletmelerinin büyümesi ve modern işletmeler haline gelmesi ile tarımda olumlu bir sonuç doğuracaktır. Kısaca tarımda aile işletmelerinin genel yapısının küçük olması ve ekonomik yönden zayıf olmaları ile kırsal göç arasındaki ilişki kaçınılmaz olmaktadır (Güreşçi, 2020).

4.4.2 Türkiye’de kırsal göç ve tarımda aile işletmeciliği

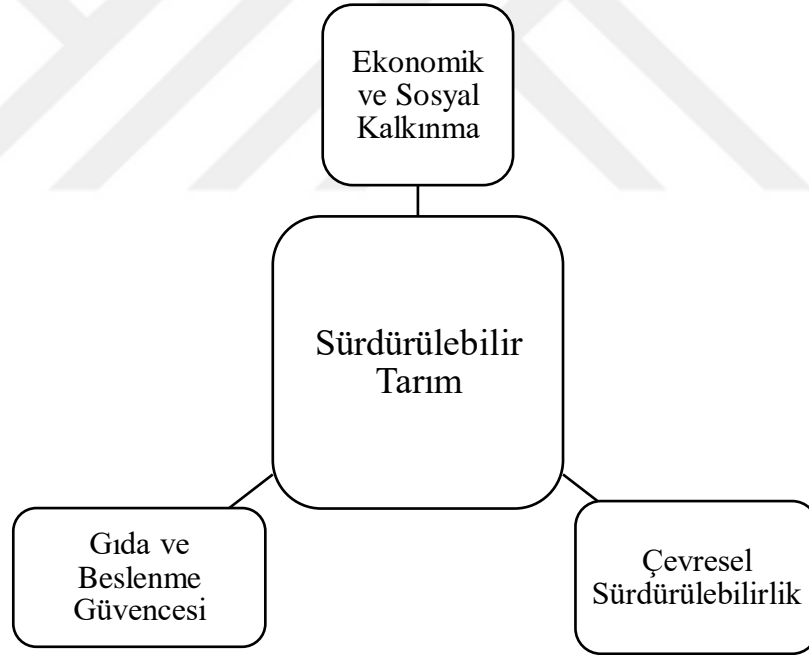
Türkiye’de kırsal göçün çok partili hayata geçiş, sanayileşme ve ekonomide liberalleşmeye başladığı yıllar olan 1950’lerden sonra gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Batı Avrupa’da yaşanan sanayileşme faaliyetlerinin geç de olsa Türkiye’ye ulaşması, Türkiye’de yeni gelişmelerin başlamasına neden olmuştur. 1950’lerde nüfusunun neredeyse %70’lik kısmı köylerde ve kırsal bölgelerde yaşayan ve tarımla uğraşan bir ülkenin, bu yıllardan sonra hızlı bir değişim ve dönüşüme geçtiği görülmektedir. Türkiye’de kırsal göçün itici nedenleri olarak, kırsalın tarıma dayalı olan baskın yapısı ile kentin ve sanayileşmenin çekici yapısı arasında gerçekleştiği söylenmektedir (Güreşçi, 2020). Bu plansız ve ağır göçler özellikle Türkiye’nin 1970 ve 1980’li yıllarında kendisini kentlerde; çarpık kentleşme, varoşların oluşması, ekonomik problemler vb. gibi sorunlar olarak göstermiştir. Nitekim 2000’li yıllar ve sonrasında kırsaldaki ekonomik ve sosyal değişim ile kır-kent ayrımında daralmalar meydana gelmiş ve kırsaldaki genç nüfusun da azalmaya başlaması ile bu tür göçlerde duraksama görülmüştür (Yalçın & Kara, 2016).

Türkiye’de kırsal göçün istatistiklerine bakıldığında özellikle; Doğu, Güney ve Karadeniz Bölgelerinden başta İstanbul olmak üzere Ankara, Bursa ve İzmir’e yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu durum 1970’lere doğru giderek artmış ancak sonraki yıllarda bu tarz göçler, göç edenlerin şehir merkezlerine doğru da yönelmiştir. Bugüne bakıldığında Türkiye’de kırsal göç büyük ölçüde yavaşlamış durumdadır. Bunun en önemli nedeni olarak kırsaldaki nüfusun giderek azalması yani marjinal sınıra yaklaşması olduğu söylenmektedir. Bu sınır, Türkiye kırsalının tarıma dayalı ekonomi yapısı ile bu bölgelerde yaşayanların ekonomik beklentileri arasındaki dengenin sağlanmaya başlaması ile alakalıdır (Keskin, Kaplan, & Başaran, Türkiye’de Aile Çiftçiliği, İşgücü Prodüktivitesi ve Sürdürülebilirlik, 2017).

Kırsal göçün temel nedenlerinden bahsedilirken genel olarak tarıma dayalı kırsal hayatın itici ve kent hayatının çekici faktörleri konu olmaktadır. En çok da kırsaldaki ekonomik sorunların sanayileşme ile daha da fazlalaşması bu konuda itici güçlere bir diğerini eklemiştir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Türk tarımındaki en önemli yapısal sorunların tarım işletmelerinin küçük, dağınık ve parçalı yapısından kaynaklandığı bir gerçektir. Bu konuda yapılan yasal düzenlemeler ve arazi toplulaştırma çalışmaları, bahsedilen sorunların çözüme kavuşturulmasında önemli bir adım olmuştur. Güreşçi (2020), bu konuyla ilgili, *“Türk tarımında işletmelerin büyüülmesi ve parçalı yapının toplulaştırılması istenen ve beklenen bir durumdur. Özellikle büyüyen işletmelerin sermayeyi kullanım payının da artması bu işletmeleri sermaye işletmeleri haline dönüştürecektir. Ancak tarımdaki aile işletmeciliğinin payının ABD’de %95 ve AB’de %96’lar civarında olması güçlü tarımın olduğu bu merkezlerde ailelerin sayıca üstün olduğu anlamına gelmektedir. Nitekim sayıca üstün olan bu işletmelerin, pazar paylarının da artması ve sermaye kullanımındaki oranının da güçlü olması istenmektedir. Özellikle günümüzde Covid-19 pandemisi ile bir daha anlaşılmıştır ki insanoğlunun en büyük sınavı sağlık ve beslenme ile olanıdır. Bu yüzden geleceğin gıda güvenilirliği ve sürdürülebilirliği dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarımdaki aile işletmelerinin gücüne bağlı olacaktır.”* şeklinde açıklama yapmıştır (Güreşçi, 2020). Bu açıklamadan da görüleceği üzere bu ve konuyla alakalı nice araştırmalarda SOTE işletme modelinin temel dayanakları ve hedefleri doğrultusunda sonuçlar ve değerlendirilmelere varıldığı belli olmaktadır.

4.5 SOTE Temel Üretim Modeli

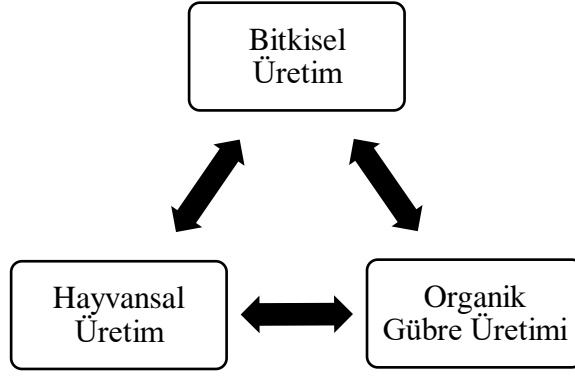
SOTE işletme modelinin önceki bölümlerde kavramsal tanımı, kırsal turizm, kooperatifçilik ve kırsal göç ile bağlantısı, bir aile çiftçiliği modeli olarak özellikleri ve yeni normalde sahip olduğu potansiyel işlevi açıklanmıştır. Bu bölümde ise temel üretim modeli, üretim kaynakları ve faaliyetleri ile ilgili bilgiler verilecektir. SOTE aile çiftçiliği modeli, kavramsal tanımında da değinildiği üzere bütüncül bir sistemdir. Bütüncül üretim yapısı en başta sürdürülebilirlik temelli olmakla beraber; entegre bir üretim modeline ve işletmelerin temel felsefesi olan minimum girdi ile maksimum çıktı hedefine dayanmaktadır. Bu döngüsel sistem açıklanırken işletmede kullanılan organik tarım yöntemleri, aile çiftçiliğinde permakültür tekniklerinin sürdürülebilirliğe katkıları; bitkisel üretim, hayvansal üretim ve organik gübre-atık üretimindeki işlevselliği ile halihazırda bulunan tarım işletmelerinin üretim modelinden farklılıklar gösterdiği görülmektedir.

Şekil 4.1: SOTE Sürdürülebilir Tarım Modeli

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

SOTE aile çiftçiliği modelinde üretim üç ana kısımdan oluşmaktadır. Bunlar; bitkisel üretim, hayvansal üretim ve organik gübre üretimidir. Bu üç üretim dalı birbirini destekler ve sürekli bir döngü içerisindedir.

Şekil 4.2: SOTE Çiftlikleri Bütüncül Üretim Modeli

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Bütüncül üretim yapısı sebebiyle bu konuda konvansiyonel işletme modellerinden ayrılmaktadır. Konvansiyonel üretim biçimi, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere tek tip (monokültür) üretim modeline sahiptir. Buna karşılık SOTE üretim modeli çoklu kültür (polikültür) üretim yapısına sahiptir. Bu yapı çeşitli açılardan üreticiye avantaj sağlamaktadır. Üretim modelinin pratikteki uygulaması ayrıntıları ile çok geniş bir konudur ancak özetlenecek olursa şöyle olacaktır (Acar, Aşçı, Ayan, Mut, & Başaran, 2006) (Fukuoka, 2013) (Fukuoka, 2006) (Cho, 2016) (Er & Başalma, 2013) (Marangoz, 2008) (Rehber, 2011) (Oğuz & Bayramoğlu, 2018) (Kınıkoğlu & Ercoşkun, 2020).

- Bitkisel üretim aşamasında ekolojik tarım yöntemleri uygulanır ve polikültür (çoklu) üretim söz konusudur. Doğal ekosistemlerde bir bitki türünün tek başına bulunması nadirdir, genelde baskın birkaç bitki türüyle daha pasif türlerin karışım halinde yaşamaları söz konusudur. Polikültür ekim sistemlerinde de bundan yola çıkarak birden fazla bitki türü bir arada yetiştirilebilmektedir. Fukuoka (2013), karışık ekim uygulayarak konvansiyonel işletmelerin dekar bazında ürün verimini geçmeyi başarmıştır.
- Çoklu üretim modeli ile üretilen ürünlerin bir kısmı üreticiye gıda sağlar, bir kısmı pazara gönderilir, bir kısmı ise hayvansal üretime yem ve biyolojik tedavi-destek materyali olarak dönüşmektedir. Bu durum yine polikültür ekim yönteminin sonucu farklı türde ürünler elde edilmesi ile gerçekleşmektedir.
- Bitkisel üretim modelinin atıkları (budama artıkları, anız, zararlı otlar, çürük-bozuk-hasarlı ürünler, kabuk, küspe vb. işleme artıkları gibi) ise organik

gübre üretimi aşamasında değerlendirmek üzere diğer bir kısma aktarılır. Cho (2012), bir toprağa uygulanabilecek en iyi gübrenin, o toprakta yabani olarak yetişen bitkilerin kompoze, fermente ve pütrifike edilerek yeniden toprağa kazandırılmasıyla elde edileceğini savunmaktadır. Bugün Türkiye’de birçok işletme bu değerli organik atıkları yakmakta ve hiçbir verim elde edememektedir (Er & Başalma, 2013).

- Organik gübre üretim aşamasında; başta kompost yöntemleri olmak üzere materyalin cinsine göre; vermikompost, fermentasyon, pütrifikasyon, permakültür gübre üretim teknikleri gibi yöntemlerle bu atıkların geri dönüşümü sağlanır. Geoff Lawton (2018), “*Bir zamanlar canlı olan yeniden canlandırılabilir.*” ve Youngsang Cho (2016) “*Organik üretim için ihtiyaç duyulan her şey doğadaki sistemin içindedir.*” diyerek organik üretim çiftliklerinde organik atıkların geri dönüşümünün ve bunu yaparken ekolojik döngüleri kullanmanın ne denli önemli olduğuna değinmişlerdir.
- Atıkların geri dönüşümü ile elde edilen organik gübreler yeniden toprağa ve bitkisel üretime kazandırılarak bu iki üretim dalı arasında sürekli bir döngü sağlanmış olur. IFOAM (2020), organik tarım ilkelerinden olan sağlık ilkesi ile sağlıklı ürünlerin organik gübreler ile sağlıklı toprakta yetişeceğini ve bunun sağlıklı insan-hayvan ile sağlıklı toplum oluşturacağını savunur. Yine bu ilkenin devamında maksimum düzeyde geri dönüşümün sağlanmasının, organik tarım çiftliklerinde sürdürülebilirlik kavramının en temel özelliklerinden olduğu bahsedilir (IFOAM, 2020).
- Hayvansal üretim aşamasında, bitkisel üretimin bir kısmı bahsedildiği üzere yem materyali ve hayvan barınaklarına altlık malzemesi olarak bu sisteme girer. Bu durum hem yem maliyetlerini düşürür hem de hayvan barınaklarında hijyen ve konfor standartlarını yükseltir. Ayrıca Tunç (2020), organik hayvancılıkta tıbbi aromatik bitkiler ile alternatif tedavi ve destekleyici besleme yöntemleri bulunduğunu savunur (Tunç, 2020). Özellikle bu bitkilerin hayvanların otlandığı merada örtü bitkisi olarak çoğaltılmasının uzun vadede verimlilik ve hayvan refahı açısından büyük avantajları olacağından bahsetmektedir. SOTE sistemindeki bitkisel üretimin polikültür yapısı, bunu destekler niteliktedir.

- Hayvansal üretim modelinde iki adet çıktı söz konusudur. Bunlar; hayvansal kaynaklı üretilen tüm ürünler ve bu canlıların biyolojik döngüleri sonucu oluşturdukları organik atıklardır.
- Hayvansal ürünlerin bir kısmı ürünün cinsine ve özelliklerine göre çiftçiye gıda sağlar, işlenir, bir kısmı pazara gönderilir.
- Hayvansal üretim dalından çıkan organik atıklar ise organik gübre üretimi aşamasına alınır ve burada yukarıda bahsedilen yöntemler ile yeniden geri dönüşümü sağlanır. Bu işlem sonucunda da tamamen organik bir gübre elde edilmiş ve atıl durumda olan atıklar sisteme yeniden kazandırılmış olur.
- Son olarak sisteme yeniden kazandırılan bu organik gübreler, toprak geliştirici ve gelişim destekleyici besinler bitkisel üretim aşamasında kullanılmak üzere toprağa dönerek aynı döngüyü başlatmış olacaktır. Üretim modelinin bu holistik (döngüsel) yapısı, SOTE çiftliklerinin diğer birçok tarım işletmesinden ayrılmasını sağlamaktadır. Bu durumun, önceki bölümlerde bahsedildiği üzere “kırsal dayanıklılık” üzerindeki en büyük etkenlerden biri olduğu savunulmaktadır (Kınıkoğlu & Ercoşkun, 2020).

Krause ve Machek (2018), Çek Cumhuriyeti’ndeki organik tarım üreticileri ve konvansiyonel tarım üreticileri arasında yaptıkları karşılaştırmada şu sonuca varmışlardır: *“Bu çalışmada organik ve konvansiyonel üretim yapan çiftlikler arasındaki finansal farklılıkları ve sürdürülebilirliği değerlendirdik. Organik tarım çiftliklerinin daha yüksek bir kârlılığa ve daha düşük bir varlık devir hızına sahip olduğunu gördük. Öte yandan, gelir ve kâr marjı oynaklığı, likitide ve borç kullanımı açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulamadık.”* (Krause & Machek, 2018).

Marangoz (2008), çalışmasında organik tarımın ekonomik getirisini optimal seviyeye çıkarmak adına bazı yöntemler sunmuştur. Bu yöntemlerin SOTE işletme modelindeki temel üretim yapısıyla, kârı ve sürdürülebilirliği maksimize etmek adına birebir örtüştüğü görülmektedir (Marangoz, 2008). Verilen bilgiler şu şekildedir;

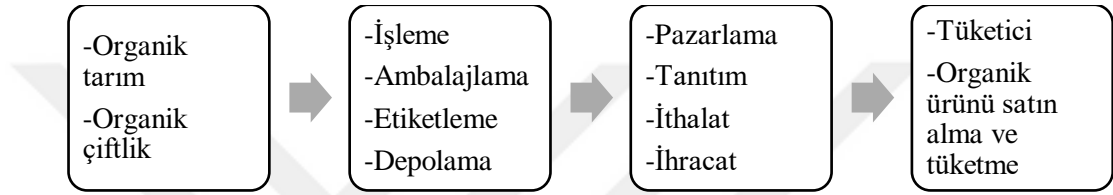
- **Harcamaların azaltılması:** Bir çiftliğin kârı üretim maliyetleri ve gelir arasındaki farktır. Gelir sadece üretim miktarını arttırmakla yükseltilemez,

aynı zamanda üretim maliyetleri de düşürülmelidir. Üretim maliyetlerini düşürme yöntemlerinden bazıları şunlardır:

- **Optimum geri dönüşümün sağlanması:** Çiftlikteki materyallerin maksimum geri dönüşümü sağlanarak gübre girdisi olarak kullanılmalıdır. Bu işlem harcamaları azaltmanın en etkili yoludur. Mutfak atıklarının tarlaya kompost olarak atılması örnek verilebilir.
- **Dışsal girdilerin minimizasyonu:** Organik tarım sistemi dışsal girdilerin düşürülmesini destekler. Yine de bazı ürünlerin yetiştirilmesinde çok miktarda gübre, organik böcek zehri ve diğer girdiler kullanmak gerekebilir. Harcamaların azaltılmasının bazı yöntemleri vardır. Bunlar:
 - a. Yerel bitkilerin kullanılarak bitkisel pestisitlerin hazırlanması,
 - b. Fidelerin ve tohumların çiftçi tarafından üretilmesi,
 - c. Yerel ulaşılabilir gübre kaynaklarının araştırılması,
 - d. Hayvansal ürünlerin ve gübrelerin üretilmesi
 - e. Dışardan hayvan yemi almak yerine kendi hayvan yemini üretmek,
 - f. İhtiyaç olan ekipman ve aletleri ithal etmek ya da satın almak yerine en yakın yerden ya da komşulardan araştırılarak paylaşılması.
- **Geri dönüşümün artırılması:** Üretimin geri dönüşümünü arttırmak için aşağıdaki yaklaşımlar kullanılabilir.
 - **Üretimin artırılması:** Bir çiftlikteki üretim, yerel şartlarda iyi ürün veren, coğrafyaya adaptasyon sağlamış, uygun ürün çeşitlerinin üretilmesiyle arttırılabilir.
 - **Pazar değerini arttırmak:** Çiftliğin ve çiftlikte üretilen ürünlerin pazar değerini arttırmak için;
 - a. Pazar değeri yüksek olan ürünler seçilerek üretilmesi (baharat, orman meyveleri, mantarlar, tıbbi-aromatik ürünler vs.)
 - b. Daha kaliteli ürünlerin üretilmesi,
 - c. Ürünlerin işlenmesi, raf ömürlerinin uzatılması (reçel, kurutma vs.),
 - d. Mandıra ürünlerinin üretilmesi (tereyağı, lor, peynir, yoğurt, kaymak vs.),

e. Ürünlerin uygun şekilde depolanmasının sağlanması gereklidir (böylece sezonluk ürünler depolanarak diğer zamanlarda da satışı sağlanabilir).

- **Pazara daha iyi şartlarda girme:** Gelir, ürüne pazarda ödenen fiyata ve ürünün miktarına bağlıdır. Bazı ülkelerde çiftçilerden düşük fiyata ürün alan komisyoncular bu ürünleri yüksek fiyata satmaktadırlar. Bunun önlenmesi, üreticiye birinci elden alternatif dağıtım kanalları sunulmasından geçmektedir. Organik tarım çiftliklerindeki pazarlama kanallarının ayrıntılarına bir sonraki bölümde değinilecektir.

Şekil 4.3: Organik Ürünlerde Üretim-Tüketim Süreci

Kaynak: (Marangoz, 2008)

4.6 SOTE Organik Ürünlerin Pazarlanması

Pazarlama kavramı genel olarak, “kişisel ve örgütsel amaçlara ulaşmayı sağlayacak mübadeleleri gerçekleştirmek üzere, fikirlerin, malların ve hizmetlerin geliştirilmesi, fiyatlandırılması, tutundurulması ve dağıtılmasına ilişkin planlama ve uygulama süreci” olarak tanımlanmaktadır (Mucuk, 2001). Marangoz (2008) tarımsal pazarlamayı ise, “tarım ürünlerinin üreticiden, hatta üretimin başladığı tarla veya bahçeden, tüketimin son aşamasına, yani tüketicinin sofrasına kadar geçirdiği işlemleri inceleyen ve bunları düzenleyen bir bilim dalıdır.” şeklinde tanımlamıştır (Marangoz, 2008). Tarımsal pazarlamada genel amaç, müşteri tatmini ve güveni sağlayarak ürünü mümkün olan en düşük fiyatla satmak ve üreticilere ürün bedeli olarak mümkün olduğu kadar yüksek bir fiyat ödemektir. Özellikle organik tarım ürünlerinin pazarlanmasında, pazarlama faaliyetlerinin önemi büyüktür. Genel olarak bakıldığında bugün, organik ürünleri daha çok gelir ve eğitim seviyesi yüksek kesim tüketmektedir (Er, 2008) (Er & Başalma, 2013). Çalışmanın bu bölümünde esas olarak, tarımsal pazarlama alanında Türkiye’de uygulanan sistemlere değinilecek ve tarımsal pazarlamadaki yeni trendler ile SOTE çiftliklerinin pazarlama yöntemlerinin bağlantısı açıklanacaktır.

4.6.1 Türkiye’deki tarımsal pazarlama sistemleri

Adanacıoğlu (2019), “Türkiye’de tarımsal pazarlama sisteminde; üretim noktası, yerel pazar, toptancı pazar ve perakendeci aşamada ürünleri tüketici ile buluşturan araçlarla ya da aracısız birçok sistem bulunmaktadır. Söz konusu sistem içerisinde birçok kooperatif, üretici birliği, toptancı hal, semt üretici pazarı, ticaret borsası, e-ticaret, çeşitli araçlar tarımsal pazarlamaya farklı boyutlarda katkı vermektedir” demiştir (Adanacıoğlu & Albayrak, Tarımsal Pazarlamada Mevcut Yapı ve Yeni Pazarlama Trendleri, 2019). Kavramlar şu şekilde açıklanabilmektedir:

- **Tarımsal kooperatifler:** Tarımsal kooperatifler, 1163 sayılı Kanun çerçevesinde Tarım ve Orman Bakanlığına bağlı olan tarımsal amaçlı kooperatifler (pancar ekicileri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri) ile Ticaret Bakanlığı’na bağlı durumda bulunan hem tarımsal hem ticari yönü olan tarım satış kooperatifleri ile yaş sebze ve meyve pazarlama kooperatifleri olarak belirtilmektedir. Son yıllarda tarımsal üreticilerin eline geçen fiyat ile tüketicilerin ödediği fiyat arasındaki farkın giderek açılması ve bu farkın büyük bir kısmının araçların elinde kalması tarımsal kooperatiflerin önemini arttırmıştır (Adanacıoğlu & Albayrak, Tarımsal Pazarlamada Mevcut Yapı ve Yeni Pazarlama Trendleri, 2019). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığınca 2019-2023 dönemi için hazırlanan On Birinci Kalkınma Planında “Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki araçların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır” şeklinde bir politika hedefi konulmuştur (T.C. Cumhurbaşlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).
- **Tarımsal üretici birlikleri:** Tarımsal üretici birlikleri, Türkiye’de tarımsal pazarlama sisteminde yer alan bir diğer üretici örgütlenmesidir. 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu’na göre üretici birlikleri; üretimi talebe göre planlamak, ürün kalitesini iyileştirmek, kendi mülkiyetine almamak kaydıyla pazara geçerli norm ve standartlara uygun ürün sevk etmek ve ürünlerin ulusal ve uluslararası ölçekte pazarlama gücünü arttırıcı tedbirler

almak üzere tarım üreticilerinin, ürün veya ürün grubu bazında bir araya gelerek oluşturdukları tüzel kişiliği ifade etmektedir (Resmi Gazete, 2004).

- **Toptancı halleri:** Toptancı halleri, Türkiye’deki tarımsal pazarlama sisteminin en önemli unsurlarından birisidir. 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren 5957 sayılı “Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’da toptancı halleri *“kanunda yer alan asgari koşulları taşıyan projeler çerçevesinde belediyeler ile gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan, malların ayrı ayrı yahut birlikte toptan alım ve satımı ile kaydının yapıldığı yerler”* olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2010).
- **Semt ve üretici pazarları:** Semt ve üretici pazarları tarımsal pazarlama sisteminde yer alan önemli unsurlardan birisidir. 12.07.2012 tarihinde 28351 sayılı resmi gazetede yayınlanan “Pazar Yerleri Hakkındaki Yönetmeliğe” göre semt pazarları *“üreticiler ve pazarcılar tarafından malların doğrudan tüketicilere perakende olarak satıldığı açık veya kapalı pazar yerleri”*, üretici pazarları ise *“üreticilerin kendi ürettikleri malları perakende olarak doğrudan tüketicilere sattıkları açık veya kapalı pazar yerleri”* olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2012).
- **Ticaret borsaları:** Ticaret borsaları; arz ve talebin belirli kurallar çerçevesinde bulunduğu, belirli kurallar çerçevesinde işlemlerin yapıldığı ve fiyatların oluştuğu pazar yerleri olarak tarımsal pazarlama sistemi içerisinde önemli bir yere sahiptir (Adanacıoğlu & Albayrak, Tarımsal Pazarlamada Mevcut Yapı ve Yeni Pazarlama Trendleri, 2019). 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanununa göre ticaret borsaları, yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dahil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatların tespit, tescil ve ilanı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Ticaret borsalarının en önemli görevleri arasında borsaya dahil maddelerin, borsada alım satımını tanzim ve tescil etmek ile bu maddelerin borsada oluşan her günkü fiyatlarını usulü dairesinde tespit ve ilan etmek bulunmaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019b).

- **Ürün ihtisas borsaları:** Tarımsal pazarlama sisteminin önemli unsurlarından birisi de ürün ihtisas borsalarıdır. 10.08.2017 tarihli ve 30150 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan “*Ürün İhtisas Borsasının Kuruluş, Faaliyet, İşleyiş ve Denetim Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte ürün ihtisas borsaları “elektronik ürün senetleri ile elektronik ürün senetlerine dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin işlem gördüğü yer”* olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 2017).
- **Lisanslı depoculuk:** Lisanslı depoculuk ürün ihtisas borsalarının en önemli ayağı olarak görülmektedir. Sebebi ise bu borsalarda işlem gören elektronik ürün senetleri elektronik kayıt kurallarına uygun olarak lisanslı depo işletmelerinde oluşturulmaktadır. 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu 17.02.2005 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak, depolanması için yaygın bir sistem oluşturmak, ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak, ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanmasını sağlamak, tarım ürünleri lisanslı depo işleticilerinin kişiler arasında ayırım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin etmek, ürünlerin mülkiyetini temsil eden ve finansmanını, satışını ve teslimini sağlayan ürün senedi çıkartmak ve standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmek amaçlanmıştır.
- **Perakende ticaret:** Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında bir diğer kanal perakende ticarettir. Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan 14.01.2015 tarihli ve 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 29.01.2015 tarihli ve 29251 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile “perakende işletmelerin açılış ve faaliyete geçiş işlemlerinin kolaylaştırılması, perakende ticaretin serbest piyasa ortamında etkin ve sürdürülebilir rekabet şartlarına göre yapılması, tüketicinin korunması, perakende işletmelerin dengeli bir şekilde büyüme ve gelişmesinin sağlanması ve perakende işletmelerin faaliyetleri ile bunların birbirleri, üretici ve tedarikçilerle ilişkilerinin düzenlenmesi” hedeflenmiştir. Kanunda perakende ticaret, “Mal ve hizmetlerin perakende işletmelerce sayışı ve pazarlanmasıyla ilgili faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. İlgili kanunda adı geçen perakende işletmeler ise, “alışveriş merkezi, büyük

mağaza, zincir mağaza, bayi işletme, özel yetkili işletme, perakende ticaretle uğraşan diğer ticari işletmeler ile esnaf ve sanatkarlar” olarak ifade edilmektedir (Resmi Gazete, 2015).

- **Elektronik ticaret:** E-ticaret, diğer pazarlama kanallarına göre daha yenidir ancak birçok sektör ve kullanıcı tarafından kabul görmüş ve kullanıcı sayısını günden güne arttırmıştır. 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanuna göre elektronik ticaret, “fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrimiçi iktisadi ve ticari her türlü faaliyet” olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2014).

Adanacıoğlu ve Albayrak (2020), tarımsal pazarlama kanalları için özet olarak, *“tarımsal pazarlamadaki kurumların varlığı, altyapısı ve gelişimi, teknolojiye yararlanma düzeyi; tarımsal desteklerin üretici örgütlenmesini teşvik edici kurgulanması (örneğin su ürünleri, arıcılık) ve izlenebilirliği konularındaki politikalar pazarlamanın gelişimi açısından vurgulanabilir. Ayrıca üretici ve örgütlerinin ticaret borsaları ve toptancı hallerindeki varlığını yükseltecek çalışmalar da hayati önem taşımaktadır.”* şeklinde açıklama yapmışlardır (Adanacıoğlu & Albayrak, Tarımsal Pazarlamada Mevcut Yapı ve Yeni Pazarlama Trendleri, 2019).

4.6.2 Tarımsal pazarlamadaki yeni trendler

4.6.2.1 Doğrudan pazarlama

Bugün tarım sektörüne bakıldığında tarımsal ürün fiyatları, tarımsal işletmelerin gelir düzeyleri ile finansal olanaklarda yaşanan sorunlar ve hükümet programlarındaki belirsizlikler, üreticileri alternatif pazarlama yöntemlerini aramaya itmiştir (Cottingham, Hovland, Lenon, Roper, & Techtmann, 2004). Bunun destekleyicisi olarak tarımın her zamankinden daha rekabetçi bir ortamda bulunuyor olması söylenmektedir (Young, 1995). SOTE işletmeleri yapısı gereği küçük ölçekli işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle de bunun gibi küçük ölçekli tarım işletmesine sahip olan birçok üretici, geleneksel pazarlarda rekabet gücünü kaybetmektedir. Bu sebeple, küçük ve orta ölçekli tarımsal işletmelerin ekonomik sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından doğrudan pazarlamanın etkili bir strateji olduğu belirtilmektedir (Adanacıoğlu & Çelimli, 2016).

Günümüz koşullarında tüketiciler, satın aldıkları gıdaların nereden geldiğini, nasıl yetiştirildiğini ve kimler tarafından üretildiğini bilmek istemektedirler. Özellikle de sağlık konusunda endişeler taşıyan çok sayıda tüketici taze, besleyici ve sağlıklı olduğuna inandığı gıdalara yönelik bir arayış içerisinde olup bu gıdalar için ekstra bir ödeme yapmaya isteklidir. Organik tarım işletmeleri bu bakımdan yeni normalde avantajlıdır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere doğal ve sağlıklı gıda arayışı, dünyanın içinde bulunduğu Covid-19 pandemisinde katlanarak artmıştır (Kan & Kan, 2020). Bu yöndeki tüketici talepleri, tarımdaki doğrudan pazarlamayı harekete geçiren itici bir güç oluşturmuştur (Adanacıoğlu, 2013).

Doğrudan pazarlama, en yaygın kullanımıyla “doğrudan üreticiden tüketiciye satış” şeklinde tanımlanmakta ve birçok ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır. Doğrudan satışlar, bazı Avrupa Birliği ülkelerinde kırsal kalkınmanın ana unsuru olarak görülmektedir (European Commission, 2013a). Türkiye’de ise tarımsal doğrudan satışlara ilişkin resmi istatistik bulunmamaktadır. Nitekim yapılan bazı araştırmalar, Türkiye’de de tarımsal işletmelerin doğrudan satışlara eğilim gösterdiğini ortaya koymaktadır (Adanacıoğlu & Albayrak, 2019).

Adanacıoğlu (2013) çalışmasında, tarımsal üreticiler için doğrudan pazarlama yöntemlerinin en yaygın olanlarını şu şekilde sıralamıştır (Adanacıoğlu, 2013):

- Kendi ürününü kendin topla (U-Pick veya pick-your-own)
- Yol kenarına kurulan standlar ve pazarlar (Roadside stands and markets)
- Üretici pazarları (Farmer’s markets)
- İnternet ve posta siparişi (Internet and mail order)
- Doğrudan restoranlara ve kurumlara satış
- Toplum destekli tarım (Community supported agriculture)
- Agro-turizm faaliyetlerine katılım yolu ile satış

ve eklemiştir: “Üreticilerin bu seçeneklerden hangisini veya hangilerini kullanabileceği konusunda; kişisel tercihleri, tarım işletmesinin yerini, ürünlerin miktarı ve yapısını, satış sırasında sunulacak hizmetleri göz önünde bulundurması gerektiği ifade edilmektedir. Bazı durumlarda, birden fazla yöntemin üreticilerin pazarlama planına uygun gelebileceği vurgulanmaktadır (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008). Özellikle küçük ölçekli tarımsal işletmelerde, üreticilerin birden fazla doğrudan pazarlama yöntemini uygulamasının daha etkili olduğu dile getirilmiştir.

Adanacıoğlu ve Albayrak (2019), bahsedilen doğrudan pazarlama seçeneklerini Şu Şekilde zetlenmiŐlerdir (Adanacıoğlu & Albayrak, 2019):

a. Kendi ürününü kendin topla (U-Pick veya pick-your-own)

Kendi ürününü kendin topla yönteminde, tüketiciler tarım işletmesine gelerek talep ettiği ürünün hasadını yapmakta, hasat edilen ürünün bedelini nakit olarak üreticiye ödemekte ve ürünün evlerine kadar taşınmasını bizzat gerçekleŐtirmektedir. Ürünün tüketiciler tarafından hasat edilmesi, tek seferde hasat edilebilen ürünler için oldukça avantajlı olarak görülmektedir. Bunun yanında, renk veya büyüklük gibi belirgin olgunluk göstergesine sahip ürünler için tüketicisi hasadının popüler bir seçenek olduğu ifade edilmektedir.

Tüm rnlerin kendi ürününü kendin topla seçeneğini uygulayan tarım işletmeleri için uygun olmadığı belirtilmektedir. Özellikle; elma (yarı bodur ve bodur), kiraz ve Őeftali gibi meyve ağaçlarının bu sistem için oldukça popüler olduğu vurgulanmıştır. ilek, böğürtlen, yabanmersini, ahududu gibi ürünler de söz konusu sistem için favori olarak gösterilmiştir. Zaman zaman fasulye, iek ve bazı özel meyvelerin de bu yöntem ile pazarlandığı görülmektedir (Leffew & Ernst, 2014).

b. Yol kenarında kurulan stantlar ve pazarlar (Roadside stands and markets)

Yol kenarı stantları genellikle tarımsal işletmelerin bitiŐiđinde veya bu işletmelere yakın bir yerde kurulmakta olup, taze ürünler doğrudan tüketicilere satılmaktadır. rn satışları, hasat zamanına denk getirilerek mevsimsel olarak yapılmaktadır. Bazen bir yol kenarı standında, diğer işletmelerin ürünleri de satılabilmektedir. Standın uygun bir yerde bulunması, güvenli bir Şekilde eriŐilebilmesi, park etme yönünden bir sorun olmaması ve stantlarda bilgili ve samimi yaklaŐan bir satış personelinin yer alması başarılı bir yol kenarı standı için önemli görülmektedir (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008).

Yol kenarı stantları, kullanımı en yaygın olan doğrudan pazarlama kanallarından birisidir. ABD’de üreticilerin yerel gıdaların satıŐında kullandığı pazarlama kanallarının (doğrudan ve dolaylı) %31.8’ini yol kenarı stantları oluşturmaktadır (Low & Vogel, 2011). Bu yöntem, Türkiye’de de bazı üreticiler tarafından doğrudan satış amacıyla kullanılmaktadır.

c. Üretici pazarları (Farmer's markets)

Bir üretici pazarı, üreticilerin taze meyve-sebze ile diğer tarımsal ürünleri birbirinden bağımsız stantlarda doğrudan tüketicilere sattığı ortak bir alan olarak tanımlanmaktadır (Martinez, ve diğerleri, 2010). Üretici pazarlarının ABD'de; açık hava pazarları, serbest ya da köşebaşı (curb markets) pazarlar, emtia ürün pazarları (commodity produce markets) ve üretici perakende pazarları gibi diğer birçok isminin olduğu belirtilmektedir (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008). Türkiye'de ise halk arasında "köylü pazarı" olarak da adlandırılan üretici pazarları, 12.07.2012 tarihli ve 28351 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren "Pazar Yerleri Hakkındaki Yönetmelikte", "üretici pazarı" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre üretici pazarı, "üreticilerin kendi ürettikleri malları perakende olarak doğrudan tüketicilere sattıkları açık veya kapalı pazar yerleri" şeklinde belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2012).

d. İnternet veya posta siparişi (internet and mail order)

İnternetin tarımsal işletmelerin bulunduğu yerel veya kırsal alanların dışında satışları arttırıcı bir etkisi olduğu ifade edilmektedir. ABD'deki birçok üreticinin web sitesi ile satış yapmayı işlevsel bulduğu ifade edilmiştir. Bazı üreticilerin posta siparişi kataloğu veya haber bültenini web sitesine entegre ettiği belirtilmektedir. Üreticilerin; ürün hediye sepetlerinden, tarımsal işletmelerde işlenmiş gıda ürünleri ve Noel ağacına kadar her şeyi internette sattıkları belirlenmiştir. Üreticiler, işletmelerinde satış yapan tarımsal işletmelerle veya üretici pazarlarında kurduğu iletişimlerle sık sık e-mail ve posta adreslerini geliştirmektedir. E-mail listesinin bazen satın alındığı belirtilmektedir (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008).

Türkiye'de, tarımsal işletmelerin online ürün satışı sınırlı düzeydedir. Online ürün satışı yapanlar ise, zeytinyağı gibi spesifik ürünlerin satışını yapan işletmelerdir. Üreticilerin online satış yapmamasının en önemli nedeni olarak bilgi eksikliği görülmektedir (Adanacıoğlu, 2013).

e. Doğrudan restoranlara ve kurumlara satış

Doğrudan restoranlara ve kurumlara (otel, okul, yiyecek hizmeti sağlayan firmalar vb.) yapılan satış, doğrudan tüketicilere satış kapsamında değerlendirilmektedir. Söz konusu pazarlama stratejisi ile bir veya iki aracının elimine edilmesi bunun nedeni

olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte; üreticilerin bu stratejiyi uygulayabilmesi için araçların yaptığı hizmetleri sağlamasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Nitekim, üreticilerin geleneksel toptancı fonksiyonlarını yerine getirmek için bir sorumluluk üstlenmesi durumunda, normalde toptancıya giden kârın üreticide kalmasının söz konusu olabileceği ifade edilmektedir. Aşçılarının, dağıtıcılardan satın alınması zor olan özel ürünleri bulmak amacıyla, doğrudan üreticilerden ürün satın alma hususunda isteklilik gösterdiği ve bunun her geçen gün arttığı belirtilmiştir (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008).

Türkiye’de üreticilerin doğrudan satış için restoranları pek tercih etmediği görülmektedir. Restoranların da genelde bu yönde bir talepte bulunmadığı gözlenmektedir. Bununla birlikte, sayıları son yıllarda artan butik restoranları doğrudan satışlar için önemli bir potansiyel olarak görmek mümkündür (Adanacioğlu, 2013).

f. Toplum destekli tarım (Community supported agriculture)

Toplum destekli tarım, gıda üretimi ile tüketimi arasında doğrudan bağlantı sağlamayı amaçlayan bir grup ile tarımsal işletme arasında karşılıklı bağlantı sağlayan bir ortaklık biçimi olarak tanımlanmaktadır. Destekleyici olarak adlandırılan bu grup, ilgili sezonun hasadından bir pay alarak ve bazı durumlarda tarımsal işletmedeki işlere yardım ederek bir tarımsal işletmenin yıllık işletme bütçesini karşılamaktadır. Buna karşılık, tarımsal işletme mevsimlik taze ürünlerin sağlıklı bir şekilde üretimini sağlamaktadır.

Toplum destekli tarım sistemi programlarının organizasyonu; tek bir işletme ile yapılabildiği gibi, tarımsal kooperatifler ve çeşitli ortaklıklar ile de gerçekleştirilebilmektedir. Sistemde yer alan tüketici grubun üye sayısı ise değişkenlik göstermektedir. Örneğin; ABD’deki toplum destekli tarım programları içinde, üye sayısı 20’den az olanlar olduğu gibi, 700’den fazla olanlar da bulunmaktadır. Toplum destekli tarım programlarının çoğunda, üreticiler ve/veya organizasyon üyeleri üretim, ücret, dağıtım, yönetim ve organizasyon maliyetlerini içeren bir bütçe planı yapmaktadır. Böylelikle, programda kaç tane üyeye hizmet verilebileceği ve üyelerin ödemesi gereken payın ne kadar olacağı belirlenmektedir (Adanacioğlu & Albayrak, 2019).

Kırsal kesimdeki teknik kapasite ve sermaye birikiminin kısıtlılığı göz önüne alındığında sürdürülebilir kırsal kalkınmada büyük ölçüde kamu kaynaklarına olan bağımlılık karşısında toplum destekli tarım sistemi üreticiye bu bağımlılığı azaltacak bir yol sunmaktadır (Doğan & Yardımcı, 2019). Moore vd. (2014), Toplum destekli tarımın daha sivil bir kırsal alanın parçası olarak sivil tarıma doğru ilerleme sürecinde toplumların öğrenmesi için bir model olabileceğini belirtmektedir (Moore, Byrne, McCarthy, & Michael, 2014). Üretim için harcanan emeğin parçası olmaya gönüllü “tüketiciler” “türetici” ya da “eş üreticiye” dönüşür (Kınıkoğlu & Ercoşkun, 2020).

Toplum destekli tarım, uygulanış biçimi itibariyle Türkiye için de model alınabilecek potansiyel bir doğrudan pazarlama seçeneği olarak düşünülmektedir. Avrupa ülkeleri ve Amerika’da halihazırda toplum destekli tarım örneklerinin düzenli ve sistemli bir yapı içerisinde faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür. Sistem henüz Türkiye’de pek fazla bilinmemekle beraber, zaman içerisinde yaygınlaşacağı öngörülmektedir, özellikle üreticilerin günden güne değişen pazarlama yöntemleri, alternatif pazarlama, istihdam ve ekonomik kaynak arayışları bu yöne eğilimi teşvik etmektedir. (Adanacioğlu, 2013).

Ercoşkun ve Kınıkoğlu (2020), toplum destekli tarım ve yeni normal için: “*Mevcut pandemi sürecinde toplum destekli tarım, örgütlenme modeli ve sistemin doğası gereği gıdaya ulaşmanın en güvenli yolu olmanın ötesinde, daha sağlıklı bir gelecek için çözümün bir parçası olduğunu göstermiştir (URGENCE, 2020). Dünyada birçok sistemin çöktüğü bu dönemde, gıda topluluklarının duruma adapte olarak sürekliliğini devam ettirmeleri, bu toplulukların dayanıklılığın önemli bir parçası olduğunu göstermektedir.*” açıklamasında bulunmuşlardır (Kınıkoğlu & Ercoşkun, 2020).

g. Agro-turizm faaliyetlerine katılım yolu ile satış

Agro-turizm faaliyetleri, tarımsal ürünlerin doğrudan tüketicilere satışı için önemli bir fırsat sunmaktadır. Kentlerde yaşayan aileler genellikle tarımsal işletmeleri ve ilgili pazarları ziyaret ederken, taze ürünler ve yerel ürünlerden fazlasını aramaktadır. Bu ailelerin dinlenme ve eğlence imkanı sağlayan ve aynı zamanda eğitici nitelikte olan kırsal alanlara gitmek için yer arayışı içinde olduğu vurgulanmaktadır (Burt, Moulton, County, & Kropf, 2008).

Agro-turizm kapsamında bir üretici tarım işletmesini kentte yaşayan insanların ilgisini çekebilecek hale getirebilir. Yol kenarında kurulan stantların yanına gölge bir piknik alanı oluşturulması, tarımsal işletme üzerinde oluşturulacak satış yerlerinde veya kendi ürününü kendin topla uygulamasında müşterileri çekmek için yeni ürün ve hizmetlerin ilave edilmesi bu faaliyetlerden bazılarına örnek gösterilebilir. Ekmek fırınları, restoranlar, yarışmalar, saman arabası ile yapılan kır gezintileri, tarımsal işletmelerde tatil yapma seçeneği ve el ile yapılan işlemler gibi bazı girişim ve faaliyetlerin yeni müşterileri kırsal alana çekebileceği ileri sürülmektedir. Örneğin, Kanada'da bu kapsamda yapılan faaliyetler; bir süt sığırcılığı işletmesinin ziyaret edilmesi, koyun kırkımının izlenmesi, yeşil alanlarda gezinti yapılması, saman arabası ile yapılan kır gezintisi, belirli bir temayı göstermek veya hikayeleri anlatmak için labirent şeklinde oluşturulan mısır tarlaları (corn mazes), işletmelerin patika yollarında kayak yapılması, çocuklar için evcil hayvan çiftlikleri, okul turları, özel etkinlik günleri ve mevsimsel festivaller şeklinde ifade edilmiştir (Alberta Ag-Info Centre, 2013).

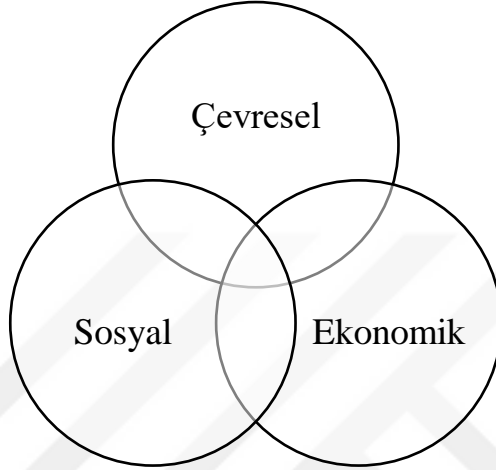
4.6.2.2 Sürdürülebilir pazarlama

Bugün sanayileşmiş ülkelerde tarım sektöründeki sürdürülebilir uygulamaların etkisinin yayılmasındaki en önemli engellerden birisinin pazarlama sorunları olduğu belirtilmektedir. Fiyatların düşmesi, fazla üretim, pazar doygunluğu, iç ve küresel rekabet, güçlü alıcıların yoğunlaşması ve tarım politikası reformları üzerindeki çeşitli baskılar, alternatif pazarlama yöntemlerinin bulunmasına neden olmuştur (Institute for Agriculture and Trade Polici, 1998) (Adanacıoğlu, 2015). Sürdürülebilirlik ve pazarlama etkileşiminin önemi tarım dışındaki sektörler açısından da fark edilen bir durum haline gelmiştir.

Kotler ve Armstrong (2014), sürdürülebilir pazarlama kavramını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini korumak veya geliştirmek yanında tüketicilerin ve işletmelerin mevcut ihtiyaçlarını karşılayan sosyal ve çevresel yönlü faaliyetler olarak tanımlamaktadırlar (Kotler & Armstrong, Principles of Marketing, 2014). Pandey vd. (2012) ise başka bir tanımda sürdürülebilir pazarlamayı, pazarlama stratejileri geliştirilirken çevresel, sosyal eşitlik ve ekonomik kaygılar üzerine eşit derecede odaklanan bütünsel bir yaklaşım olarak ifade etmektedirler (Pandey, Kumari, Shrivastava, & Rai, 2012). Kavram tanımlarına bakıldığında

SOTE işletme yapısındaki sürdürülebilirlik kavramı ile birebir örtüştüğü ve üretim yapısının da sürdürülebilirlik açısından bu pazarlama yöntemine uygun olduğu görülmektedir.

Sürdürülebilir pazarlamanın çerçevesi üç ayaktan oluşmaktadır. Bunlar: çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları içerisine alan kesişim kümesidir. Şekil 3.3'te gösterilmiştir (Reutlinger, 2012).

Şekil 4.4: Sürdürülebilir Pazarlamanın Çerçevesi

Kaynak: (Adanacioğlu ve Albayrak, 2020)

Geleneksel pazarlama yöntemi, konvansiyonel tarıma benzemektedir. Gelir, pazar payı ve kârlılık en önemli amaçlar olarak sıralanmaktadır. Sürdürülebilir pazarlamada da haliyle ekonomik gelir düşünülmektedir ancak; örneğin kurumsallaşmış bir şirket için ekonomik sürdürülebilirlik amaçları: Geleneksel ürünlerle karşılaştırıldığında, sürdürülebilir ürün ve hizmetlerden elde edilen gelirin ve pazar payının artırılmasıdır. Burada söz edilen sürdürülebilir ürün kavramı; üretim aşamasında enerji tüketiminin ve kirliliğin oldukça düşük olduğu, ekolojik ayak izinin düşük seviyelerde seyrettiği, insan sağlığı üzerinde pozitif etkiler oluşturan, ambalajı çevreye zarar vermeden geri dönüşüm özelliğiyle değerlendirilebilen ürün olarak tanımlanmaktadır. Kârlılık, sürdürülebilir gıda değer zinciri açısından düşünüldüğünde, değer zincirinde yer alan her paydaş için eşit veya daha yüksek kâr sağlanması ekonomik amaçlar içerisinde yer almaktadır (Neven, 2014).

Belz ve Peattie (2013), sürdürülebilir pazarlamada göz önünde bulundurulacak başlıca çevresel amaçları şu şekilde ifade etmişlerdir (Belz & Peattie, 2013):

- Materyal kullanımı (Yenilenebilir ve yenilenemeyen enerjilerin kullanımı, toksik malzemelerin kullanımı, vb.)
- Su kullanımı (üretim ve/veya ürün kullanımı sırasında kullanılan miktarlar vb.)
- Emisyon veya salınım (sera gazları, toksik maddeler, ozon tabakasını incelten emisyonlar, vb.)
- Atık su (üretim ve/veya ürün kullanımının su kalitesi üzerindeki etkisi vb.)
- Atıklar (atık malzemelerin yeniden kullanılabilir hale getirilme durumu, toksik maddeler/bileşikler, vb.)

Adanacioğlu ve Albayrak (2019), sürdürülebilir pazarlamaya şu örneği vermişlerdir: *“Tarımda sürdürülebilir pazarla stratejilerinin uygulandığı başarılı girişim örnekleri vermek mümkündür. Bu örneklerden birisi ABD’de doğal ve organik ürünler konusunda uzmanlaşmış bir kooperatif ile ilgilidir. Söz konusu kooperatifin kurutulmuş meyve-sebze, baharat, çay, otlar, soslar, vb. ürünlerin üretimini yaptığı belirtilmektedir. Kooperatifin USDA sertifikalı organik ürünler arz ettiği, ürünlerinde %95 GDO’suz içerikler kullandığı ve glütensiz ürünler sunduğu ifade edilmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji kredileriyle elektrik enerjisinin %100’ünü karşıladıkları ve karbon nötr nakliye hizmeti verdikleri vurgulanmaktadır. Yetiştirme, satın alma, işleme, paketleme ve nakliye aşamalarının her adımında kişilerin refah durumu da göz önüne alınarak sürdürülebilirliği izledikleri ve rapor ettikleri belirtilmektedir. Bunun yanında, üreticilere adil fiyatlar sundukları ve mümkün olan en yüksek oranda ödeme alabilmeleri için üreticilerle doğrudan ilgilendikleri dile getirilmektedir”* (Adanacioğlu & Albayrak, 2019)

4.6.2.3 Pazarlama 4.0

Pazarlama kavramı, son otuz yılda tüketiciler için belirli bir değer yaratma gereğini göz önüne alan yönetimsel ve sosyal bir yaklaşıma dönüşerek değişim göstermiştir (Fuciu & Dumitrescu, 2018). Bu değişim pazarlama 1.0’dan başlayıp, pazarlama 4.0’a kadar gelen süreçtir. Pazarlama 4.0’a kadar ürün merkezli (pazarlama 1.0), tüketici merkezli (pazarlama 2.0) ve değere dayalı (pazarlama 3.0) olarak adlandırılan aşamalardan geçmiştir.

Pazarlamadaki son yaklaşım dijital ekonomiye geçişle birlikte ortaya çıkan Pazarlama 4.0 olmuştur. Kotler vd., (2017), pazarlama 4.0’ı şirketlerle müşteriler

arasındaki online ve offline etkileşimleri birleştiren bir pazarlama yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca dijital ekonomide tek başına dijital yaklaşımın yeterli olmayacağını, aslında online etkileşimin gittikçe daha ağır bastığı bir dünyada offline bir dokunuşun bir fark yaratacağı görüşündedir (Kotler, Kartajaya, & Setiawan, 2017). Adanacioğlu ve Albayrak (2019)'a göre pazarlama 4.0, *“bir yandan pazarlama verimliliğini arttırmak için makineden makineye bağlanabilirlik olanaklarından yararlanırken, diğer yandan da müşteri katılımını artırmak için insandan insana bağlanabilirlik olanaklarından yararlanmaktadır.”* şeklindedir (Adanacioğlu & Albayrak, 2019).

Adanacioğlu ve Albayrak (2019), pazarlama 4.0 ve tarımsal pazarlama bağlantısı ile ilgili, *“Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında, pazarlama 4.0 uygulamaları önemli bir fırsat olarak görülebilir. Ancak ürünlerini sosyal medya, e-posta ve web siteleri gibi dijital pazarlama araçlarından yararlanarak pazarlamak isteyen girişimcilerin dikkat etmesi gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. O da müşteriyle kurulacak birebir temasa dayalı etkileşimdir. Örneğin, tarım dışı sektörlerde e-ticaret işi ile uğraşan firmalar aynı zamanda fiziksel mağazalarını açarak müşterilerle etkileşim kurmakta ve onlar üzerinde güven oluşturmaktadır. Türkiye’de organik gıdalar dahil olmak üzere gıda güvenilirliği konusunda tüketicilerde oluşan bilgi kirliliği ve bu yolla oluşan güvensizlik ortadadır. Bu çerçevede dijital pazarlama yapmak isteyen üreticiler ve diğer girişimcilerin bu güveni sağlayacak ortamı oluşturmaları gerekmektedir. Özellikle de doğrudan tüketiciye olan satışlarda bu daha da önemlidir. Tarımsal işletmenin bulunduğu çevreyi ve üretim koşullarını tanıtmak amacıyla tüketicilere gezi düzenlenmesi, tüketicilere sertifikalı ürünler sunulması, mobil mesajlaşma uygulamaları, e-posta ve sosyal medya platformları kanalıyla müşterilerle devamlı etkileşim halinde olunması bu kapsamda yapılabilecek bazı uygulamalardır.”* şeklinde açıklama yapmışlardır (Adanacioğlu & Albayrak, 2019).

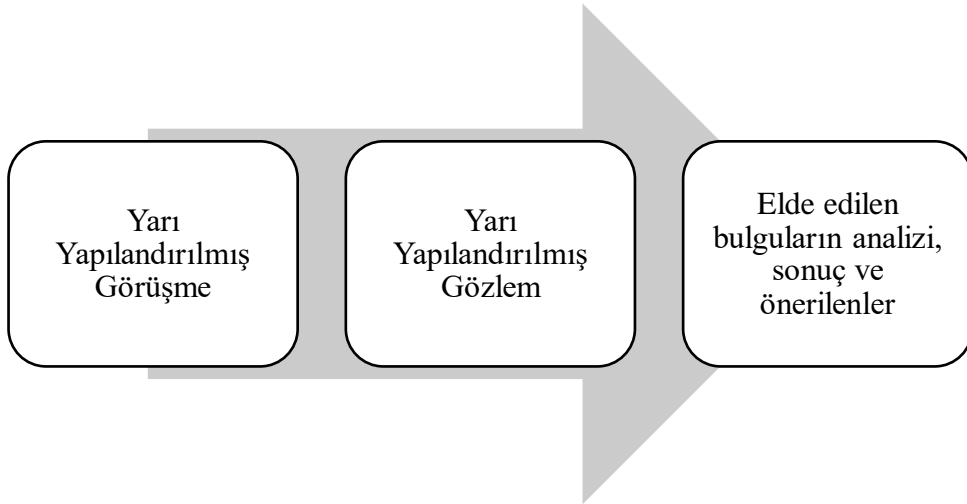
SOTE işletme modeline sahip organik tarım çiftlikleri ile Türkiye’de uygulanan tarımsal pazarlama yöntemleri ve yeni pazarlama trendlerinin uygulanabilirliği ve bağlantısı ana hatlarıyla açıklanmıştır. Yeni pazarlama trendleri çerçevesinde, özellikle de sürdürülebilir pazarlama uygulamaları incelendiğinde, Türkiye’de sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanmasında etkili bir araç olabileceği düşünülmektedir. Önceki bölümlerde değinilen “kırsal dayanıklılık” ve “kırsal göç” kavramlarının negatif yönlü ilerlemesinin temel nedenlerinden biri tarımsal

pazarlama dalındaki eksikliklerdir. Bu bağlamda sürdürülebilir pazarlama, pazarlama stratejisi planlamasının tüm bileşenlerinde çevresel, sosyal ve ekonomik sorunları göz önünde bulundurması nedeniyle sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayan önemli bir pazarlama yöntemi olarak görülmektedir. Verilen örneklerle desteklenebileceği gibi dünyada uygulamaları görülen ve başarılı olan çok sayıda sürdürülebilir pazarlama uygulamalarına rastlanmıştır. Bu uygulamaların Türkiye’de de yaygınlaşması için çeşitli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Nitekim büyük sermaye gruplarının dünyada ve Türkiye’de yaptığı tarımsal yatırımlar özellikle küçük ölçekli aile işletmelerinin rekabet gücünü ve varlığını zorlamaktadır. Adanacioğlu (2020) konu ile ilgili, *“Kooperatif ya da birliklere üye olan üreticilere yönelik ayrıcalıklı desteklerin sürmesi özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeleri olumlu etkileyecektir. Ayrıca dış ticarete yönelik yardımlar ve elektronik ticaretin artırılması için tarım sektörü özelinde çalışmalar yapılmalıdır.”* yorumunda bulunmuştur (Adanacioğlu & Albayrak, 2019).

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

5.1 Yöntem

Bu bölümde araştırmaya konu olan problem, araştırmının amacı ve önemi, araştırmının modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması, araştırmada izlenen süreç, verilerin analizi ve elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Nitel veri toplama teknikleri ile ele alınan bu araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış gözlem teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, elde edilen son üründen veya araştırmının çıktılarından çok süreç ile ilgilenilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, sahip olduğu belirli düzeydeki standartlığı ve esnekliği sebebiyle, yazmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması nedeniyle araştırmacılar tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006). Yarı yapılandırılmış görüşmeler ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir. Bu sebeple süreç bazlı konuların araştırılmasında büyük çoğunlukla tercih edilmektedir.

Şekil 5.1: Veri Toplama Teknikleri ve Süreci

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

5.2 Araştırmanın Amacı ve Modeli

Bu araştırmada nitel durum-süreç çalışması modeli kullanılmış olup, 2019-2021 yılları arasındaki periyotta tarımsal üretim yapan işletmelerin karşılaştıkları maddi-manevi zorluklar, kırsal göç problemi, verim düşüklüğü, üretimde dış girdilere bağımlılık, pazarlama sorunları ve sürdürülebilirlik karşısı üretim modellerinin uzun vadede üreticilere olumsuz etkisi sebebiyle ülke genelinde negatif yönlü hareket etmekte olan tarımsal üretime (TÜİK, 2020); destekleyici bir küçük ölçekli aile işletmesi modeli olan “Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri” (SOTE) sisteminin uygulanabilirliğinin görülmesi, konvansiyonel tarım işletmeleri ile karşılaştırması ve kırsal kalkınma üzerindeki etkisi üzerine çalışılmıştır. Karşılaştırmalı sonuçlar elde etmek amacıyla, tercih edilen yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırma soruları ve alan yazındaki bilgiler doğrultusunda tarımsal üreticiler ve tarımsal üretimi ön planda olan bölgelerdeki ilgili yöneticiler için hazırlanmıştır. Özet olarak çalışmanın amacı, Türkiye’de çeşitli parametreler bakımından negatif yönde ilerlemekte olan tarımsal üretime, işletme yapısı bazında alternatif bir model sunmak ve bu modelin kârlılığını ve sürdürülebilirliğini araştırmaktır. Bu kapsamda, araştırma ile ilgili hipotezler aşağıda verilmiştir.

- H1: SOTE işletme modelinin küçük ölçekli aile çiftliklerinin kârlılığı ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır.
- H2: SOTE işletme modeli ile konvansiyonel üretim yapan tarım işletmelerinin verimi arasında rekabet edebilir bir oran vardır.
- H3: Sürdürülebilirlik, kırsal dayanıklılık ve kırsal kalkınma konularında bugünün şartlarında Türkiye’de SOTE işletme modeline sahip üreticiler; aynı ölçekteki konvansiyonel tarım üreticilerine göre daha avantajlıdır.
- H4: Türkiye’de tarımsal üretimin temel girdi fiyatlarındaki artışın olumsuz etkilerine, SOTE işletmeleri daha güçlü bir direnç gösterebilmektedir.

5.3 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan ve faaliyet gösteren tarımsal üreticiler, tarımsal üretim bölgelerindeki yönetici statüsündeki kişiler, tarımsal kurum ve kuruluşlarda özel veya kamu hizmeti veren şahıs veya gruplar oluşturmaktadır.....Görüşme yapılan kişi sayısı 25’tir. Gözlemlene ise 15

üreticinin işletmesinde yapılabilmektedir. Bunun sebebi Covid-19 pandemisi sebebiyle yüz yüze görüşmelere devlet tarafından engellerin konulmuş olmasıdır. Geri kalan üreticiler ile online olarak e-görüşme yapılmış ve verileri kaydedilmiştir. Ayrıca Baltacı (2018)'nin çalışmasında bahsettiği *“Araştırmacılar nitel desenlerden etkilenerek çeşitli formüller geliştirmeye çalışsalar da nitel araştırmalar için kullanılması önerilen, kabul görmüş bir örneklem belirleme formülü bulunmamaktadır. İdeal bir örneklem için temel kural bilgilerin doyuma ulaşmasıyla oluşan tekrarlanma döngüsüdür. Bir noktadan sonra tüm yeni örneklem, araştırmanın geçmiş bölümlerinde yer alan örneklemin sunduğu veriyi sunacaktır.”* durum sebebiyle, elde edilen verilerin bir aşamadan sonra kendini tekrarladığı görülmüş ve araştırmacı tarafından daha geniş bir örneklem oluşturmaya gerek olmadığı tespit edilmiştir (Baltacı, 2018). Türkiye’de bulunan tüm tarımsal üretici ve bahsedilen yönetici, işletmeci vb. kişilere ulaşmanın güçlüğü nedeniyle ölçüt örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemleri izlenerek araştırmanın karşılaştırma amacına uygun olabilmesi amacıyla da homojen bir örneklem grubu oluşturulmuştur.

Ölçüt örnekleme, amaçlı örnekleme yöntemlerinden biridir. Derinlemesine araştırmalar için kullanılan amaçlı örnekleme, çalışmanın amacına uygun olarak yüksek düzeyde bilgiye sahip durumların seçilmesini ifade eder (Büyüköztürk, 2012). Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş birtakım ölçütleri karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilmektedir. Araştırmada en az 5 yıl ve üzeri süredir kesintisiz tarımsal üretim ile uğraşan organik ve konvansiyonel tarım üreticileri, tarım alanında 5 yıl ve üzeri mesleki tecrübe sahibi kamu ve özel sektör çalışanları, uzun yıllardır yaptığı tarımsal üretimi ile tanınmakta olan il-ilçe belediye başkanları ve bahsi geçen bölgelerde il ve ilçe tarım müdürlüklerinde çalışan kamu personellerine ilişkin ölçütler belirlenmiştir.

Kolay ulaşılabilir durum örneklemesinin araştırmaya hız ve pratiklik kazandırdığı savunulmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2006). Araştırmada iki örnekleme yönteminin birlikte kullanılacak olmasının sebeplerinden biri; nitel araştırmaların doğası gereği esnek bir yapıya sahip olmalarıdır. Yıldırım ve Şimşek (2006) bu konuda, *“Araştırmacılar örneklemeyle ilişkin kararları verirken, birden fazla örnekleme yöntemini aynı anda kullanabilir, ya da araştırmanın herhangi bir aşamasında gerek*

duyulması durumunda başlangıç aşamasında olmadığı halde yeni örnekleme yöntemlerini her an uygulamaya koyabilirler.” şeklinde açıklama yapmışlardır (Yıldırım & Şimşek, 2006).

5.4 Veri Toplama Araçları

Yıldırım ve Şimşek (2006), *“durum çalışmalarında, mümkün olduğu ölçüde birden fazla veri toplama yöntemi kullanmak önerilen bir durumdur”* demişlerdir. Bu sebeple önceki bölümlerde bahsedildiği gibi bu araştırmada, nitel veri toplama yöntemlerinden olan gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmış, veri kaynağı olarak da başta tarımsal üreticiler olmak üzere örneklemede açıklanan kaynaklara başvurulmuştur. Tarımsal işletme sahibi üreticilerin, bugünün şartlarında üretimde yaşadıkları pozitif-negatif durumlar ve karşılaştıkları en büyük sorunlar ve üretim tecrübeleri ile ilgili fikirlerini görüşme tekniği; bu görüşlerini üretim modellerinde nasıl uyguladıkları ve bahsedilen sorunlara daha iyi çözümler sunabilmek ve SOTE sistemi ile konvansiyonel üretimin karşılaştırmasında bulunabilmek amacıyla da gözlem tekniği kullanılmıştır.

5.4.1 Yarı yapılandırılmış görüşme

En az 5 yıl ve üzeri süredir tarımsal üretim faaliyetinde bulunan üreticilerin, sahip oldukları üretim modelleri, işletme yapıları, sosyo-ekonomik sorunları ve mevcut sisteme dair fikirlerinin ayrıntılı bir şekilde öğrenebilmesi adına görüşme tekniği kullanılmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Yıldırım ve Şimşek (2006), *“anketlere verecek yanıtları olmayan ya da birtakım sorulara yanıt vermekte hevesli olmayan, sözel olarak kendini ifade etmekte yazıyla ifadeye oranla daha başarılı kişilerden görüşme yoluyla daha kolay ve doğru bilgi sağlanabilir.”* açıklamasında bulunmuşlardır. Görüşmelerin birebir röportaj şeklinde olması sebebiyle görüşülen kişinin başkalarına danışmadan cevap vermesinin sağlanması, cevaplarda öznelliğin korunması açısından önemlidir. Karasar (1998)’a göre bu durum veri kaynağının teyit edilmesini sağlar ve anket yoluyla elde edilen verilere göre geçerliliği daha yüksektir (Karasar, 1998). Pişkin ve Öner (1999) de konuyla bağlantılı olarak, form ya da anketlere yansımayan ipuçlarının da görüşme sırasında elde edilebileceğini söylemişlerdir (Pişkin & Öner, 1999).

Konuyla ilgili yazın taramasına (referans-doğrudan bir tane yazamazsan en çok yararlandıklarını ya da sana esin kaynağı olanlar) bağlı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu; 13 genel (görüşme gerçekleştirilen herkese sorulan) soru ve organik tarım üreticilerine özel 5 sorudan oluşmaktadır. Görüşme soruları öncelikli olarak örneklemin demografik bilgilerinin elde edilmesini sağlayacak; isim, soy isim, yaş, eğitim durumu, tarım sektöründe geçirdiği süre, ailenin mesleki özellikleri gibi sorular ile başlamaktadır. Araştırmanın, ülke genelindeki tarımsal üretimin negatif yönlü hareketine bir çözüm desteği amacıyla yapılmış olması sebebiyle üreticilere; tarımsal üretimde karşılaştıkları başlıca sorunlar, kendilerinin ve bölgedeki diğer tarımsal üreticilerin başlıca maddi giderleri, bölgedeki tarımın verim-kârlılık gibi durumlarının geçmişe göre kıyaslaması, bölgedeki tarımsal işletmelerin ölçekleri, işletmelerde kullanılan üretim modelleri ve ağırlıklı olarak üretmekte oldukları ürünler hakkında bilgiler, üretilen ürünün pazarlanması ve kullanılan pazarlama kaynakları ile bu aşamada karşılaşılan sorunlar, görüşülen kişinin şahsi fikrine göre bölgedeki tarımsal üretimin negatif mi pozitif mi yönde ilerlediği ve son olarak bölgelerinin organik tarıma elverişliliği ve üreticinin organik tarım hakkındaki düşünceleri ile ilgili sorular hazırlanmıştır.

Bahsedilen soruları takiben örneklemini oluşturan üreticilerin, araştırmada yapılacak işletme modeli karşılaştırmasına veri sağlamaları amacıyla hem organik hem de konvansiyonel tarımsal üretim yapan kişi veya gruplardan oluşması istenmiş ve bu gruplara özel 5 soru daha sorulmuştur. Bu sorular genel olarak; üreticinin tarıma nasıl ve ne amaçla başladığı, işletme ve üretim modeli hakkında bilgiler, üreticinin şahsi görüşüne göre yaptığı tarımsal üretimin (organik/konvansiyonel) güçlü ve zayıf yönleri, tarım sektöründe geçirdiği süre içerisinde karşılaştıkları temel sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri, işletmelerinin maddi giderlerindeki en büyük kalemlerin neler olduğu, yaptıkları üretim faaliyetinden maddi birikim yapacak kadar gelir elde edip etmedikleri, tarımsal üretim faaliyetleri dışında gelirlerini destekleyecek başka faaliyetleri veya gelir kaynaklarının olup olmadığı ve son olarak da yaptıkları tarımsal üretim işini (çiftçiliği) aile bireylerine ve yakınlarına tavsiye edip etmedikleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Görüşme formu için hazırlanan sorulardan anlaşılacağı üzere, araştırmada öncelikle; tarım işletmelerinin kârlılık, sürdürülebilirlik, verimlilik ve sosyo-ekonomik olanaklarının durumu açısından veri elde edilmesi amaçlanmıştır. Formun hazırlanmasında son aşama, ağırlıklı olarak

tarımsal faaliyet yapmakta olan bölgelerdeki il ve ilçe tarım müdürlüklerinin personellerinden, tarım ve orman bakanlığının araştırma enstitülerinde görev yapmakta olan ziraat mühendisleri ve tarım ekonomistlerinden uzman görüşlerinin alınması ve gerekli düzeltmelerin yapılması olmuştur. Son şekli verilen form, toplamda 18 sorudan oluşmaktadır (Ek:1).

5.4.2 Yarı yapılandırılmış gözlem

Tarım sektöründe faaliyet göstermekte olan üreticilerin, işletmelerinde sahip oldukları işletme modellerinin incelenmesi, üretim faaliyetlerinin, pazarlama süreçlerinin, karşılaştıkları sorunların, coğrafi, sosyal, ekonomik ve bürokratik problemlerin bizzat yerinde görülmesi ve bahsedilen sorunlara sunulacak çözüm önerilerinin daha sağlıklı verilebilmesi adına gözlem tekniği kullanılmıştır. Yapılan çalışmayı yürüten araştırmacının bu araştırma tekniğini seçmesindeki avantajı, kendisinin de bir organik tarım işletmesi sahibi olması ve örnekleme oluşturan üreticilerin birçoğu ile coğrafi olarak yakın bir bölgede faaliyet göstermesidir. Ayrıca tarımın ve tarımla ilgili tüm çalışmaların doğası gereği bir saha çalışması yapısında olması da teorik bilgi beraberinde pratik bilgi ve tecrübe kaynaklarının da göz ardı edilmemesini zorunlu kılmaktadır.

Gözlem tekniğinin, belirli bir ortam ya da kurumda oluşan davranışları ayrıntılı olarak incelemek amacıyla kullanılan bir yöntem olduğu ve sözel olmayan davranışlara ilişkin verilerin toplanmasında tarama, deney ve doküman araştırmasına göre daha uygun olduğu savunulmaktadır (Balcı, 2007). Karasar (1998), gözlem tekniği ile ilgili, olayların arasındaki nitel ve nicel bağlantıların bulunmasına olanak sağlar demiştir (Karasar, 1998). Ayrıca Yıldırım ve Şimşek (2006), *“araştırmacıya, davranışı doğrudan gözleme imkanı vererek çalışılan konuyla ilgili kişilerin bütün yönleriyle ve derinlemesine incelenmesini olanaklı kılar”* şeklinde açıklama yapmışlardır (Yıldırım & Şimşek, 2006).

5.5 Verilerin Toplanması

Araştırmaya ilişkin veri toplama süreci, görüşme yapılacak üreticilerin sözel onayı ve gözlemlenecek üretim yerlerini araştırmacıya açmayı kabul etmeleri üzerine başlamıştır.

Veri toplama sürecinin ilk basamağında çiftlik ziyaretleri yapılarak üreticilerle ön görüşme yapılmıştır. Konuyla ve yapılacak görüşme-gözlemle ilgili bilgilendirilen üreticiler iki yöntemle de veri paylaşma konusunda onay verdikten sonra öncelikli olarak çiftliklerin gözlem işlemi başlamıştır. Ziyaret edilen çiftliğin coğrafi konumu, bölgenin iklimsel yapısı, işletmenin sahip olduğu arazilerin miktarı ve dağılım şekli, üreticinin ağırlıklı olarak yaptığı üretim ile bulunduğu bölgenin ekolojik uyumu, lojistik ve pazarlama imkanlarına elverişlilik durumu, diğer tarımsal işletmelere olan mesafesi, toplu yerleşim yerlerine, farklı sektörlerdeki üretim alanlarına veya sanayi bölgeleri gibi yerlere olan uzaklığı gibi konum bazlı veriler bu aşamada doğrudan doğruya gözlem ve araçla yapılan gözlem yöntemleriyle elde edilmiştir. Ayrıca tarımsal üretimin zamana ve mevsimsel değişikliklere bağlı olmasından dolayı veri toplanacak işletmeler aralıklı gözlem tekniği ile belirlenmiş zaman aralıklarında gözlenmeye devam edilmiştir. Burada asıl amaç birbirinden çok farklı üretim modeline ve işletme yapılarına sahip olan çiftliklerde yürütülmekte olan faaliyetleri asıl aktif zamanlarında gözlemleyip veriyi en doğru şekilde elde etmektir. Gözlem uygulamalarında video kamera kullanılmıştır.

Veri toplama işleminin ikinci aşamasında, araştırma grubunda yer alan üreticiler ile görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Verilerin toplandığı sürecin bir bölümünün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi sürecine denk gelmesi ile görüşmelerin bir kısmı online olarak e-görüşme şeklinde yapılmıştır. Çeşitli görsel ve işitsel iletişim uygulamalarıyla yapılan görüşmeler, aynı zamanda araştırmacı için coğrafi olarak uzak bölgelerde faaliyet gösteren üreticiler ile de görüşme fırsatı vermiştir. Üreticiler ile yapılan görüşmeler 5 Ekim 2019'dan 25 Şubat 2021 tarihine kadar devam etmiştir. Görüşmeler, gözlem uygulaması ile veriler toplandıktan hemen sonra gerçekleştirilmiştir. Veri toplanacak günün öncesinde görüşme yapılacak kişiler ile bu sürecin ne kadar zaman alacağı ve ne şekilde olacağı bilgisi verilerek randevu alınmıştır. Üreticiler ile yapılan görüşmeler, bu kişilerin tarımsal üretim yerleri olan işletmelerinde-çiftliklerinde gerçekleşmiştir. Bölgenin sessiz ve ikili görüşmeye uygun şekilde izole olmasına dikkat edilmiştir. Görüşmeler sırasında, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Tüm görüşmelerde, gözlem uygulamasında da bahsedildiği gibi üreticinin onayı alınarak kayıt cihazları (telefon, kamera, ses kayıt) kullanılmıştır. Toplamda 1 veya 1.5 saat

süren bu görüşme süreçleri boyunca üreticilerin en samimi ve tarafsız yanıtları vermeleri için uygun ortam sağlanmaya çalışılmıştır.

5.6 Verilerin Analizi

Araştırmada yapılan görüşmeler ve işletme gözlemlerinden elde edilen verilerin çözümünde nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir. Önceden belirli olmayan temaların ve kodların ortaya çıkarılmasına olanak tanır. Yılmaz ve Şimşek (2006), *“bu tür analizlerde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır”* şeklinde açıklama yapmışlardır (Yıldırım & Şimşek, 2006).

İçerik analizi öncesinde araştırmacının gözlem uygulamalarında aldığı notlar ve video kamera görüntüleri birlikte ayrıntılı bir şekilde incelenerek bilgisayar ortamında (Word programı) yazıya aktarılmış ve analize uygun veri metinleri haline getirilmiştir. Görüşmelerde ise video kamera kayıtlarındaki nitel veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular dikkate alınarak yine bilgisayar ortamında yazıya aktarılmış ve analize uygun veri metinleri haline getirilmiştir.

Karasar (1998), kodlama yöntemi için, *“işlemeyi kolaylaştırmak amacıyla, verilerin amaca uygun bir şekilde kısa, basit ve açık sembollerle ifade edilmesi”* şeklinde tanımlamada bulunmuştur (Karasar, 1998). Bu bağlamda oluşturulan gözlem ve görüşmelere ilişkin veri metinleri birçok kez okunarak kod listesi oluşturulmuştur. Kod listesi oluşturulurken ilgili literatür ile gözlem ve görüşmelerden elde edilen veriler göz önünde bulundurulmuştur. Kodlama işleminden sonra, elde edilen kodlar bir araya getirilerek ortak yönleri belirlenmiş ve böylece araştırma temalarının ana hatlarını çizecek temalar oluşturulmuştur. Oluşturulan kod listesi ve temalar uzman görüşüne başvurularak son şekli verilmiştir. Kvale (1996)'ye göre anlamların kategorize edilmesi tekniğine dayalı olan bu grupta, metinlerden geçerli çıkarımlar yapılabilmesini ve nitel araştırmanın amacı olan betimlemelerle yorumlar arasındaki bağın sürekliliğini sağlamaktadır. Araştırmanın analiz süreci sonunda ortaya çıkan kod listesi ve kod listesiyle uyumlu kavramsal çerçeve bulgular halinde tanımlamaya ve yorumlamaya hazır hale gelmiştir.

Araştırmada gözlem ve görüşmelerin içerik analizi sonucu elde edilen tema ve kodlar, bulguların sunulmasında herhangi bir yoruma yer vermeden ve ayrı başlıklar halinde, sık sık doğrudan alıntılara yer verilerek okuyucunun anlayabileceği şekilde sunulmuştur. Alıntılar tırnak işaretiyle sunulurken, yapılan alıntılara ilişkin kısaltmalar kullanılmıştır. Kısaltmalar, üretici sayısı dikkate alınarak cinsiyet, yaş vb. demografik bir ayırım gözetmeksizin yapılmıştır. Üreticiler Ü1, Ü2, Ü3... şeklinde kısaltma yapılarak sıralanmıştır.

5.7 Araştırma Bulguları

Bu bölümde üreticiler ve üretim yerleri ile ilgili yapılan görüşme ve gözlem çalışmalarından elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Ayrıca gözlem ve görüşme bulguları bir arada değerlendirilerek benzerlik ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

5.7.1 Görüşme analizinden elde edilen bulgular

İlk olarak görüşme yapılan üreticiler ile ilgili yaş, eğitim durumu, kaç senedir tarım sektöründe oldukları, bölgelerinde aynı zamanda üretim faaliyetinde bulunan tarımsal üreticilerin eğitim, yaş gibi demografik verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır. Görüşme bulguları çizelgelerle desteklenmeye çalışılmıştır. Nitekim çizelge verileri üretici 1'den üretici 15'e kadar sınırlandırılmış, bu sınırlandırmanın sebebi ise bu üreticilerin üretim alanlarının da gözlemlenebilmiş olmasıdır. Geri kalan 10 üretici ile Covid-19 pandemisi sebebiyle online olarak e-görüşme yapılmış ve verileri sözel olarak kaydedilmiştir.

5.7.2 Genel demografik bulgular

Table 5.1: Üreticilerin yaş dağılımı

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
Yaş	52	55	62	64	65	65	48	57	44	35	40	42	36	46	44

(Konvansiyonel üreticilerin yaş ortalaması 54.7 iken; organik tarım üreticilerinde bu ortalama 41.6 olarak hesaplanmıştır)

Üreticilerin yaş dağılımı verilerine bakıldığında şu notu eklemek gerekmektedir: Ü1-Ü10 arasındaki üreticiler konvansiyonel tarım yapan, kırsalda yaşayan, tarımı ata mesleği olarak devam ettiren bir kesimdir. Ü11-Ü15 arasındaki üreticiler ise organik veya iyi tarım yapan, kırsala sonradan göç etmiş veya bir süre büyükşehirde yaşadktan sonra ata toprağına sahip çıkmak veya organik tarım sektöründe bir girişim yapmak adına bütçelerine ve amaçlarına uygun arazi satın almış kişilerdir. Yaş ortalamalarına bakıldığında Ü11-Ü15 arasındaki üreticilerin daha genç bir gruba sahip olduğu görülmektedir. Bu durumu aşağıda açıklanacak veriler de destekleyecektir.

Çizelge 5.1: Üreticilerin eğitim durumu

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
Eğitim Durumu	1	1	2	2	1	3	3	3	2	2	4	5	5	6	6

1: ilkokul, 2: ortaokul, 3: lise, 4: ön lisans, 5: lisans, 6: lisansüstü

İlkokul: %20; Ortaokul: %26,66; Lise: %20; Önlisans: %6,66; Lisans: %13,33; Lisansüstü: %13,33

Veriler incelendiğinde Ü1-Ü10 arası konvansiyonel tarım yapan üreticilerin eğitim durumu ilkokul, ortaokul ve en yüksek lise düzeyinde iken; iyi tarım veya organik tarım yapan üreticiler genel olarak lisans ve lisansüstü eğitim almış üreticilerden oluşmaktadır. Üretici 5'e görüşme esnasında eğitim durumu sorulduğunda: "*Köy yerinde okumak istesek de imkanımız olmadı, çocukluktan ailemize yardım ederek büyüdük, okul okumak bizim zamanımızda fazlalık olarak görülürdü. Okul okusak bağ bahçe ile kim ilgilenecek, hayvanları kim otlatacaktı. Zaten okumak istediyssek de en yakın okullar yine şehirlerde olurdu gidip gelme imkanımız yoktu.*" demiştir. Aynı soru Üretici 14'e sorulduğunda: "*...lisans eğitimimi tamamladıktan sonra şehirde bir süre beyaz yakalı olarak çalıştım. Özgürlüğüme düşkün bir insanım patron-çalışan ilişkisiyle bir yere kadar gitti. Elime geçen ilk fırsatta tarım girişimi yapmayı düşünüyordum. Yüksek lisans programım işletmeyi ve tezim e-ticaret ile tarımsal ürünleri pazarlamak üzerinedi. Tüm bunlar birleşince zaten topraktan ayrı kalamazdım...*" şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Çizelge 5.2: Üreticilerin tarım sektöründe geçirdikleri süre (yıl)

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
Süre (yıl)	30+	35+	40+	40+	40+	15+	30+	35+	30+	15+	6	7	5	11	10

Üreticilerin tarım sektöründe geçirdikleri süre incelendiğinde Ü1-Ü10 arasındaki grubun kesin olmamakla beraber verilen sürelerin üzerinde bir tecrübeye sahip oldukları öğrenilmiştir (Konvansiyonel üreticiler için tarım sektöründe geçirilen süre ortalaması 31 yıl iken; organik tarım üreticilerinde bu süre 8 yıl olarak hesaplanmıştır). Üretici 3 bu soruya: “Kendimizi bildik bileli toprakla, tohumla, hayvanla uğraşırız. Bizde tarım mesleğine şu zaman girdim bu zaman çıktım yoktur. Çocuklar eli iş tuttuğu anda tarlada çalışmaya başlar, ailesine yardım eder, harçlığını çıkarır. Tarım dışında ek iş yapsak da asıl işimiz tarımdır.” yorumunda bulunmuştur. Üretici 13 aynı soruya şöyle bir açıklama katmıştır: “Tarım aslında büyükbaba mesleğimiz. Babam köyde çalışmayı sevmediğinden şehre göç etmiş, işini ve ailesini kurmuş. Ben çok yeniyim, 5 senedir organik tarım yapıyorum. Her seferinde keşke daha önce başlasaymışım diyorum. Büyükşehir yaşantımızı kesinlikle aramıyoruz...” Verilerden anlaşılacağı üzere organik tarım ile ilgili önceki bölümlerde açıklanan konularla bağlantılı olarak ülkemizde yeni gelişim gösteren bir sektör olduğundan, özellikle büyükşehirde yaşayanların ya bir toprak alarak ya da ata toprağına sahip çıkarak girişimde buldukları bir faaliyet olduğu görülmektedir. Konvansiyonel tarım ise genelde aile mesleği olmasından dolayı ailenin yaşça küçük bireylerinin çocukluk zamanlarından başlayarak ileri yaşlara kadar devam ettirdikleri bir faaliyet olarak göze çarpmaktadır.

Çizelge 5.3: Üreticilerin tarımsal üretim yapan bir aileden gelme durumu

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
Evet	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					
Hayır											x	x	x	x	x

Evet: %66,66

Hayır: %33,33

Görüşme formunun üçüncü sorusunda üreticilere tarımsal üretim yapmakta olan bir aileden mi geliyorsunuz sorusu sorulmuştur ve alınan cevaplarda Ü1-Ü10 arasındaki üreticilerin tarıma aile mesleği olduğundan devam ettikleri görülürken; Ü11-Ü15 arasındaki üreticilerin ise gönüllü olarak sonradan kırsala göç etmiş ve tarımsal üretime başlamış kişiler oldukları anlaşılmıştır. İlk grup için evet cevabı %100 iken; ikinci grup için de hayır cevabı %100 olarak kaydedilmiştir. Nitekim ikinci gruptaki bireylerin tarım ile ilgili geçmişleri olmasa da aile büyüklerinde mutlaka tarım yapan kişilerin olduğundan bahsetmişlerdir. Üretici 2: “Ailemiz burada yıllardır tarım

yapar, soyadımız çevrede tanınır, bugün sırf bu tanınmışlığı kaybetmemek için tarımı bırakamayız, bu topraklar bize atalarımızdan emanet edilmiş ki elbette devam ettireceğiz. ...ben çocukken de severdim şimdi de seviyorum tarımı, çocuklarıma da öğretiyorum ama şimdiki nesil pek sevmiyor ilgilenmiyor, şehre gidip topraktan uzaklaşmak, masa başı iş yapmak istiyorlar.” şeklinde yorum yapmıştır.

Üreticilere sorulan bir diğer soru, üretim yapmakta oldukları bölgede beraber tarımsal üretim yapan kişilerin yaş dağılımı ve eğitim durumu ile ilgilidir. Bu soruya verilen cevaplar genellikle aynı doğrultuda seyretmiştir. Üretici 1: “...köyümüzde tarımla ilgilenmeyen yoktur. Arazisi olan kendi malını üretir, olmayan yevmiyeli çalışmaya gider ama mutlaka tarım yapılır. Yaşlarını net bir şekilde bilemeyiz çünkü hasat zamanları çoluk çocuk genç yaşlı herkes tarlalarda çalışır. İşletme sahipleri genelde 40-60 yaş arasında olsa da genelde işçi çalıştırmak yerine aile bireylerini işe katarlar. Eğitim konusunda valla ne diyelim biz okumadık, büyüklerimiz de okumamızı istemedi, şimdi çocuklarımızı zorluyoruz okusunlar diye, her türlü eksiklerini gidermeye çalışıyoruz, onlar da okula gidip geliyorlar. Eskiden buralarda okul bulamazdık, şimdi okullar yakınlaştı, yollar düzeldi, gençler bugün tarım da yapsa en azından lise-üniversite mezunu oluyorlar. Gerçi genç de kalmadı buralarda, artık hepsi şehre kaçıyor. Masa başı iş istiyorlar, buralarda çalışmak istemiyorlar. Gücü kuvveti var, gençlik var, atasından kalan toprağa sahip çıkmak yerine gidiyor bir fabrikada asgari ücrete çalışıyor. Neden toprağına bakmıyorsun diye sorsan bin tane sebep sayarlar ama gençleri küstürmemek lazım, gençler küserse tarım biter...” yorumunda bulunmuştur. Konvansiyonel üretim yapan Üretici 1’in paylaştığı verilerden bölgedeki tarımsal üreticilerin yaş dağılımı ve eğitim durumunun kesin olarak öğrenmenin mümkün olmadığı çünkü işletmelerde çok geniş yaş ve eğitim seviyesinde bireylerin çalışmakta olduğu görülmüştür. Ayrıca bu yorumdan, bölgedeki genç nüfusun genellikle şehirlerde çalışmayı tercih ettiği ve aileden kalan tarımsal arazilerini işlemedikleri de anlaşılmaktadır. Organik tarım yapan üreticilerde de bölgelerinde üretim yapan diğer üreticiler ile ilgili verdikleri cevaplar bu doğrultudadır. Tarımın bir aile mesleği olması, işletme sahiplerinin aileleriyle beraber çalışması ve kırsal kültür gereği geniş bir yaş grubu yelpazesine hitap etmesi sebebiyle verilerin kesinliği belirlenememiştir.

5.7.2.1 Tarımsal ekonomi ile ilgili bulgular

Bu bölümde üreticilere sorulan sorular genel olarak şu şekildedir:

- Tarımsal üretimde karşılaştığınız başlıca sorunlar nelerdir?
- Sizin ve bölgenizdeki tarımsal üreticilerin en temel maddi giderleri nelerdir?
- Bölgenizdeki tarımsal üretimde verim, kârlılık gibi durumları geçmişe göre nasıl kıyaslıyorsunuz?
- Bölgenizdeki tarımsal işletmelerin büyüklük dağılımı nedir?
- Üretim modeliniz ve ağırlıklı olarak ürettiğiniz ürün hakkında bilgi verebilir misiniz?
- Üretimizi ne tür kanallardan pazarlıyorsunuz? Bunu yaparken yaşadığınız sorunlar nelerdir?
- Size göre bölgenizde tarımsal üretim ne tür bir ilerleme kaydediyor?
- Bölgenizin organik tarıma elverişliliği ne durumdadır?
- Organik tarım hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Üreticilere yöneltilen sorulara bakıldığında -araştırmanın Türkiye Cumhuriyeti'ndeki tarımsal üretimin çeşitli parametrelerindeki negatif yönlü hareket, kırsal göç sorunu, kırsal dayanıklılık problemi gibi konulara pozitif destek sağlamayı hedefleyen bir işletme modeli çalışması olmasından dolayı öncelikle üreticinin karşılaştığı sorunlar, maddi giderler, sosyo-ekonomik problemler, üretim modelleri (üretim deseninin bölgeye ve pazar koşullarına uyumluluğunu öğrenmek amaçlı), pazarlama kanalları ve pazarlama sorunları, tarımsal üretimin geçmiş ile gelecek arasındaki kıyaslaması ve son olarak bölgelerinin organik tarıma elverişliliği ile üreticilerin bu konudaki şahsi görüşleri gibi verilerin alınması amaçlı yöneltildiği görülmektedir.

Çizelge 5.4: Üreticilerin tarımsal üretimde karşılaştıkları başlıca sorunlar

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
1	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x
2	x							x	x		x	x	x	x	x
3	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
4	x	x	x	x	x	x	x		x	x					x
5	x	x	x	x		x		x		x	x			x	

Çizelge 5.5’de 1’den 5’e kodlanan veriler şu şekildedir (kodlanan verilerden üreticilerin katıldıkları unsurlar “x” ile gösterilmiştir, örneğin; madde 4, tarımsal üretimde verim ve kalitenin düşük olması durumu üretici 1 ile yapılan görüşmede bir sorun olarak kaydedilmişken, üretici 8 bu maddeyi başlıca sorunları arasında sıralamamıştır) Ayrıca verilerin açıklama ve üretici yorumları kısmında belirtilen “sıklık oranı”, bahsedilen verinin örneklem tarafından tekrarlanma oranını vermektedir:

- 1: Maliyet arttırıcı unsurlar (kimyasal gübre, zirai ilaç, mazot, elektrik vs.) %93,33
- 2: Tarımsal üreticilerin eğitim yetersizliği %53,33
- 3: Tarımsal arazilerin parçalı, dağınık ve küçük parselli oluşu %86,66
- 4: Tarımsal üretimde verim ve kalitenin düşük olması %66,66
- 5: Sulama ile ilgili problemler (sulanabilen arazi miktarı azlığı veya sulama tekniklerini verimli kullanamama) %60

Maliyet arttırıcı unsurlar (%93,33 sıklık oranı): Çizelge 5.5’de elde edilen bulgularda görüldüğü üzere: üreticilerin en temel sorun olarak ilk sırada söyledikleri maliyet arttırıcı unsurlardır. Görüşme yapılan konvansiyonel tarım üreticilerinin tamamı, organik tarım üreticilerinin ise çok az bir kısmı bu yorumda bulunmuştur. Üretici 2 bu soruyla ilgili şu yorumda bulunmuştur: “... gübre pahalı, tarımsal ilaç fiyatları aldı başını gitti, mazot olmuş 7 lira. Ben bu köyün arpasını buğdayını ekerdim, hayvanı olan benden alırdı, öyle öyle ailemi geçindirirdim. Hatta üstüne mahsulüm kalırdı, onunla da kendi hayvanıma bakardım. Şimdi arazileri sata sata ancak kendimizi oyalayacak kadar yerimiz kaldı, hayvanları da sattık... bugün fırsatım olsa çiftçiliği bırakırım ama yaşımız da geçti, okumadık başka iş bilmeyiz yapamayız. Bu maliyetler çiftçiyi küstürdü, biz çoktan küstük de öyle alışkanlık olmuş bir kere toprağı bırakamıyoruz”.

Üretici 1’in yorumu şu şekildedir: “...bizim bölgemizde dört dörtlük verim almak istiyorsan çift sürüm yapılması gerekiyor. Bir ekin biçildikten sonra, bir de ekin ekilmeden önce sürüm yapılması gerekiyor ki anızların yakılmadan işlenmesi lazım. Ama mazotun 7 lira olmasından dolayı insanlar anızları yakarak bu işi tek sürümde halletmeye çalışıyorlar. Ben 300 dekar tarla ekim, 6000 lira teşvik aldım, 40000 liradan fazla masraf yaptım, 20000 liralık mahsul aldım. Sertifikalı tohum

kullanmazsan kooperatifler, birlikler ürününü almıyor. O tohumların da hastalıklarıyla uğraşamadık gitti. Sulama yok, yeni kuyuya izin yok, çiftçinin sahibi yok sıkıntılarımız büyük. Bir sene daha böyle giderse bittik...”. Üretici 1’in bahsettiği anızların yakılması işlemi: Toprak biyolojisinin, topraktaki tüm yararlı organizmaların yok edilmesi ve toprağı tamamen dış desteklere bağımlı hale getirmeye yarayan doğa düşmanı bir yöntemdir. Çiftçi bugün bunu zaman ve mazottan tasarruf etmek için kullansa da toprağının verimini düşürmekte ve süreç sonunda daha büyük maddi ve biyolojik zararlara sebep olmaktadır.

Görüşme yapılan bir tarım ürünleri satan (ilaç, gübre, tohum, fide vb.) işletme sahibinin soruyla ilgili yorumu: *“Gübreye gelince eski usul hala hayvan gübresidir güllenci bulamacıdır atanlar var ama eskiye göre fazla ürün alamadıklarını söylüyorlar. Üzüm var mesela burada olmazsa olmaz ilaçları var hani bunu atmazsa üretici yılın o döneminde, katiyen ürün alamaz. Beraberinde ceviz yapan çok var mesela azotlu potaslı gübresini atıp bakımını zamanında yapmazsan ürün alamazsın. Üretici bunun farkında, bizim ürünlerimiz asla elimizde kalmıyor hatta belirli dönemlerde yetiştiremiyoruz diyebilirim... ..üreticinin yaş ortalaması çok yüksek, genelde bir an önce bağımin bahçemin bakımını yapayım da kafam rahat olsun diye düşünüyor. Haliyle bizim gübreler ilaçlar onlara da ilaç oluyor hem uygulanması basit hem devlet desteği var. Haliyle üretici de mutlu biz de mutluyuz... ..organik konusu da zamanında deve kuşu yumurtası çıktı, yok mavi tavuk yumurtası, şimdi solucan gübresi var ben bunları trend olarak görüyorum. Şehirliler yöneliyor genelde bunlara, bir süre şişiyor sonra sönüyor aynı balon gibi...”* şeklinde olmuştur. Yorumda dikkat çeken nokta, işletme sahibinin, sattığı ürünlerin kullanılmaması dahilinde kesinlikle üretim yapılamayacağını savunması ve bu kimyasal gübre, ilaç vb. desteklerin olmazsa olmaz bir şey olduğunun üreticiye bildirildiğidir. Bölgedeki görüşme yapılan üreticiler de aynı doğrultuda görüş bildirmişlerdir. Özellikle orta yaş ve üzeri kesimde, bugün tarımın bahsedilen bu dış etkenler olmadan yapılamayacağı görüşünün yaygınlaştığı görülmektedir.

Üretici 3, soruyla ilgili cevabı: *“... hayvancılık bizim ata mesleğimizdi. Köyde 100 hane varsa her hanede mutlaka 3, 5, 10 hayvan olurdu, bu hayvan küçükbaş olsun büyükbaş olsun hayvansız ev yoktu ki hayvanı olmayana yoksul gözüyle bakardık aramızda yardımlaşır o ailelerin elinden tutardık. Şu anda 100 hanede 5 hanenin hayvanı ya var ya yok. Üretici de haklı: bir danaya bir veya bir buçuk sene*

bakıyoruz, kestirdiğimiz zaman, ona giden yem çuvalını hesapladığımızda zarar ettiğimizi görüyoruz. Bugün büyükbaşta süt işi yapıp kâr edebilene helal olsun, besicilik yapanlar da maliyetine çalışıyor, bir sene mutluysa iki sene ağlıyorlar. Et fiyatlarının biraz artıp yem fiyatlarının düşmesi gerekiyor. Ben üretimime ek olarak tavukçuluk da yapıyorum, onda bile yem maliyetlerimiz çok yükseldi, özellikle bu bir sene içinde ikiye katlandı. 75-80 liraya aldığımız başlangıç yemi aynı sene 175 lira oldu...” şeklindedir.

Üretici 5 de konuyla ilgili şu yorumda bulunmuştur: “...ürünlerimiz aslında pazarlanıyor ama bizim girdimiz çok fazla. Hayat pahalılaştı, haliyle yevmiyeler bile aldı başını gitti, akaryakıttan bahsetmeye gerek yok, ilacıdır gübresidir derken zaten maliyetimiz artıyor, üstüne bir de üreticiden ucuza alıp aracıya kazandıran bir sistem var. Buna karşı mücadele edemiyoruz. Avrupa’ya geziye gittik, orada tamamen oturmuş bir kooperatif sistemi varken biz daha kapımıza gelen aracıyla pazarlık derdine düşüyoruz. Önceden bu araçların mafya tarafı da vardı şimdi Allahtan bunu görmüyoruz. Ben bugün köyde kooperatif kuralım desem, üretici arkadaşlar korkarak yaklaşır, insanların bu tarz şeylere güveni pek kalmadı, her koyun kendi bacağından asılıyor...”

Genel olarak üretici yorumları ve bulgular incelendiğinde, tarımsal üretimin bir numaralı sorunu ve sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engel olarak maliyet unsurlarının belirtilmesi kaçınılmaz olmaktadır. 2019 yılı verilerine göre Türkiye’de 51.297 kilogram zirai ilaç (pestisit), 12.167.571 kilogram kimyasal gübre kullanılmıştır (TÜİK, 2020). Bu verilerin giderek artmakta oluşu durumun daha da kötüye gittiğini göstermektedir.

Tarımsal üreticilerin eğitim yetersizliği (%53,33 sıklık oranı): İkinci bulgu olarak tarımsal üreticinin eğitim yetersizliği belirtilmiştir. Bu konuda elde edilen bulgulara bakıldığında genel olarak konvansiyonel üretim yapan tarımsal işletme sahipleri, tarım mesleğinde eğitimin gerekliliğine karşı nötr bir görüş eğilimindeyken; organik tarım yapan üreticiler çok kesin bir tavırla tarımsal üreticilerin eğitim yetersizliğinden ve bunun acilen çözülmesi gereken bir sorun olduğundan bahsetmişlerdir.

Üretici 10, eğitim hususunda şu yorumda bulunmuştur: “İnsan eğitim alsa burada ne işi var, gider şehirde işe girer böyle bizim gibi tozla toprakla uğraşmaz. Hem tarım

işi usta çırak işi gibidir, dededen babadan öğrenilir, çocukluktan gelir. Bize geçenlerde bir ziraat mühendisi gönderdiler, çocuk ayağına bulaşan çamurdan rahatsız oluyor. Sorduğumuz soruları bile cevaplayamıyorlar. Tarım okulda okunmaz, tozla toprakla uğraşarak öğrenilir.”

Aynı konuda üretici 14’ün yorumu: “...ben 10 seneyi geçkin organik tarım yaparım. Daha buralarda organik nedir bilinmezdi ben çöp toplar kompost yapardım, doğal otları kaynatır pestisit hazırlardım. Eğitim konusuna gelirsek kesin ama kesin eğitimsiz insanın toprakta tarımda işi olmamalı. En basit örnek, ben bahçemde tozlaştırıcı olması ve ek gelir getirmesi amacıyla arıcılık yapıyorum. Ne kadar uzaklaşsam da bir arkadaş(!) geliyor, öğle vaktinde -arının en aktif zamanında- tarlasına zirai ilacı atıyor; pestisit, herbisit ne ararsan boşaltıyor toprağa. Hem benim arılarımı öldürüyor hem kendi parasını yarı yarıya çöpe atıyor. Kaç kere gittim köy kahvesine anlattım, yeri geldi kavga ettim yok yok. Eğitimsiz insanla hiçbir şekilde anlaşamıyorsun. Ben bu sorunun altına imzama atarım: Tarımda eğitim olmazsa olmazdır. Hatta tarımsal üretimin bir numaralı sorunu bile olabilir. Bu yüzden şu dinazor nesilden sonra gençlerin toprağına üretimine sahip çıkması şarttır...” şeklindedir. Üretici 14’ün yorumu, diğer organik tarım üreticilerinin yorumları aynı paralelde seyretmektedir. Soruda elde edilen bulgulara özet olarak: Konvansiyonel tarım üreticilerinin büyük kısmı tarımda ziraat eğitimini gereksiz görüp mesleki tecrübeyi ön plana atarken; organik tarım üreticileri bunu olmazsa olmaz bir unsur olarak düşünmektedir, yorumu yapılabilir.

Tarımda eğitim konusunda, uzmanlığı organik tarım olan bir akademisyen ile yapılan görüşme sonucunda şu veriler elde edilmiştir: “Bir kere organik tarım sektörü, yoğun eğitim ve sürekli öğrenme isteyen, girişimci ruhlu kişilerin daha başarılı olduğu bir sektör. Bugün ben organik tarım işletmesi sahibiyim deyip, bir önceki yıla göre kendini geliştirmeye devam etmiyorsa o kişi yanlış yapar. Organik tarım çok disiplinli bir yapıdadır. Yani sadece toprakla uğraşayım, atadan dededen öğreneyim ile olmaz. Yurtdışına yaptığım organik tarım çiftlikleri gezilerinde, konvansiyonel üreticilere kıyasla gördüğüm en büyük fark bir kere eğitim seviyesidir. Çünkü organik tarım yapısı gereği doğanın gücünü anlamayı ve onu kendi üretimimize yönlendirmeyi öğrenmemizi gerekli kılar... Diğeri genç ve dinamik neslin organik tarıma daha çok eğilmesidir. Gençliğin parlak zihin yapısı ve enerjisi birleşince çok güzel şeyler ortaya çıkıyor. Ne yazık ki bugün yeni yeni konuşmaya başladığımız

konular birçok devlette 50-100 yıl öncesinde bitirilmiş, artık ayrıntının ayrıntısını tartışıyorlar. Tarımda, hele ki organik tarımda eğitimin gerekliliği tartışmaya açık bir soru bile değildir. Bir çiftçinin kalitesini sahip olduğu toprak büyüklüğüne değil, kütüphanesinin büyüklüğüne bakarak anlarım.”

Tarımsal arazilerin parçalı, dağınık ve küçük parselli oluşu (%86,66 sıklık oranı): Çizelge 5.5’de görüldüğü üzere üçüncü temel sorun olarak arazilerin parçalı, dağınık ve küçük parselli oluşu söylenmiştir. Bu sorun genel olarak konvansiyonel ve organik tarım üretimi yapan üreticilerin ortak sorunu olarak görülmektedir. Üretici 6 bu konuyla ilgili: “...arazilerimiz çok dağınık, bazı arazilerin akıbeti bile belli değil, babadan çocuklara kalıyor; çocukların kimi yurtdışında, kimi büyükşehirde, zaten herkes göç etmiş güzelim araziler boş boş duruyor. Biz ekelim işleyelim üretelim dediğimizde değere biniyor birden sahip çıkıyorlar. Benim 4 ayrı yerde tarlam var, şimdi traktörüne atıyorum bir gün birine gidiyorum bir gün diğerine, haliyle mazot giderim artıyor ki harcadığımız zamandan bahsetmiyorum bile. Bir ara duyduk arazi toplulaştırma yapılacaktı, köy projeleri olacaktı ama duyduğumuzla kaldık, ses soluk yok...” yorumunda bulunmuştur. Diğer üreticiler de bu yoruma benzer şekilde cevaplar vermiştir, haliyle arazilerin parçalı ve dağınık yapısı üreticilerin maliyetlerini arttırıyor yorumu yapılabilir.

Tarımsal üretimde verim ve kalitenin düşük olması (%66,66 sıklık oranı): Tarımsal üretimde verim ve kalitenin düşük olması sorunu genel olarak konvansiyonel tarım üreticileri ile organik tarım üreticilerini keskin şekilde ayıran bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Üretici 1 konuyla ilgili: “Verim düşük olmaz mı, benim gençliğimde buradan İstanbul’a 7-8 kamyon ürün giderdi ne ilacımız vardı ne gübremiz. Anca hayvanımızdan çıkan çiflik gübresini atar, Allah ne verirse onu beklerdik. Ama toprağımız da topraktı, tarlada yürürken bileğe kadar batardınız, toprak kabarıktı. Bugün toprağımız taş gibi. Bu sulardan mıdır gübrelere midir nedir, verimimiz düşüyor hastalıklar artıyor. Şimdi iki kamyon ürün çıkarsa o sezon iyi geçmiş diyoruz... ..Benim düşüncem bu kimyasal gübreleri attığımızdan beri oldu. Toprak deniz toprağı gibi oldu sanırsın tuzlu. Atmasan o sene ürün alamazsın, evdekiler para bekler, nasıl başladıysak bir kere öyle devam etti. Üreticiyi de bağımlı hale getirdi. Bugün ben eski yonteme döneceğim desem, yan parselimdeki üretici bunu atıyor bir yağmur bir rüzgar derken zaten benim bahçem de etkileniyor. Şimdi ya maliyetine ya zararına çalışıyoruz.” yorumunda bulunarak verim düşüklüğünü

kimyasal gübre ve zirai ilaç kullanımının bilinçsizce yapılmasına bağlamıştır. Görüşme yapılan diğer üreticiler bu konuyla ilgili sanayi kuruluşlarının, şehirleşen bölgelerin tarımsal alanlara fazla yaklaşmasının, üreticinin eğitimsizliği gibi iklime ve bölgenin özelliklerine uymayan türlerin kullanılmasının etken olduğu yorumlarında bulunmuşlardır.

Aynı konuda organik üreticiler zıt bir tutum göstermekle beraber yorumlar genelde pozitif yönde olmuştur. Üretici 14, konuyla ilgili en kapsamlı yorumu yapmıştır: “...Organik tarım konvansiyonelden dönme olunca çok zor oluyor, yeni girişimcilere kesinlikle arazi geçmişi temiz yerler almalarını tavsiye ederim. Aksi halde önce bir toprağın temizlenmesi, dinlenmesi gerekiyor. O ilk senelerde belirli bir öz kaynağın olacak ki işletmen ayakta kalsın. Organik tarımcı ürününe yatırım yapmaz, toprağına yatırım yapar. Bir süre sonra kesinlikle söylüyorum ki ilk senelerdeki verim kaybını misliyle kapatacaklar. Ben civarımdaki konvansiyonel üreticilerin verimine 4. senemde ulaştım, sonrasında onlar ya yerinde saydı ya da geriye gitti. Ben ise sürekli verimi katladım, arazimdeki hastalıklar azaldı, ürünümün kalitesi arttı. Verimde tabi ki iyi olacağız, boşuna mı organik üretiyoruz!”. Görüleceği üzere araştırmanın teorik kısmında defalarca bahsedilen sürdürülebilirlik kavramının sürdürülebilir verimlilik kapsamında, üreticilerle yapılan görüşmede gözler önüne serildiğini söylemek mümkündür.

Tarımsal sulama problemleri (%60 sıklık oranı): Bir diğer sorun olan tarımsal üretimdeki sulama problemlerinde, konvansiyonel tarım üreticileri genel olarak negatif yorumlarda bulunurken, organik tarım üreticileri çoğunlukla ılımlı yaklaşmıştır. Organik tarım grubundaki üreticilerden sulama sorunu yaşayanlar, organik tarımın belirli bir şehirleşmeden ve tarımsal bölgelerden uzakta yapılması şartı sebebiyle, kırsalın atıl vaziyetteki bölgelerinde sulama olanaklarının pek iyi olmaması şikayetinde bulunmaktadır. Sulama problemi yaşamayan organik üreticiler ise, organik tarımın yapısı gereği toprakta su tutma ve doğal yollarla (yağmur suyu hasadı, yapay havuzların veya tarla karıklarının oluşturulması, topraktaki organik madde ile humus miktarını arttırma vs.) sulama ihtiyaçlarını azaltmakta olduklarından bahsetmişlerdir. Üreticiler genel olarak sulanabilir arazi miktarının arttırılmasını ve damlama sulama sistemi gibi yeni sistemler üzerinde çalışılmasını talep etmişlerdir. Üretici 5 konu ile ilgili: “...sulamayla ilgili problemimiz yok da verimli sulayamıyoruz. Yağmur yağıyor çoğu arazide ya bataklık

yapıyor ya da akıp gidiyor, damla sulama yapmaya da çoğu çiftçi yanaşmıyor, maliyet unsurlarını bahane ediyorlar. Yoksa suyumuz var, verimli kullanamayan bizleriz...” açıklamasında bulunmuştur. Üretici 13 ise: “Ben bahçemi sulamam. Bölgem yıllık 800 mm üzeri yağış alıyor, ben bu yağışı evimin çatısında toplayıp bu havuza (yaptığı suni dış mekan havuzunu gösteriyor) depoluyorum. Toprağım zaten geçirgen, sezon başı sezon sonu organik maddemi atarım, toprağım kabarır, geçirgenliği artar, sene boyunca su sıkıntısı çekmem. Ayrıca meyvecilik yapıyorum, ağaçların yaprak izdüşümüne kadar organik malç uyguluyorum, özellikle yazın beni fazlasıyla kurtarıyor. Vallahi arada depomuz dolup taşıyor da zevkine suluyoruz öyle bahçeyi.” şeklinde görüş bildirmiştir. Yorumların genelinde bakıldığında organik tarım üreticilerinin normal şartlarda sulama ihtiyaçlarını uyguladıkları permakültür tarım yöntemleri ile sağladıkları su tasarrufu yoluyla azalttıkları; konvansiyonel üreticilerin ise verimli sulama imkanlarını maliyet ve bilgi eksikliği sebebiyle kullanmadıkları görülmüştür.

“Bölgenizdeki tarımsal işletmelerin büyüklük dağılımı nedir?” sorusuna üreticilerin hepsi küçük ölçekli (%100 sıklık oranı) yanıtını vermiştir. Bazı üreticiler, üretim yaptıkları alanlara yakın olarak orta ölçekli hayvancılık işletmelerini örnek vermişler ancak bu örnekler çok düşük miktarlarda kaldığından kaydedilmeye değer görülmemiştir. Görüşme yapılan üreticilerin hepsi, küçük ölçekli işletmelere sahip bölgelerde üretim yapmaktadırlar, yorumu yapılabilir.

Çizelge 5.5: Üreticilerin verim ve kârlılık parametrelerinde geçmiş ile bugünün kıyaslaması

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
Verim	G	G	G	B	B	G	G	G	B	B	B	B	B	G	G
Kârlılık	G	G	G	G	G	G	G	G	B	B	B	B	B	B	B

G: Geçmiş, B: Bugün

Kârlılık: Geçmiş %53,33; Bugün %46,66

Verim: Geçmiş %53,33; Bugün %46,66

Çizelge 5.6, üreticilerin verim ve kârlılık durumlarını geçmiş ile bugün arasında kıyaslamaları sonucu elde edilen bulguları içermektedir. Verim konusunda üreticilerin tercihlerinde keskin bir ayırım yoktur, homojen bir dağılım söz konusudur. Ancak bazı ek açıklamalara yer vermekte yarar vardır. Üretici 4:

“...verimde şimdi daha iyiyiz, aslında giderleri karşılayabiliyor olsak geçmiş zamanlara göre daha iyi verim alıyoruz. Teknoloji gelişti, eskiden hayvanlarla sürülen tarlaları bir traktör kısa zamanda hallediyor. Gübreler desen çeşit çeşit, ürününe göre istediğini at. Bugünün imkanlarıyla geçmişi kıyaslamak hata olur...” yorumunda bulunarak, bugün aldığı verimi geçmişteki tarımsal verimden üstün tutmuştur, buna sebep olarak da zirai teknolojinin gelişmesi ve destekleyici ürünlerin çeşitliliğinin artmış olmasını söylemektedir. Organik tarım üreticisi, üretici 15 ise: “...ben işletmemi sonradan organik tarıma çevirdim. Başta yaşadığım verim kaybı yarı yarıyadır diyebilirim. Yeni başlayacak arkadaşlara kesinlikle ilaçtan gübreden temiz araziler bulmalarını söylüyorum. Geçmişinde kimyasal gübreye, zirai ilaca alışmış toprağı bu bağımlılıktan kurtarması hem zaman hem para hem emek istiyor. O yüzden geçmişte verimim daha iyiydi, şimdi daha yeni yeni toparlıyor diyebilirim...” demiştir.

Kârlılık konusunda ise konvansiyonel üreticilerin büyük çoğunluğu özellikle 1997-2004 dönemini, tarımsal üretimde gerçek anlamda kâr ettikleri son dönemler olduğunu savunmuşlardır. Önceki bölümlerde açıklandığı üzere, üreticiler bugünkü kâr düşüklüğünü, girdi maliyetlerinin çok yüksek olmasına ve verilen emeğin harcanan parayı kurtarmaya bağlamaktadırlar. Üretici 9 ve üretici 10 ise konvansiyonel üretici olmalarına rağmen bugünün kârlılığını tercih etmelerinin sebebini, küçükbaş hayvan üretimlerinin olmasına bağlamaktadırlar. Üretici 9 konuyla ilgili: “Koyuncululuğı dededen beridir yaparız. Ben hayvanımızın para ettiğine son 4-5 senedir şahit oldum. Hele bir de mera ve saya (ağıl) sorunun yoksa bugün iyi kârla küçükbaş yapılır. Zaten gençlere bakıyorum şimdi herkeste bir koyuna keçiye merak başladı, bu bizi mutlu ediyor. Tarımdan kâr edemiyoruz bari hayvancılıktan karnımızı doyuralım... şimdilerde köylerde, borcun varsa küçükbaş başla gibi şeyler söyleniyor, bu iş öyle kârlı bir halde...” yorumunu yapmıştır. Üretici 10 da aynı doğrultuda görüş bildirmiş ve küçükbaş hayvancılığın bugün daha verimli olmasından dolayı memnun olduğunu belirtmiştir.

Organik tarım üreticilerinin tamamı kârlılık konusunda bugünü tercih etmişlerdir (%100 sıklık oranı). Sebepler ise genel olarak; tüketici bilincinin artması, doğal yöntemlerle üretilmiş gıdaya ihtiyaç, insanların gıdanın arkasındaki dünyayı tanımak istemesi, toplumda gıda kaynaklı hastalıkların artması, genç nesillere sağlıklı gıda tükettirme alışkanlığı, butik aile işletmelerinin sosyal medya üzerinden daha fazla

tercih edilmeye başlanması ve en önemli sebep olarak da son dönemde yaşanan Covid-19 pandemi süreci sebebiyle tüketicilerin organik gıdaya ve doğal yaşama dönüşteki isteklilikleri şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca dünyada bir trend haline gelen sağlıklı gıdaya ulaşma hareketi, özellikle organik tarım üreticileri arasındaki sosyal medya kaynaklarında büyük bir bilgi paylaşımına sebep olmuş; üreticiler de tüm bu teorik ve pratik bilgileri kendi üretimlerine-işletmelerine uygulayarak geçmişe kıyasla çok daha bilinçli ve kârlı bir üretim yapmakta olduklarından bahsetmişlerdir.

5.7.2.2 Tarımsal pazarlama ile ilgili bulgular

Çizelge 5.6: Üreticilerin kullandıkları pazarlama kanalları

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
1	x							x							
2	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					x
3	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
4							x				x	x	x	x	x
5	x	x				x	x				x	x	x	x	x

1: Tarımsal kooperatifler, 2: Semt ve üretici pazarları, 3: Perakende ticaret, 4: Elektronik ticaret, 5: Doğrudan pazarlama

Tarımsal Kooperatifler: %13,33

Semt ve Üretici Pazarları: %73,33

Perakende Ticaret: %100

E-ticaret: %40

Doğrudan Pazarlama: %60

Çizelge 5.7’de üreticilerin kullandıkları pazarlama kanalları sorulmuş ve elde edilen bulgular aktarılmıştır. Görüşme yapılan üreticilerin genelinde tarımsal kooperatiflerin bir pazarlama kanalı olarak kullanılması çok düşüktür. Bu kanalı kullanan üreticiler de memnuniyetsiz olduklarını dile getirmişlerdir. Üretici 8: “...4 sene önce bu kooperatifi kurdular, ilk zamanlar bir heyecandır herkes koşturdu, Ankara’ya gidip geldik kağıt işlemleridir iznidir yürütülmesidir. Sonra baktık üreticiler korkarak yanaşiyor, acaba kandırılır mıyım, malım ziyan olur mu, param çalınır mı gibi bir sürü tereddüt duyuyorlar. Bizim üreticinin birbirine güveni yoktur, hele bir de böyle kooperatiftir birliktir, para verecekler de ürünlerini

pazarlayacaklar, o iş zor buralarda. He şimdi var duruyor öyle, zamanında emek verdik, o emeğe acıdığımızdan üretimimizin az bir kısmını kooperatiften pazarlıyoruz, pek işlevli değil yani...” şeklinde yorum yapmıştır. Bu yorum Türkiye’deki kooperatifçilik sorununun ve devlet destekli düzenli bir altyapı bulunmamasının bir kere daha hatırlanmasını sağlar niteliktedir.

Bir diğer pazarlama kanalı olan semt ve üretici pazarları, görüşme yapılan neredeyse tüm konvansiyonel tarım üreticileri tarafından tercih edilmektedir. Organik tarım üreticilerinin ise üretici 14 hariç hiçbiri bu kanalı tercih etmemektedir. Üretici 4: *“...pazarçılık bizim kültürümüz olmuş artık alışkanlık edinmişiz, burada köylü pazarı kurulur herkes oraya gider ürününü satar. Ama daha çok bostan (kahvaltılık sebze ve diğer gıdalar) ürünlerini satarız. Hem bize eğlence olur hem havamız değişir. Kazanıyor musun diye sorsan biz de bilmiyoruz ama o bir alışkanlık olmuş artık biz pazarcıyız, o kültürü seviyoruz, devam da ediyoruz...”* demiştir. Yorumdan anlaşılacağı üzere üretici pazarlarının, tarımsal üreticiler için kültürel-geleneksel bir pazarlama kanalı haline geldiği söylenebilir. Organik tarım üreticilerinin bu kanalı tercih etmemelerinin sebepleri genel olarak; ürünleri için ayrı bir pazar kurulması gerektiği, organik ürünlerin konvansiyonel üreticilerin ürünleri ile yan yana ve benzer fiyatta satılmaması, ülkedeki organik üretici pazarlarına da ulaşım imkanlarının zor oluşu veya hiç olmaması şeklinde sıralanmaktadır. Üretici 14, organik tarım üreticileri arasında semt ve üretici pazarı kanalını kullanan tek üreticidir. Sebebi sorulduğunda, *“...benim şehrimde organik ürün pazarı var, belirli bir kitlesi var yani sürekli müşterileri var diyebilirim. Temiz ve dürüst üreticiysen her türlü alıcı buluyorsun. Ulaşım olarak benim çiftliğime yarım saat, yani bana ekstra bir pazarlama imkanı oluyor ben de değerlendiriyorum...”* yorumunda bulunmuştur.

Perakende ticaret, üreticilerin tümü tarafından en çok tercih edilen pazarlama kanalı olmuştur. Hem organik hem konvansiyonel üreticiler genel olarak, ürünlerinin bir kısmını veya tamamını mutlaka kendi bölgelerinden veya civardaki bölgelerden sürekli müşterilerine perakende olarak pazarladıklarından bahsetmişlerdir. Özellikle organik üreticilerin perakende satış ile ilgili tutumu, organik ürünlerin raf ömrünün kısa olması ve tazeliğinin ön planda tutulması sebebiyle, çoğu zaman şahsi araçlarıyla müşterilerinin kapılarına kadar götürüp pazarladıkları mamul ve yarı mamul ürünlerin olduğu ve bu kanalı sevdikleri yönündedir.

Elektronik ticaret kanalında organik üreticiler ile konvansiyonel üreticiler arasında keskin bir fark bulunmaktadır. Araştırmacının yorumu bu konuda: “Görüşme yapılan organik üreticilerin teknoloji kuşağına yaşça daha yakın olması ve eğitim seviyelerinin de konvansiyonel üreticilerin grubundan ileri seviyede olması.” şeklindedir. Üretici 14 konuyla ilgili olarak: “...bugün butik aile işletmelerinin işlenmiş doğal ürünleri sattığı sosyal medya sayfaları çok arttı, hepsinin de takipçileri binlere, on binlere ulaştı. Özellikle şu son dönemde insanlar aldığı gıdanın doğallığını görmek istiyor. Görsellik çok önemli, bundan 20 sene öncesinde oturduğun yerden ağacındaki elmayı çekeceksin de internete koyup satacaksın deseler inanmazdık, şimdi bu bulunmaz bir nimet. Özellikle kadın girişimcileri çok fazla görüyorum, tarımsal üretimin her alanına yayılmış durumdadır. Çok da iyi işler başarıyorlar. Organik tarım zaten pazarda “gel vatandaş gel” diye bağırarak satılacak bir şey olmamalı, e-ticaret bu açıdan biz organik tarımcılara büyük nimet, herkes kullanmalı...” şeklinde görüş bildirmiştir. Diğer organik tarım üreticileri de e-ticaret kanalından memnun olduklarını belirtmiş ve üretici 14’ün yorumuna paralel doğrultuda yorumlar katmışlardır.

Üreticilerin tarımsal pazarlama kanalları ile pazarlama sorunları da sorulmuş ve şu yorumlar elde edilmiştir: Üretici 2, “...10-15 sene öncesi babamla çalışırdık, durumumuz iyiydi. Şimdilerde kimi zaman ürettiğimizi satamıyoruz, dönüp alan yok ithal getiriyorlar. Önceleri, buğdayımızı satmaya pazara giderken tüccarlar yolda karşılardı güler yüzle, çay-kahve ikram ederlerdi, malımızı değerinde alırlardı. Son 10 senedir tüccarlara vardığımızda kafalarını kaldırıp bir hoş geldin demekten aciz oldular. Çünkü utanıyorlar mahsulümüzü almayıp dışardan ithal ettikleri için. Ürünü satamadığımız sene giderleri kapatmak için borçlanıyoruz. Borçlar arttıkça artıyor. Hiç borcu olmayan kişiler son senelerde borç batağına girdi. Biz bu pahalı hayatta her şeye rağmen üretiyoruz ama bari ürünümüzü satarken sıkıntı yaşamayalım.” şeklinde görüş bildirmiştir.

Üretici 3 aynı konuyla ilgili: “...iyi kötü hayvanın kazancıyla çiftçi idare ediyordu. Ben hayvancılık da yapıyorum, şu son 5 seneye kadar hayvanımızı satamadığımız bir an bile olmadı, bunu babam da bilmez dedem de bilmez. Ama son zamanlarda zaten maliyetler artmış belimizi doğrultamıyoruz, bir de etin fiyatı düşüyor. O da yetmiyor Brezilya’dan, Arjantin’den bilmem nereden ithal hayvan getiriyorlar, kurbanlık

hayvanlar hep elimizde kaldı. Satamadık, alan yok. Yapılan her ithalat üreticiyi sektörün dışına itiyor...” açıklamasında bulunmuştur.

Üreticiler haricinde bir aracı tarımsal ürün işletme sahibi ile de konu ile ilgili görüşme yapılmış ve şu yorumlar kaydedilmiştir: “... ben 18 senedir aynı bölgenin tüccarıyım, sadece buranın değil bölgemin (Marmara Bölgesi’nden bahsediliyor) üreticisini iyi tanırım. Nerede ne üretiliyor bilirim. Organikçiler yeni çıktı diyebiliriz, zaten onların bizimle işi olmaz, alıcıları bellidir, ürünlerini sattıkları kanallar da genelde internet üzerinden. Bunca senedir bana bir organik tarım işletmecisi gelip de benim elimde bu ürün var ben sana şu kadara vereyim benim için bunu sat dememiştir. Kendi ürünlerine fazla değer biçiyorlar, zaten gelip abi pazarlamama yardımcı ol deseler de bizi kurtarmaz. Onlar kendi müşterilerine kendi yöntemleriyle satıyorlar, biz bizim çiftçilerle (konvansiyonel üreticiler) işimizi görüyoruz.”

Üretici 5 ise pazarlama sorunlarına şu eklemeyi yapmıştır: “...son 10 senedir ürünün katma değeri fazladır, üreticiye iyi kazandırır diye bizim bu bölgeye ahududu-böğürtlen tavsiye edildi, projeler başlatıldı. Çiftçiler kısa yoldan zengin olurum heyecanıyla bahçelerini hep bu ürünlere dönüştürdü. Bugün bakınca bizim köy dahil civardaki 4 komşu köyün üretimi aynı döneme çakışıyor, bir anda piyasada ahududu-böğürtlen patlıyor. Tüccar da belirli bir dönemde belirli miktarda tonajlı mal gelince bunu artık art niyetle mi diyelim hesabını öyle kurtarıyor mu diyelim, üreticiyi ezmeye ve en yüksek kârı yapmaya bakıyor. Ürünü çeşitlendirmemiz lazım yapacak bir şey yok; bir yerde 3000-4000 dönüm aynı ürün ekiliyorsa ve bunların piyasaya sürümü yılın aynı 2-3 haftası içerisindeyse sorun oluyor. Avrupa ürününü öyle çeşitlendirmiş ki kırmızı böğürtlen bitiyor, pembeye geçiyor, pembe bitiyor siyaha geçiyor derken hem tüccar sürekli farklı ürün almış oluyor hem de üreticiyi bu 20 günlük hasat süresinde ezip kârını arttırmaya çalışmıyor...”

Yorumlara bakıldığında genel pazarlama sorunları hakkında şunları söylemek mümkündür çünkü diğer üreticilerden elde edilen bulguların da bu doğrultuda olduğu görülmüştür;

- Yüksek girdi maliyetlerine rağmen ürün fiyatlarının artmaması ve genel olarak bu girdi maliyetlerindeki ekstrem artışın pazarlamanın her alanını negatif etkilemesi,

- Aracı şahıs ve kurumların üreticinin ürününü piyasanın çok altında fiyatlara almaya çalışması, pazarlamasını kendi yapamayan üreticinin ürününü bu şekilde satmak zorunda kalması ve ürün ucuza alınsa bile markete ulaştığında alım fiyatından çok yüksek farkta bir fiyata ulaşması,
- İthal ürünlerin piyasaya arzı ile özellikle hayvancılıkta ve yem bitkileri üretiminde yerli üreticinin ürününü satamaması (ithal ikamesi sorunu),
- Belirli bir devlet destekli pazarlama planı veya kurumsal kooperatifleşme bulunmaması sonucu ürünün tarladan markete kadarki yolculuğunda, üretici 8'in yorumunda görüldüğü üzere “...aracının aracısı, bazen onun da aracısı oluyor...” fiyatların kontrolsüzce artması ve halkın günden güne alış gücünün azalması ile talep sorununun ortaya çıkması, beraberinde üreticinin elinde ürün kalması,
- Plansız veya yanlış projelendirme ile belirli bölgelerde, tek tip ürünün, kısıtlı bir sürede, yüksek tonaj miktarlarında piyasaya arz edilmesi ile tüccarların inisiyatifine kalan ve üreticiyi tatmin etmeyen fiyatlandırma problemi,
- Çiftçinin zarar ettiği sezonlarda bu açığı borçlanarak kapatmaya çalışması ile bir sonraki sezon üretimini kısması sonucu genel üretiminin düşmesi ve ürettiği ürünün pazarlanmasında ölçek ekonomisinden yararlanamaması olarak görülmektedir.

Görüşme formunun 11. sorusu olarak sorulan, üreticilerin bölgelerindeki tarımsal üretimin ne yönde bir ilerleme kaydettiği sorusuna 2 üretici hariç herkes negatif yönlü ilerle kaydedtiği şeklinde görüş bildirmiştir. Bu negatif yönlü gidişatın temel sebebi olarak, kırsalda yaşayan genç nüfusun çeşitli sebeplerle topraklarını terk ettikleri ve büyükşehirlere yerleştikleri en sık elde edilen bulgu olmuştur. Üreticilerin neredeyse tamamı bu durumun, tarımın geleceği için kesinlikle negatif bir etki doğuracağını, bununla beraber kırsalda ikamet eden gençlerin büyükşehirleri ve oradaki iş imkanlarını bir “kurtuluş” olarak nitelendirmelerinin ilerleyen zamanlarda ülke tarımında büyük bir hasara yol açacağından bahsetmişlerdir. Üretici 2: “Çocuğun baba mesleğini yapmayı istemesi için babanın evine güler yüzle girmesi, çocuklarının yüzüne bakarken başını eğmemesi gerekir. Çocuk, babasının başını eğik görünce ben ne yapmalıyım da kendimi, ailemi kurtarmalıyım diye arayışa giriyor ve sonunda ata mesleğini bırakmış, topraklarını terk etmiş oluyor.” yorumunda bulunmuş ve 11. soruda elde edilmesi amaçlanan veriyi en net şekilde özetlemiştir.

Çizelge 5.7: Üreticilerin faaliyet gösterdikleri bölgelerin organik tarıma elverişliliği

Üreticiler	Ü1	Ü2	Ü3	Ü4	Ü5	Ü6	Ü7	Ü8	Ü9	Ü10	Ü11	Ü12	Ü13	Ü14	Ü15
1						x		x	x		x			x	x
2	x	x	x	x	x		x			x		x	x		

1: Elverişli, 2: Elverişli değil

Elverişli: %40

Elverişli değil: %60

Konvansiyonel tarım yapan üreticilerin 12. soruya, “elverişli değil” cevabı vermelerindeki genel sebep, bölgelerinde faaliyet gösteren neredeyse tüm üreticilerin yılın kış hariç diğer tüm mevsimlerine yayılmış olarak zirai ilaç ve kimyasal gübreler kullanması olmuştur. Üreticilere bu soru yöneltmeden önce organik tarımın şartları ve öncelikleri ile ilgili bilgi verilmiş ve cevaplar verilen bilgilerin ardından kaydedilmiştir. Tarım arazilerinin ana asfaltlara yakın olması, toplu yerleşim yerlerine yakınlık, sanayi kuruluşlarının yakınlığı vb. gibi organik tarım şartlarına uymayan mesafe ölçülerinden de bahsetmişlerdir. Üretici 7: “...organik, eskiden hep organikti. Ben çocukluğumda hatırlarım ya meyve cibresi (posası) atardık tarlalara, ya hayvan gübresi. İlaçlar da gülleci bulamacıdır, doğal kükürttür öyle elimizde ne varsa onları kullanırdık. Zaten istesek de alamazdık kimsenin öyle gübreye ilaca verecek parası yoktu. Şimdi insanlar eskisi gibi uğraşmıyor, kolayı var parayı verip koca çuval gübreyi alıyorsun, traktörün arkasına atıyorsun o senin işini görüyor. Kolaylığına kolay ama işte... ürünümüzde eski tat kalmadı, burada kavun olurdu, kavun tarlaları 1 kilometre uzaktı köyden, kokusunu sokakta oynarken alırdık hala hatırlarım. Şimdi evin içine aldığı kavun bile zar zor kokuyor öyle...” yorumunda bulunarak doğup büyüdüğü kırsal bölgenin geçmişte “kendiliğinden organik” bir yapıda üretime sahip ve ürün kalitesinin (tat, koku) de bugüne kıyasla çok daha yüksek olduğundan bahsetmiştir.

Bu soru ile elde edilen en önemli veri araştırmacının yorumu ile şöyle açıklanabilir: “Görüşme ve gözlem yapılan üreticilerden, bölgelerinin organik tarıma elverişliliği konusunda sorulan soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda: Ova bölgelerinde (düşük rakım ve ana yerleşim alanlarına yakın) neredeyse tamamı konvansiyonel tarım yapan üreticilerin olduğunu ve organik tarıma kesinlikle elverişsiz bir üretim modeline-coğrafyaya sahip olduklarını; nitekim dağ köylerinde, yayla köylerinde,

gözlemlendiği kadarıyla 500-1500 rakım arası köylerde üretim yapan üreticilerin organik tarıma, iyi tarıma ve doğal üretim şartlarına daha elverişli arazilere sahip oldukları, bu sebeple de organik tarım girişimcilerinin genel olarak dağ ve yayla köylerinden arazi alıp üretime başladıkları tespit edilmiştir. Görüşme yapılan üretici grubunda, sorulan soruya “organik tarıma elverişlidir” cevabı veren konvansiyonel tarım üreticilerinin de yüksek rakımlı dağ köylerinde üretim yapıyor olması bu bulguyu destekler niteliktedir.”

12. ve 13. sorular, elde edilmek istenen verinin bağlantılı olması bakımından peş peşe sorulmuş ve üreticilerin organik tarım hakkındaki görüşleri de öğrenilmek istenmiştir. Konvansiyonel tarım üreticilerinin neredeyse tamamı, organik tarımı bir “ata-dede tarımı” olarak nitelendirmiştir. Bunun açıklaması ise organik üretimin önceki nesiller tarafından “kendiliğinden organik” bir şekilde yapılıyor olması ve zamanla gelişen teknoloji, şehirleşme ve zirai ürünlerdeki gelişmeler ile bu üretim yapısının ortadan kalkmış olması olarak belirtilmiştir. Organik tarım üreticileri de aynı paralelde, yaptıkları tarım girişimini “öze dönüş” olarak nitelendirmekte ve “ata-dede tarımı” kavramında olduğu gibi geleneksel yöntemlerle yapılan üretimi bugünün bilgi ve birikimi ile birleştiren bir görüş bildirmişlerdir. Organik tarım üreticileri tarafından sorulan soruya verilen yanıtlarda birkaç ortak nokta olarak: Organik üretim alanlarının çok kısıtlı olmasına rağmen bu alanların günden güne azalıyor olması, imarsız-kaçak yapılaşma, dağ köylerinde dahil yakınlarındaki arazilerde zirai ilaçlama, kimyasal gübreleme vb. gibi organik üretim şartlarına engel oluşturan faaliyetlerin yapılabildiği ve tüm bu konvansiyonel üretim etkilerinden uzaklaşmaya çalışırken, ulaşım-elektrik-su gibi temel altyapı imkanlarından da uzaklaşmak zorunda kalmaları ile ikamet yerlerinde çeşitli zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmacı, görüşme örneklemini zenginleştirmek amacı ile tarım sektöründe doğrudan veya dolaylı olarak tecrübe ve bilgi sahibi yönetici statüsünde bireyler ile mülakat gerçekleştirmiştir (Yapılan görüşmelerde adı geçen kişi ve kurumlardan izin alınmıştır). Elde edilen veriler bu bölümün sonuna ek olarak derlenmiş, özet halinde sunulmuştur.

- **Sakarya Pamukova Belediye Başkanı Sayın İbrahim Güven ÖVÜN:**
“...ilçemiz, tarımsal üretimi ile ön planda. Uzun yıllar tarım ile uğraşmış ve

bugün de bu üretime devam eden Marmara Bölgesi'ndeki sayılı ilçeler arasında... ..bugün ilçemizde faaliyet gösteren üreticilerde gördüğüm sorunların başında üretilen ürünün değerinde satılamaması geliyor. Bununla ilgili pazar çalışmalarımız devam ediyor, ürün yelpazemizi genişletmeye çalışıyoruz; genel olarak ayva, zeytin, üzüm üzerine bir üretimimiz var. Hayvancılığı, özellikle küçükbaş hayvancılığı destekleme gayretindeyiz... ..Bir diğer problem bilinçsiz ilaçlama. Bu Pamukova-Geyve hattında tarımda çok büyük bir zirai ilaçlama yapılıyor ve bu işlem yıl içerisinde yayılmış durumda. Haliyle üreticinin en büyük giderlerini tarımsal ilaç, akaryakıt ve gübre oluşturuyor... ..diğer bir problemimiz arazilerin fazla parsellenmiş olması. Bu bugün birçok belediyenin ortak problemi durumunda. Topluşturma ile ilgili elimizden gelen çalışmaları yapıyoruz... ..Pamukova'da büyük çaplı işletme sahibi pek yok, büyük çoğunlukla küçük ölçekli aile işletmeleri diyebileceğimiz bir üretici deseni var... ..Ürünlerde işleme problemimiz var, ilçemizde mutlaka ürün işleyen ve tarımsal ürünün raf ömrünü uzatan bir tesise ihtiyacımız var. Bugün Pamukova konum itibariyle lojistik olarak hiçbir sorun yaşamıyor. İstanbul'a 2 saat ve birçok ticari limana 1-1.5 saat mesafedeyiz. ...Organik tarıma karşı üreticilerde psikolojik bir defans var. Bunun sebeplerini, üreticilerin yaş grubunun ileri düzeyde olmasına ve eski yöntemleri bugün devam ettirmeye olan alışkanlıklarına bağlıyorum. Organik tarıma geçiş veya bunun bir girişiminin yapılması için üreticinin sözden önce icraat görmesi şart. Başarıyla üretim yapan ve kâr eden rol model organik tarım işletmeleri bulunmalı..."

- **TAGEM Genel Müdürü Doç. Dr. Masum Burak:** "...Meslek hayatım süresince Türkiye'nin dört bir köşesini gezdim, gördüğüm en büyük eksiklik tarımda eğitim eksikliği. Bugün çoğu kişi maliyet unsurlarını sayar ama o da eğitimsizlikten kaynaklanıyor... ..üreticinin büyük bir pazarlama sorunu var, araçlar ürünü tarladan alıyor, üretici birçok işlem basamağından kurtuluyor belki ama kimi üründe edeceği kâr onda bire düşüyor... ..girdi maliyetleri üreticilerin sürekli gündeminde; akaryakıt, zirai ilaçlar ve fenni gübreler bugün gerçekten pahalılaştı, büyük çapta üretim yapanlar bu konuda yakınıyorlar... ..Türkiye'nin üretici yapısı küçük ölçeklidir, büyük çoğunlukla da aile işletmeleridir. Bu hem kültürden geliyor hem de kırsal

yaşamın gereklilikleri buna daha uygun oluyor çoğu zaman. Bugünün istatistiklerinde, tarımda aile işletmelerinin ortalama büyüklüğü 5 dönüm, bu oran çok ama çok düşük. Arazi toplulaştırılması şart görünüyor. Ülkede 13 milyon hektar toplulaştırılması gereken arazi var... ..altyapı sorunlarımız var, üretici pazarlama sorunu yaşıyorum diyor ama örgütsel bir atılım yapmaya da yanaşmıyor; yine tüm bunlar eğitim eksikliğinden kaynaklanıyor, tepeden inme ne kadar örgüt planlaması yapılırsa, tüm sistem kooperatifleşse bile önce üreticinin kendini değiştirmesi gerek...”

- **İstanbul Arıcılar Birliği Başkanı Onur Çilenk:** “...sektörde geçirdiğim süre boyunca organik tarımı, doğal tarımı teşvik edici çalışmalar yaptım. Bu konuda yeri geldi köy köy gezip üreticileri bilinçlendirmeye çalıştım. Kendim zaten arıcıyım, bir arıcının kimyasal ilaçları, gübreleri, tarıma doğaya zarar veren herhangi bir katkı ürünü savunmasının imkanı yoktur. Bizim sektör yanlış ilaçlama yüzünden maddi manevi çok kayıplar yaşadı. Üretici bugün cebindeki paranın yarısını bu zehirlere veriyor hem kendi kaybediyor hem arıları öldürüyor. Yıllar boyu çabaladık ama insanların bildikleri bir şeyi değiştirmelerini sağlamak çok zor, bir keresinde organik arıcılık projesi ile gittiğim bir köy kahvesinde üzerime yürüdüklerini bilirim... ..Türkiye’de her şeyden önce eğitim eksikliği giderilmeli, üretici de tüketici de bilgilenmeli. Sonra diğer konulara bakılır, her şeyin başı eğitimde ve beraberinde bilinçli üretimden geçiyor...”

5.7.2.3 Organik tarım üreticileri görüşme bulguları

Bu bölümde, organik tarım üreticilerine özel sorulardan elde edilen veriler derlenerek açıklanacaktır. Araştırmanın temelindeki işletme modelinin, “küçük ölçekli organik tarım aile çiftliği” olmasından dolayı; tüm üreticilere sorulan genel sorulardan farklı olarak, organik tarım yapmakta olan üreticilere özel sorular hazırlanmış ve faaliyette buldukları süreç içerisinde elde ettikleri çeşitli veriler toplanmaya çalışılmıştır. Üreticilere yöneltilen sorular şu şekildedir;

- Organik tarıma ne amaçla ve nasıl başladınız? İşletme ve üretim modelinizden bahsedebilir misiniz?
- Bu tarım faaliyetinde bugüne kadar karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Bu sorunlara çözüm önerilerinizi paylaşır mısınız?

- Üretim faaliyetlerinizden maddi birikim yapabilecek kadar gelir elde ediyor musunuz?
- Üretim faaliyetleri dışında gelirinizi destekleyecek başka faaliyetleriniz veya gelir kaynağınız var mı?
- Organik tarımı aile bireylerinize ve yakınlarınıza tavsiye ediyor musunuz?

Üreticilerin organik tarıma başlama amaçları ve nasıl başladıkları sorulmuş ve büyük çoğunlukla şu veriler elde edilmiştir; sağlıklı gıdaya erişim (üreticilerin neredeyse tamamı hem kendi hem aile bireyleri hem de yakınları için organik gıda üretmeyi amaçlamış ve bu sonradan bir işe dönüşmüştür), büyükşehirlerdeki yaşam problemleri (trafik, kalabalık, kirlilik, toplumsal sorunlar vb.), sağlık problemlerinin artması ve doğaya dönüş isteği şeklindedir. Üretici 11 organik tarıma başlama amacını şu şekilde dile getirmiştir: “...Kızım 4 yaşında alerjik bir rahatsızlığa yakalandı, doktorlar suni gıdalardan ve kirli havadan kesinlikle uzak durması gerektiğini, bağışıklığının çok düşük olduğunu ve ilerleyen yıllarda daha büyük sorunlara yol açabileceğini söyledi. Ben de uzun zamandır eşimle beraber doğada yaşamayı, şehirden uzaklaşmayı konuşuyordum, kızımızın durumu isabet oldu. Bu arazi (üretim yaptığı 12.355 m² araziden bahsediyor) bana ailemden kalma, köyün yarısından çoğu göç etmiş zaten; 40-50 hanede yaşlı amcalar eşleriyle beraber yaşıyorlar. Çok sessiz sakin kirlilikten uzak bir ortam. Aradığımız şartların hepsine uyuyordu, biz de bu hastalığı bir işaret olarak görüp, uzun zamandır hayalini kurduğumuz doğada yaşama adım attık...”.

Üretici 12'nin aynı soruya cevabı: “...zaten çocukluktan beri tarıma ilgi duydum, hayvanları çok severim. Beyaz yakalıydım ben, şehirden bıkmıştım. Malum İstanbul, bir gün hesap ettim de ömrümün yarısı yollarda, diğer yarısı masa başında bilgisayar-telefon karşısında geçiyormuş. Hem başkasının altında çalışmayı hiç sevedim alışamadım. İlk fırsatımda da bu girişimi yaptım. Bugün diyorum ki keşke daha önceden başlasaymışım. Bu sene 7. senem, 70 sene daha geçirsem bu işte yine öğrenecek bir şeyler çıkar. Benim en sevdiğim tarafı da bu, insan paslanmıyor; belirli işleri sürekli tekrarlayıp durmuyorsun, üstüne doğadasın mutlusun, eşin çocuğun mutlu, e bir de para kazanıyorsun daha ne olsun...” şeklinde organik tarıma başlama sebebinden pozitif bir tutumla bahsetmiştir. Organik tarım üreticilerinin genel tutumu bu yöndedir; geçmişlerinde büyükşehirde yaşayan, eğitim seviyesi

yüksek, genelde beyaz yakalı olarak çalışan ve kişisel özellikleri olarak doğada vakit geçirmekten hoşlanan kişilerin bu üretim dalında girişim yaptıkları görülmektedir.

Görüşme yapılan üreticilerin istisnasız hepsinin çoklu kültür üretim yapısına sahip oldukları ve ayrıca bitkisel-hayvansal üretimi birlikte devam ettirdikleri görülmüştür. İşletmelerin hepsi küçük ölçekli aile çiftliği modelindedir. Girişimciler ilk yıllarında yakın çevrelerine organik ürün pazarlayarak başlamış, geçen yıllar ile pazarlama kanallarını ve üretimlerini arttırmış, sürdürülebilir üretim esaslı butik aile işletmeleri şekline gelmişlerdir.

Hayvancılık ve bitkisel üretimi birlikte yapan bu işletmelerde genelde bir üretim dalı ağır basmakla beraber bu büyük çoğunlukla bitkisel üretimdir. Bitkisel üretimde tek yıllık bitkilerden özellikle sebze ağırlıklı olmak üzere, tıbbi aromatik bitkiler üretimi, yem bitkileri üretimi ve meyvecilik yapan üreticiler de vardır. Hayvancılıkta ise süt inekçiliği, et ve yumurta tavukçuluğu öne çıkmaktadır.

Üretici 14 üretim modeliyle ilgili şunları açıklamıştır: “...benim üretimim genelde o senenin talebine göre oluyor. Belirli bir meyve, yumurta, süt ve et üretimim var. Bunları zaten şehirde ikamet eden yakın çevreme pazarlıyorum elimde kalmıyor bile diyebilirim. Onun dışında senelik ekip hasat ettiğim arazilerim var, seralarım da şurada (arazisinin bitişik parselinde bir alan gösteriyor), oralarda genelde sebze üretiyorum. Bizim burada üretim mevsimi 7-8 ay arası yani o süreçte yaptığım üretim fazlasıyla yetiyor. Müşterilerden geribildirim almaya çok dikkat ediyorum. Bir sonraki sezonun ürünlerini de yine müşteriler belirliyor, bir şekilde ortak noktayı buluyoruz...” Üretici 15’in üretim modeli ile ilgili görüşü: “...tek ürün yaparsan bitersin. Biz burada sözleşmeli tarım yapmıyoruz, Avrupa değiliz bir kooperatiftir, birliktir düzenli bir altyapımız yok. Haliyle pazar çok dalgalı oluyor; kimi sene trend geliyor, kimi sene bir üründe kriz oluyor, kimi sene aşırı patlıyor; her organik tarımcı ürününü çeşitlendirmek zorunda, bir ürünün fiyatı o sezonda düştüyse açığı diğer ürünlerle kapatacaksın, zaten ürün yelpazen genişse o sezonki fiyat açıklığını diğer fiyatı artan ürününle kapatırsın. Hem doğaya da aykırı öyle tek tip üretim, anca toprağını fakirleştirirsin her sene cebinden yer o toprak senin...” şeklindedir. Bu yorumda, çoklu kültür üretiminin dalgalı piyasa koşullarında üreticiyi ekonomik anlamda koruyabileceği görülmektedir.

İkinci soru olarak üreticilere, organik tarım faaliyetinde bugüne kadar karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerileri sorulmuştur. Elde edilen veriler derlendiğinde, üreticilerin en sık karşılaştığı sorunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Organik tarım arazisi şartlarını sağlamak,
- Yakın bölgelerde konvansiyonel üretim yapan çiftçiler ile yaşanan sorunlar,
- İşçilik maliyetlerinde (yevmiye fiyatları) özellikle son 2 senedir meydana gelen artışın emek-yoğun üretim şekline sahip organik tarım işletmelerini negatif yönlü etkilemesi,
- Bilinçsiz müşteriler ile uzak mesafelere pazarlamada yaşanan sorunlar,
- Organik tarım hakkında üretici ve tüketicilerin genel olarak bilgi sahibi olmaması,
- Organik olmayan ürünlerin sözel olarak organik adıyla satılması; tüketicilerin köye veya kırsal bir alana gelip direk üreticiden aldıkları her ürünü organik sanmaları, konvansiyonel üreticinin de bu durumu kendi çıkarına kullanıp fiyat arttırması.

Üretici 14 konuyla ilgili olarak: “...eğitim eğitim eğitim... Ne kadar söylesek az; kimi zaman civarındaki çiftçiyle kavga edersin, kimi zaman müşterilerle. Bizim ülkemizde organik tarım nedir bilen yok, her şeyden önce bu eğitim sorununun çözülmesi lazım. Bununla ilgili yapılabilecekler var: Okullarda organik menüler desteklenecek, firmalar organik catering alacak, tarım eğitimi ilkokula kadar inecek, çizgi filmler, belgeseller, kamu spotları hazırlanacak ki insanlar artık önüne gelen gıdanın ne aşamalardan geçtiğini öğrensin. İnsan sağlığı ile organik tarım ve organik beslenme ilişkisi kurularak programlar yapılmalı. Hele ki şu son Covid-19 döneminde hazır insanlar doğaya dönüş, sağlıklı gıda gibi konulara eğilmişken tam zamanı...” yorumunu yaparak organik tarımda karşılaştığı en büyük sorunun üreticilerin ve tüketicilerin eğitim eksikliği olduğunu vurgulamış ve başta okul eğitimi olmak üzere çeşitli çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Üretici 12, organik tarımda arazi şartları ile ilgili şu şekilde görüş bildirmiştir: “Şimdi organik olması için bir düzine kural var, hadi hepsine uyduk uygun arazi bulduk diyelim. Bakıyorsun yanında biri bitiveriyor, atıyor tarlasına ilacı. Zaten atma yapma etme demekle kendini anlatman imkansız. Haliyle daha da uzaklara kaçıyorsun derken dağın başındasın. İyi tamam organik oluyor bu sefer ama sen de

insansın burada yaşayacaksın en azından temel ihtiyaçlarını gidereceksin. Elektrik, su, ulaşım gibi şeyler organik tarım çiftliklerinde çok zor sağlanıyor. Belediyelere başvurunca da o bölgede hizmet talep eden tek kişi olduğunuzu ve daha yoğun/öncelikli yerler olduğunu söylüyorlar. Devlet kesinlikle yerel yönetimlere bu konuda talimat vermeli, işletme sahipleri bu konuda zorluk çekiyor. Ben düzenimi 4 senede oturttum; ha her şeyi 1 senede de yaparsın ama hep cebinden yer, bu gerçekten büyük sorun...” Aynı şekilde eğitim eksikliğine değinerek bu yorumu yapmıştır: “...tüketicinin kesinlikle organik ve konvansiyonel şartlarda üretilen ürünün farkını öğrenmesi lazım. Köyde yetişen her ürün organik değildir. Alıyor ailesini getiriyor hafta sonu buralara, alıyorlar ellerine bir kova çoluk çocuk topluyorlar, köylü de fırsattan istifade fiyatı arttırıyor. Neymiş, organik! Halbuki o köylü geçen ilaçlama yapıp benim arıların ölmesini sağladı onu bilmiyor. Tamam, ben köylünün çiftçinin kazanmasını herkesten çok isterim ama organik adı bu şekilde istismar edilirse Türkiye’de gerçek organik üretim yapan işletmeler küser. Organik üretim de biter...”

Üretim faaliyetlerinden maddi birikim yapabilecek kadar gelir elde edilme durumu sorulduğunda, üretici 13 hariç tüm üreticiler olumlu cevap vermiştir (%93,33). Üretici 13’ün olumsuz cevap vermesindeki sebep ise organik tarım sektöründe diğer üreticilere kıyasla yeni olması ve öncelikli olarak kendi ailesine, yakınlarına maddi karşılığı olmaksızın ürün sağlaması olarak kaydedilmiştir.

Üreticilerin organik tarım dışında gelirlerini destekleyecek başka faaliyetleri veya gelir kaynaklarının varlığı sorulduğunda, tüm üreticiler olumlu cevap vermiştir (%100). Üretici 11’in konuyla ilgili yorumu: “...organik tarım girişimi yapan arkadaşlarım var, onlarda da kendimde de gördüğüm, biz genelde tarımla pek alakası olmayan şehirde büyümüş ama sonradan kendi imkanlarımızla öğrenip bu girişimi yapan insanlarız. Haliyle ilk senelerde mutlaka acemilik oluyor gerek üretimde gerek pazarlamada. Bu acemilik senelerini atlatmak için ek bir gelir kaynağı kesinlikle şart. Ben ilk senelerimi kira gelirim ve borsa üzerinden kazandıklarım ile idare ettim. O arada çiftlik büyüdü, üretim ilerledi, verim arttı derken ister istemez işi öğreniyorsun. Şu an ek gelir kaynağım olmasa da rahatlıkla geçinirim. Zaten tarım işi yapan, kırsalda oturan insanın şehirdekilere kıyasla giderleri çok ama çok azalıyor...” şeklinde olmuştur. Diğer üreticilerin de organik tarım girişiminde bulunmadan önceki şehir hayatlarından kalma çeşitli ek gelir

kaynaklarının ve faaliyetlerinin olduğu, işletmelerinin ilk senelerinde bu kaynaklardan yararlandıkları gözlemlenmiştir.

Görüşme formunun son sorusu olarak üreticilere, organik tarımı aile bireylerine ve yakınlarına tavsiye edip etmedikleri sorulmuştur. Bu sorunun başlıca amacı; önceki görüşmelerde rastlanan genç nesillerin farklı iş imkanları için köylerini ve haliyle tarımsal üretimi terk etmesi ve tarım işi yapanların da büyük çoğunluğunun aile işi olduğundan veya başka iş yapmaya vasıflarının yetersiz olmasından dolayı kırsal sürdürülebilirlik ve kırsal dayanıklılık konularında, mevcut tarım işletmeleri ile organik tarım işletmelerinin kıyaslamasının yapılabilmesi adına veri elde etmektir.

Organik tarım üreticilerinin hepsi bu soruya olumlu cevap vermiştir (%100). Üretici 11 konuyla ilgili şu yorumda bulunmuştur: “... bahsetmiştim, bizim bu işe atılmamızı sağlayan kızımız oldu. Ben her şeyden önce onun burada özgürce büyümesini, doğayla iç içe olmasını seviyorum. Çocuk şehirde hayvanları, ağaçları tanımadan büyüyecekti. Şimdi bakıyorum -tabi hızlı da öğreniyorlar- kimi zaman bilgisi beni geçiyor, bu beni sevindiriyor. O da büyüsün yarın kendi ailesine bu sektörden geçim sağlasın, sağlamıyorsa en azından çocuklarını sağlıklı gıdayla, doğal bir ortamda büyüsün, bizim gibi şehir çocuğu olmasınlar. Hem ben izin vermesem bile bu gidişle organik tarımcı olacak, gerçekten çok seviyor, biz de bu durumdan mutlu oluyoruz. Diğer kişilere gelecek olursak: Biz bu işe başladık başlayalı arkadaşlar haftalık arar, telefonda dert yanar biz de gelelim biz de yapalım bize rehber ol diye. Herkese sonuna kadar tavsiye ediyorum... ...son 5-6 aydır daha iyi anladık, hastalık (covid-19) çıktığında bir kere daha şükrettik burada olduğumuza. Toprağa basan mutsuz olamaz...” diyerek, sorulan soruya olumlu bir cevap vermiş, aile bireylerine ve sosyal çevresine güçlü bir şekilde tavsiye ettiğinden söz etmiştir. Bu soruya verilen cevaplardan elde edilen bulgulara göre araştırmacının yorumu şu şekildedir: “Üreticilerin verdikleri cevaplarda en büyük ortak nokta, dünyanın içinde bulunduğu Covid-19 pandemisi ile ilgili olmuştur. Üreticiler, pandemi süreci ile organik tarıma olan talebin kat kat arttığını, insanların doğaya dönme arzularının tetiklenmesi ile arazi fiyatlarının dramatik bir şekilde yükseldiğini ve halihazırda kurulmuş olan organik tarım çiftliklerine yapılan ekolojik turizmin hızlandığını söylemişlerdir.”

Üretici 15: “... biz tavsiye etmesek bile artık çok talep var, pandemide şehirlerdeki insanlar dışarı çıkamıyor herkes evlere tıkalı kaldı. Biz burada bir gün ormandayız

bir gün dağda. Haliyle şu an bizim tavsiyemize gerek kalmadan bu işe atılmak istediğini gördüğümüz çok sayıda insan var çevremizde. Ekonomik getirisini de düşünmüyorlar çoğu zaman, özgürlük bugün birinci öncelik oldu. Tabi bu arada tavsiye ediyor muyum, büyük bir zevkle!” yorumunda bulunarak Covid-19 sürecinde insanların doğaya ve organik tarıma olan ilgilerinin arttığını belirtmiştir.

5.7.3 Gözlem analizinden elde edilen bulgular

Bu bölümde, görüşme yapılan ilk 15 üreticinin işletmelerinde yapılan gözlem araştırması sonucu elde edilen veriler derlenmiş ve açıklanmıştır. Gözlem analizinde elde edilen bulguların niteliği ve homojenliği doğrultusunda veriler; konvansiyonel tarım üreticilerinin işletmeleri ve organik tarım üreticilerinin işletmeleri olmak üzere iki alt başlık dahilinde açıklama yapılacaktır. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere yarı yapılandırılmış gözlem yönteminin, görüşme yöntemi beraberinde kullanılma amacı: Çalışmanın tarım sektöründeki işletmeler üzerinde yapılması sebebiyle, doğası gereği bir saha araştırması olması ve gözlemlenen işletmelerde yürütülmekte olan üretim modeli ve işleyiş gibi unsurların bizzat araştırmacı tarafından analiz edilip verilerin kaydedilmesidir.

Tarım sektöründe faaliyet göstermekte olan üreticilerin, işletmelerinde sahip oldukları işletme modellerinin incelenmesi, üretim faaliyetlerinin, pazarlama süreçlerinin, karşılaştıkları sorunların, coğrafi, sosyal, ekonomik ve bürokratik problemlerin bizzat yerinde görülmesi ve bahsedilen sorunlara sunulacak çözüm önerilerinin daha sağlıklı verilebilmesi adına gözlem tekniği kullanılmıştır.

5.7.3.1 Konvansiyonel tarım işletmeleri gözlem bulguları

Gözlem tekniği kullanılan konvansiyonel tarım işletmelerinde sık görülen ortak özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Gözlemlenen konvansiyonel üretim yapan çiftlikler büyük çoğunlukla ana yollara ve toplu yerleşim yerlerine yakın konumdadır. Bu durum üretilen ürünün büyük pazarlara naklini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bir arazinin ana yollara ve şehir merkezlerine yakınlığı ile maddi değerinin de yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu grupta yer alan üreticilerin de genellikle bahsedilen özelliklere sahip arazileri tercih ettikleri görülmektedir.

- Bu çiftliklerin büyük çoğunluğu imarlı bölgelere (şehir, kasaba, köy) ve insan yaşamının yoğun olduğu alanlara yakın konumlanmaktadır. Bu durum üreticilerin hem kasaba hayatında kalabilmesine hem de tarım işine devam edebilmelerine sebebiyet vermektedir. Ancak imarlı arazilerin günden güne genişlemesi ile tarım arazilerinin zamanla daraldığı da gözlemlenmiştir. Birçok bölgede toplu yerleşim alanları ile aktif olarak üretim yapılan tarla niteliğindeki araziler 20-100 metre civarında yakınlaşmıştır.
- Gözlemlenen bir diğer durum, konvansiyonel üreticilerin büyük çoğunluğunun arazilerinin parçalı, küçük parselli (1-50 dönüm) ve coğrafi olarak birbirlerinden uzak mesafelerde (1-10 km) olmasıdır. Bu durum önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere üretici açısından ekstra maliyetlere sebep olan negatif bir durum olarak görülmektedir (arazi toplulaştırma çalışmalarının eksikliği).
- Konvansiyonel üreticiler genelde tonaj bazında yüksek üretim yapmaktadırlar. Bu durum bir çiftliğin lojistik imkanlara olan ihtiyacını arttırmaktadır. Bu sebeple maddi açıdan güçlü üreticilerin büyük çoğunlukla ova bölgelerde, şehir merkezlerine yakın, ana yollara 1-5 km mesafede üretim yaptıkları ve üretim yapılan arazilerine yakın bir merkezi noktada da ikamet ettikleri görülmüştür.
- Gözlemlenen bir diğer nokta, konvansiyonel tarım üreticilerinin mekanizasyona fazlasıyla önem vermeleridir. Çiftliklerin neredeyse tamamında, traktör ve bağlanan aparatları, üretime bağlı olarak; yem karma makinesi, patoz (findık, ceviz, badem vb. kabuklu ürünler için), el çapası ve diğer çeşitli hasat makineleri gibi mekanik araç gereçlerin kullanıldığı görülmüştür. Üreticilerin görüşlerine göre bu araçlar olmadan yaptıkları üretim neredeyse imkansız hale gelmektedir ve bunların kullanımı ile verimleri kat ve kat artmış, işgücü büyük oranda azalmıştır.
- Arazisi dönüm bazında düşük olan üreticilerin genelde hayvancılık ağırlıklı üretim yaptıkları; mevcut arazilerini hayvanları için barınak (ahır, ağıl vb.) olarak kullandıkları ve bunun haricinde hali arazi, ham toprak, mera, çayır, orman niteliğindeki arazilerde otlatma faaliyetinde buldukları görülmüştür. Bu durum özellikle küçükbaş üreticileri için maliyeti neredeyse %80 azaltan

bir fırsat olarak görülmektedir. Nitekim bu üreticilerin birçoğu otlatma alanlarının büyük oranda azaldığını, üreticilerin genellikle hayvancıları şikayet ettiklerini ve otlatma izinlerinin uzun süreli evrak işlemlerinden geçtiğini söylemişlerdir.

- Aynı şekilde küçük ölçekli işletme sahiplerinin üretim bazında; tek yıllık sebze, yem bitkileri, silajlık ürünler gibi sezonluk üretimlere ağırlık verdikleri görülmektedir. Bu işletmelerin üretim desenlerine bakıldığında özellikle sebze ve meyve üretiminde o senenin piyasa özelliklerine bakılarak kahvaltılık ürünlerin (domates, salatalık, biber vb.) daha çok üretildiği görülmüştür. Konvansiyonel üreticilerin büyük çoğunluğu bu şekildedir: O senenin pazarında değeri yükselen ürün eğer üretim yaptıkları bölgenin teknik koşullarına uyuyor ise o ürün ağırlıklı üretim yapmaktadırlar.
- Geniş arazi (50-150 dönüm) sahiplerinin üretim desenine bakıldığında arazilerin büyük çoğunluğunu meyvelikler ve odunsu çok yıllık bitkiler başta olmak üzere; bir kısım hayvancılık amaçlı yem bitkisi, bir kısım ise pazara sezonluk sebze üretimi amaçlı bostan bitkilerinin üretiminin yapıldığı gözlemlenmiştir. Erkeklerin genelde hayvancılık, lojistik, pazarlama gibi işlerde çalıştığı; kadınların ise bostan denilen sebze ve tek yıllık diğer bitkilerin yetiştirildiği daha küçük çaplı topraklarda faaliyet gösterdiği görülmüştür.
- Neredeyse tüm konvansiyonel çiftliklerde gözlemlenen ortak nokta: Arazilerinin içinde mutlaka bir bölümün o pazarda sürekli ve yüksek bir arzı olan ürünlere ayrıldığı ve pazar (üretici pazarları) kültürüne devam edebilmek adına bu kanaldan satılabilecek ürünlerin üretiminin yapıldığı görülmüştür. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere bu üreticilerin çoğu, üretici pazarları kanalını bir kültür olarak görmekte ve kâr hesaplaması yapmaksızın orada bulunmaları gerektiğini hissetmektedirler. Bu durum üretim desenlerine de yansımaktadır.
- İl ve ilçe merkezlerine yakın yerlerde ikamet eden ve üretim yapan üreticilerin, şehir imkanlarından (okul, hastane, ulaşım, altyapı vb.) ve imar haklarından çok daha fazla yararlandığı; bu durumun merkezlere uzak ve dağ, yamaç, yayla köylerinde üretim yapan üreticilerde çok daha zayıf olduğu

görülmektedir. İkinci grupta ikamet eden üreticilerin kimi bölgelerde ulaşım, doğalgaz ve bazı diğer altyapı hizmetlerinden mahrum olduğu görülmüştür.

- Son olarak ovalarda ve merkezlere yakın yerlerde üretim yapan üreticilerin, üretimde kimyasal girdileri (gübre, ilaç, destek ürünler vb.) çok fazla kullandıkları; kendileri daha doğal bir üretimi tercih etmek isteseler bile, çevrelerindeki üreticilerin bu kimyasalları kullanmaları ile topraklarının dolaylı yoldan etkilendiği gözlemlenmiştir. Ayrıca bu üreticiler, girdi maliyetleri konusunda merkezlerden uzak üreticilere kıyasla daha fazla şikayette bulunmuşlardır.

5.7.3.2 Organik tarım işletmeleri gözlem bulguları

Gözlem tekniği kullanılan organik tarım işletmelerinde sık görülen ortak özellikler şu şekilde sıralanabilir:

- Gözlem yapılan organik tarım işletmelerinin coğrafi olarak şehir merkezlerinden, ana yollardan, toplu yerleşim yerlerinden (köy, kasaba, ilçe merkezi vb.), yoğun tarımsal faaliyet yapılan bölgelerden uzak oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum organik tarım sertifikasyonunda istenen şartlardan biri olduğundan, işletmeler kurulurken bu tarz yerleşimleri tercih etmek durumunda kalmışlardır. Merkezlerden ve ana yollardan uzaklaştıkça arazi fiyatlarının dönüm başına ucuzladığı gözlemlenmiştir. Doğal alanlara daha yakın arazilerde kurulan organik tarım üreticileri bu durumu kendi avantajlarına kullanmaktadırlar.
- Gözlemlenen organik tarım çiftliklerinin, buldukları konum nedeniyle altyapı hizmetleri, sosyal olanaklar ve büyük pazarlara uzak kaldıkları görülmüştür. Görüşme bulgularında bahsedildiği üzere bu durum organik tarım üreticileri tarafından büyük bir dezavantaj olarak aktarılmıştır. Devlet tarafından organik tarım üreticilerine kurulum ve üretim adı altında destekler sağlanmaktadır ancak üreticiler bunun büyük çoğunlukla teorikte kaldığına ve basit bir altyapı işlemi için dahi 2-3 yıl gibi uzun süreler verildiğine değinmişlerdir.
- Organik tarım işletmelerinde gözlemlenen bir diğer nokta, pazarlamada doğrudan pazarlama yöntemlerini kullanmaları ve kırsal turizm etkinliklerine

konvansiyonel tarım işletmelerine nazaran, daha doğal ve yerleşimden uzak yerlerde bulunmalarından dolayı daha uygun olduklarıdır. Gözlem yapıldığı sırada iki üreticinin çiftliğinde ziyaretçilere rastlanmış ve üretici bu kişilerin büyükşehirde ikamet eden arkadaşları olduğunu belirtmiştir. Ziyarete gelen kişiler hem kırsal turizm faaliyeti gerçekleştirmiş hem de üreticiden organik ürünler satın almışlardır. Satın aldıkları organik ürünlerin niteliği incelendiğinde genel olarak doğal bağışıklık güçlendirici olan bal, polen, propolis gibi arı ürünleri ve bitkisel çayların tercih edildiği görülmüş ve sebebi sorulduğunda Covid-19 pandemisi açıklaması yapılmıştır.

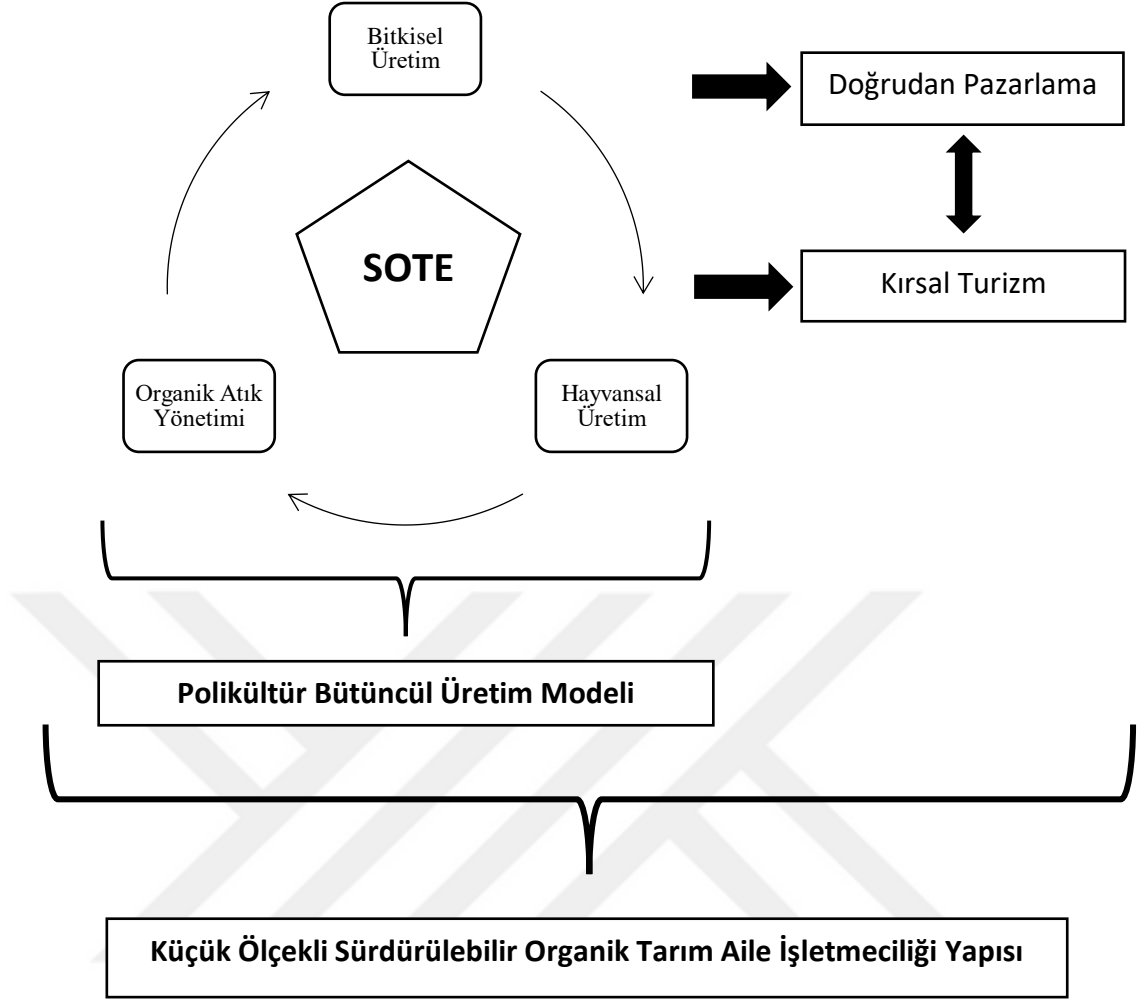
- Gözlemlenen organik tarım çiftliklerinin hepsi küçük ölçekli aile işletmesi durumundadır. Üretim yaptıkları ve ikamet ettikleri bölge coğrafi olarak genelde birleşik parseller içerisinde olmakla beraber; bazı üreticiler uygun şartlardaki arazileri kiralamış ve üretimlerini arttırmışlardır. Özellikle hayvancılık ile uğraşan organik tarım üreticileri, bölgelerinde niteliği ham toprak, mera, çayır, hali arazi olan yerlerde otlatma yapabilmektedirler. Bu işletmeler, başta e-ticaret olmak üzere tüketicilerin direk çiftliğe gelip ürünlerini kendileri almaları gibi doğrudan pazarlama yöntemlerini de sıkça kullanmakta ve üretici pazarlarında faaliyet göstermemektedirler.
- Organik tarım işletmelerinin bazılarında kırsal turizmi destekleyecek girişimler yapıldığı gözlemlenmiştir. Bungalov evler, ağaç evler, nehir kenarı balkonlar, ahşap atölyeleri, çocukların besleyebilmeleri için çeşitli çiftlik hayvanları, balıkçılık-toplayıcılık ve yürüyüş alanları gibi bölgeler bu üreticiler tarafından ziyaretçilere sunulmaktadır. Özellikle büyükşehirlerde ikamet eden, eğitim ve gelir seviyesi yüksek kesimin, çocuklarının doğayı ve hayvanları tanıması amaçlı görsel eğitim sebebiyle bu çiftlikleri ziyaret ettikleri görülmüştür. Bu faaliyetlerin, tüketicilerin satın alma alışkanlıklarını ve işletmeye bağlılığını arttırdığını gözlemlemek mümkündür.
- Üretim desenine bakıldığında tüm organik tarım işletmelerinde görülen ortak nokta, minimum alandan maksimum verim elde etme amaçlı; ekim münavebesi, ara ziraat, çoklu kültür üretim modeli gibi tekniklerin kullanılıyor olmasıdır. Konvansiyonel işletmelerin hiçbirinde meyve bahçelerinin aralarında kahvaltılık sebze üretimi yapıldığı görülmemiştir.

Ancak 3 organik tarım üreticisi bu yöntemi hem yerden tasarruf hem doğal bir üretim şekli olmasından dolayı kullanmaktadır. Bu durumun sebebi organik tarım çiftliklerinin sahip oldukları arazi büyüklüğü bazında konvansiyonel tarım çiftliklerine göre çok küçük kalması olarak gözlemlenmiştir.

- Gözlemlenen bir diğer konu, organik atık yönetimi ile ilgilidir. Organik çiftliklerin tümünde, üretim süreci esnasında çıkan organik atıkların ve üretici ailenin oluşturduğu organik evsel atıkların çeşitli ekolojik geri dönüşüm yöntemleri (kompost, fermentasyon, pütrifikasyon vb.) kullanılarak doğaya yeniden kazandırıldığı görülmüştür. Haliyle işletmelerin gübre ve tarımsal ilaç girdileri neredeyse sıfırlanmış olduğu ve üretim alanında herhangi bir kirlilik-kötü koku gibi durumlara rastlanmadığı not edilmiştir.
- Çiftliklerde mekanik araç gereçlerin ve teknoloji kullanımının kıyaslaması yapıldığında organik tarım çiftliklerinin konvansiyonel çiftliklere göre çok eksik kaldığı görülmektedir. Bu durumun başlıca sebebi arazilerin daha küçük çaplı olması, haliyle üretimin de büyük mekanik ihtiyaçlar doğurmaması olmuştur. Nitekim bu durum organik tarım çiftliklerinde işgücü gereksinimini ve maliyetini büyük oranda arttırmaktadır. Özellikle meyve bahçelerinde ara ziraat yapıldığından arazilere traktör veya hasat aparatlı makineler giremediği için tüm bu işlemler günlük yevmiye usulü çalışan kişiler tarafından yapılmaktadır.
- Organik tarım işletmelerinde gözlemlenen bir diğer nokta; işletmelerin doğal ekosistemlere (dağ, orman, yayla, göl, nehir vb.) daha yakın bölgelerde konumlanmalarından dolayı, üretimlerinin yanı sıra toplayıcılık (mantar, orman meyveleri, şifalı bitkiler, tohumlar vb.) yöntemi ile de ürün yelpazelerini genişletebiliyor olmalarıdır. Üretici 12 ve 13 özellikle yüksek rakımlı orman arazilerine yakın bir bölgede üretim yaptıklarından, her sezon çeşitli mantarlar ve orman meyveleri topladıklarından bahsetmişlerdir ve bu toplayıcılık alanları araştırmacı tarafından gözlenmiştir.
- Organik tarım işletmelerinde üreticilerin aileleriyle birlikte (anne, baba, çocuklar) yaşadıkları ve üretime hep beraber dahil oldukları gözlemlenmiştir. Konvansiyonel tarım işletmelerinde ise bu durum genelde ileri yaştaki

baba ve anne tarafından yürütülmekte, ailenin çocukları kendi aileleriyle beraber büyük çoğunlukla şehirlerde ikamet edip çalışmakta oldukları görülmüştür. Durumun sebebi sorulduğunda önceki bölümlerde bahsedilenlere paralel olarak genç neslin tarımsal üretime devam etmek istemediği ve şehirlerde kurulu bir düzene sahip oldukları açıklaması yapılmıştır.

Sürdürülebilir Organik Tarım Entegreleri işletme modelinde, -üçüncü bölümde detaylıca açıklandığı üzere- “küçük ölçekli organik tarım aile çiftçiliği” tanımı görülmektedir. Türkiye’de tarım sektörü işletme sahiplerinin bugün 10’da 9’unun (%96,7) küçük ölçekli işletme sahibi oldukları (TÜİK, 2020), Türk toplumunun geleneksel yapısı olarak aile işletmesine yatkın olması ve halihazırda aile işletmelerinin ülkede yoğun faaliyet göstermesi ile mevcut bir sosyal sermayenin bulunması; üretimin her alanında sürdürülebilirlik, doğal yaşam ve sağlıklı gıdayı bir arada hedefleyen organik tarım üretimi yapmaları ile özellikle Covid-19 sürecinde, mevcut üreticilere ve yeni girişimcilere tavsiye edilmektedir. Araştırma ve analiz bulgularına dayalı olarak SOTE işletmelerindeki polikültür döngüsel (bütüncül) üretim, sürdürülebilir yapı ve kavramsal model Şekil 5.2’de özetlenmeye çalışılmıştır. Metodoloji bölümünde elde edilen verilerin analiz sonucuna göre, Türkiye bazında tarımsal işletmelerdeki üretim modeli problemlerine; polikültür bütüncül üretim modelinin, araştırmacı tarafından en sürdürülebilir, ülkenin piyasa şartlarına ve üretim süreçlerinde karşılaşılan diğer çeşitli sorunlar için en uygun model olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca pazarlama sorunlarının çok büyük çoğunluğunun aracı kişi ve kurumlar olması sebebiyle; kırsal dayanıklılığı arttıran ve kırsalda yeni istihdam olanakları oluşturan “kırsal turizm (agro-turizm) faaliyetleri” ile entegre biçimde yürütülen “doğrudan pazarlama” yöntemlerinin yine mevcut tarımsal işletmeler için uygun olacağı verilerin analizi sonucu öngörülmüştür. Ülke çapında faaliyet göstermekte olan tarım işletmelerinin 10’da 9’unun küçük ölçekli olması ve geleneksel Türk tarımında uzun yıllardır aile çiftlikleri tarafından üretim yapılması, küçük ölçekli geleneksel aile çiftçiliği yapısını oluşturmuştur. SOTE işletme modeli, bu bahsedilen kavramlar üzerine kurulmuştur.

Şekil 5.2: Sürdürülebilir Organik Tarım Entegrasyonu Kavramsal Model

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Araştırma verilerinin analizi ve ilgili literatür taraması sonucunda, belirlenen hipotezlerin sağlandığı görülmektedir. Önceki bölümlerde verilen bilgilere ve atıflara nazaran:

- H1'in araştırma ve literatür taraması verileri ile sağlandığı görülmüştür. Özellikle polikültür bütüncül üretim yapısının bir kapalı döngü olması, kırsal turizm ile entegre doğrudan pazarlama yöntemleri, literatürde incelenen benzer işletme yapılarında da görüldüğü üzere bahsedilen küçük ölçekli işletmelerde kârlılığı büyük oranda arttırdığı kaydedilmiştir (Dewar, 2007; Leifeld, 2012; Singh, 2021; European Commission, 2013a; Yahya ve diğerleri, 2017; Limbu ve diğerleri, 2016...);
- H2'nin örneklemin yer aldığı bölgenin coğrafi, ekonomik, sosyolojik özelliklerine göre değişmekle beraber rekabet edilebilir oranın sağlandığı

ayrıca çeşitli çalışmalarda bazı spesifik ürünlerde organik tarım işletmelerinin konvansiyonel üretim yapan işletmeleri verim ve kârlılık parametrelerinde %10-50 oranlarında geçtiği görülmüştür (Sgroi, Candela, Trapani, ve Fodera, 2015; Pimentel, Hepperly, Hanson, Douds ve Seidel, 2005; Das ve diğerleri, 2019; Wayan, 2014; Migliorini, Galioto, Chiorri ve Vazzana, 2018; Finney ve Kaye, 2016...);

- H3 için araştırma verileri ve teorik çalışmaların analizi sonucunda organik tarım üreticilerinin Türkiye şartlarında, bahsedilen parametrelerce (özellikle kırsal turizm destekli doğrudan pazarlama yöntemleri ile kırsalda yeni istihdam ve ekonomik kaynakların artması sonucu) daha avantajlı oldukları görülmüştür (Yüzbaşıoğlu, 2019; Kan ve Kan, 2020; Gürler ve Karabaş, 2011; Güreşçi, 2020; Kınikoğlu ve Ercoşkun, 2020; Flanigan, Blackstock ve Hunter, 2014; Arsyad, Sabang, Agus, Bulkis ve Kawamura, 2020...);
- H4 için ise araştırma ve literatür verilerinin analizi sonucu, özellikle polikültür bütüncül üretim sisteminin kapalı sistem döngüsü sebebiyle; bugünün şartlarında birçok temel girdide dışa bağımlı olan konvansiyonel tarım işletmelerine kıyasla organik tarım işletmelerinin çok daha avantajlı olduğu görülmüştür; yine literatür taraması sonucu entegre organik tarım modeline sahip işletmelerin de SOTE işletme modeline benzer şekilde “temel girdilerde fiyat artışı” problemine daha dirençli oldukları kaydedilmiştir. (McSorley, 2008; Mead ve Willey, 2008; Marangoz, 2008; Seufert, Ramankutty ve Foley, 2012; Karabaş ve Gürler, 2011; Burt, Kropf ve Moulton, 2008; Arsyad, Sabang, Agus, Bulkis ve Kawamura, 2020...).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen bulgular incelendiğinde; örneklemin konvansiyonel tarım üreticileri tarafından oluşturulan kısmı, kendilerine yöneltilen görüşme sorularına genellikle negatif yönlü cevaplarla karşılık vermişlerdir. Bu durum, araştırmacının çalışmayı oluşturma sebeplerinin en temelinde yer alan, Türkiye'nin tarımsal üretimindeki negatif yönlü hareketin varlığını (TÜİK, 2020) (TOB, 2020) destekler niteliktedir. Olabildiğince sade bir şekilde derlenip, orijinalliği bozulmadan paylaşılan görüşme bulgularından görüleceği üzere bugün Türk çiftçisinin başlıca sorunları; maliyet unsurlarının özellikle son dönemlerde ekstrem artışı, tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin ve kısmi olarak da tüketicilerin tarım konusundaki eğitim eksikliği, tapu-kadastro ile ilgili problemler sonucu üreticilerin maliyetlerinin artması, verim ve kârlılığın geçmişe göre düşük seyretmesi, sulama-depolama-nakliye gibi sistemsel sorunlar ve tarımda örgütsel altyapı eksikliği ile sağlıklı bir pazarın olmayışı şeklinde sıralanmaktadır. Bu unsurların sonucunda kırsal bölgelerden şehirlere göçlerin yaşanması ile kontrolsüz bir kırsal göçün gerçekleştiği, tarımsal üretimde kullanılan arazilerin hektar bazında sürekli azalması, haliyle kırsal dayanıklılık probleminin günden güne arttığı ve kırsaldaki genç neslin istisnalar dışında tarım sektöründe faaliyet göstermek istemediği görülmüştür. Araştırmanın önceki bölümlerinde de bahsedilmiş olan bu verilere, literatürde konu ile bağlantılı yapılan benzer çalışmalarda da rastlanmıştır (Eryılmaz, Kılıç, & Boz, 2019; Doğan & Yardımcı, 2019; Demirbaş & Niyaz, 2016).

Bir diğer grup olan organik tarım üreticileri ile yapılan görüşmelerde elde edilen bulgularda görüleceği üzere bu üreticiler; genelde yaşça birinci gruba göre daha genç olmakta, tarımsal üretime aileleriyle beraber devam edip, çocuklarına ve yakınlarına bu sektörü tavsiye etmekte, göç eden gençlerin aksine, -özellikle dünyanın içinde bulunduğu Covid-19 pandemisinde- şehir hayatını değil kırsal hayatı bir "kurtuluş" olarak nitelendirme, maddi kazançtan çok sağlıklı yaşam, güvenilir gıda ve sürdürülebilir tarım bilincine sahip olma, tarımda eksik görülen örgütsel altyapı eksikliğinden dolayı kendi sivil toplum kuruluşlarını kurma ve Toplum Destekli

Tarım (TDT), Tarım Turizm Takas (TaTuTa) gibi organizasyonlar ile ürünlerini üreticiye ulaştırma gibi nitelikler bulundurdıkları görülmüştür.

Yapılan görüşmelerde elde edilen üretici yorumlarındaki en sık rastlanan ortak noktalar; genç nüfusun topraklarını terk etmesi ve dış girdilere bağımlı üretim biçimi kaydedilmiştir. Farklı bölgelerde üretim yapmakta olan üreticilerin bu ortak noktada buluşması, sorunun ülke bazına homojen bir şekilde yayıldığına işaret etmektedir. Görüşme formunun organik tarım üreticilerine özel kısmındaki son soru, yaptıkları işi aile bireylerine ve yakın çevrelerine tavsiye etme durumlarını öğrenmek amaçlı sorulmuştur. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere cevapların tümü -özellikle Covid-19 pandemisi ile gelen süreçte- güçlü bir pozitif yön seyretmektedir. Durum böyleyken başta hem üreticilerin hem tüketicilerin organik tarım hakkındaki bilgi eksikliklerinin giderilmesi adına eğitim programları düzenlenmeli, toplum bu konuda bilinçlendirilmelidir. Sonrasında organik tarım girişimcilerine sertifikasyon şartlarında ve ücretlerinde kolaylıklar sağlanmalı, işletme kurulumlarında düşük faizli kredi veya hibe desteği gibi yardımlar verilmeli ve organik üreticilerin bir numaralı sorunu olan çiftliklerin altyapı sorunlarının çözüme ulaştırılması için adımlar atılmalıdır. Sorunlar ve çözüm önerilerine alt paragraflarda değinilecektir.

Görüşme ve gözlem verileri neticesinde ülkedeki konvansiyonel tarım yapan üreticilerin yaşadığı durumun pek iç açıcı olmadığı görülmektedir. Burada, görüşme yapılan bir üreticinin sözü, “...köyde 65 yaşındaki amca, şehirdeki 25 yaşındaki genci besliyor...” bugün kırsaldaki üreticinin ileri yaş ortalamasına sahip olma durumunu ve kontrolsüz kırsal göçün ülke tarımına ne şekilde olumsuz etki yaptığını göstermektedir. Ayrıca konvansiyonel tarım üreticilerinin büyük bir kısmı tarımsal üretimi bir zorunluluk veya aile mesleğinin devralınması gerekliliği gibi görüp, gençlerin şehirlere göç durumunu “kaçıp kurtulmak” şeklinde nitelendirmekteyken; organik tarım üreticileri genelde kendi imkanları ile sıfırdan bir düzen ve üretim sahası oluşturup, öncesinde yapacakları üretimle ilgili yoğun bilgi birikimi edinip, bu sektöre adım atmış girişimcilerden oluşmaktadır. Haliyle organik tarım işletmelerinin çoğalması ile kırsal göçün tersine çevrilmesi ve zararın zamanla bertaraf edilebilmesinin söz konusu olduğu düşünülmektedir.

Nitekim organik tarım sektörü ve organik tarım işletmeleri de bugün çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunları ve çözüm önerilerini şu şekilde özetlemek mümkündür;

Sorunlar;

- Üreticilerin küçük olması sebebiyle düşük satış hacmi, lojistik eksiklikler, destekler hakkında bilgi eksikliği, pazara erişim ve maddi yetersizlikler,
- Özellikle son zamanlarda artan yevmiye fiyatları ile emek-yoğun üretime sahip organik tarım işletmelerindeki üretim maliyeti artışı,
- Genel olarak üretici ve tüketicilerin organik tarım hakkında bilgi eksikliği,
- Yerel yönetimlerin organik tarım işletmelerine ilgisizliği,
- Aracılar ile üreticilerin kâr dağılımının adil olmaması, üreticinin aracıdan çoğu zaman tahsilat konusunda zorluklar yaşaması,
- Pazarların kontrolsüz gelişimi, mevcut mevzuatın bu konuda yetersiz kalışı,
- Depolama, ambalaj ve paketleme sorunları ile raf ömrü kısa olan organik ürünlerin, haliyle üreticinin zarar görmesi,
- Markalaşma eksikliği ve problemleri,
- İmaj eksikliği ve güvensizlik,
- Sözleşmeli alım garantisi, sektörün tanıtımı ve lobi yetersizliği,
- Sektör hakkında yerli bilgi ve girdiye ulaşmada yaşanan sorunlar,
- Denetimlerin yetersizliği ve doğal ürün, köy ürünü, gezen tavuk vb. etiketlerin aslına uygun olmaması ve bunu kendi çıkarına kullanan üreticiler ile rekabet güçlüğü,
- Kontrol ve sertifikasyon ücretinin yeni girişimcilerin gözünü korkutması ve bu durumun süreklilik içermesi,
- Ürüne güven duygusu eksikliği ve tüketici farkındalığının çoğu konuda yetersiz oluşu,
- Tüketicilerde oluşan “organik ürün pahalıdır” algısı ile fiyatların yüksek olduğunun düşünülmesi,
- Küçük ölçekli üretimin sonucu olarak ürün arzında ulaşılabilirlik ve süreklilik yetersizliği,
- Bilgi eksikliği ve kirliliği,
- Organik ürünlerin toplumun elit kısmına kaldığı algısı.

Çözümler;

- Yerel pazarların ve ürün dağıtım stratejilerinin geliştirilmesi,
- SOTE işletmelerinin temel üretim prensiplerinden olan kompost ve atık yönetimine destek verilmesi, biyogaz ve yenilenebilir enerji sistemlerinin desteklenmesi,
- Eğitim kurumlarında organik menülerin desteklenmesi, organik toplu yemek sistemlerinin (catering) geliştirilmesi ve ulaşım araçlarında kullanılması,
- Okullarda tarım eğitiminin desteklenmesi,
- Bölgesel destek programlarının hazırlanması, devlet destekli toplantıların düzenlenmesi ve kamu spotları oluşturulması,
- Özellikle içinde bulunduğumuz Covid-19 pandemi döneminde, insan sağlığı ile organik tarım ve organik beslenme ilişkisi kurularak organik tarımın desteklerinin artırılması,
- Desteklerde denetimin artırılması, organik üretime geçişle birlikte 3 yıl organik tarımda kalma zorunluluğu getirilmesi,
- Yerel yönetimlerin satış yeri ve benzeri altyapı, eğitim ve teknik hizmet desteği sağlaması,
- Büyükşehirlerde organik tarım konusuna öncelik verilmesi,
- Ziraat dışındaki alanlarda akademisyenlerin organik tarıma ilgilerinin artırılması,
- Desteklerin doğrudan işletmenin performansına bağlı verilmesi,
- Yerel yönetimlerin organik tarım pazarları açmak için teşvik edilmesi ile yerel ürünlerin yerel pazarlarda satılabilmesi ve mevcut pazar yerlerinin haftanın bir günü organik pazarlara ayrılması,
- Organik tarım bölgelerinin oluşturulması,
- Tüketicilerin üretim alanlarına götürülerek bilgilendirilmesi,
- Pazar yerlerinin sayıca artırılması, nüfus yoğunluğuna göre yerlerinin belirlenmesi, alternatif ulaşım olanaklarının belirlenmesi, çalışma saatlerinin yerel koşullara göre düzenlenmesi,
- Pazar yerlerindeki çevre koşullarının ve ürün kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması,
- Üreticilerin örgütlenmesi, üretimde denetimlerin sıklaştırılması,
- Eğitim konusunun sadece üreticilere değil, zincirdeki tüm bireylere verilmesi,

- Ürün toplama merkezleri, yöresel büyük depolama merkezleri, araçların teknik donanımlarının arttırılması,
- Meslek odaları ve üniversitelerin organik tarıma olan ilgilerinin arttırılması,
- Bölgesel teşvikler, çoklu üretim yapan işletmelerde çeşitliliğe bağlı teşviklerin arttırılması,
- Büyük gıda üreticilerinin organik üretim ve organik ürün ihracatına girmesi,
- Organik hayvancılığı desteklemesi amacıyla, organik yem üretim desteğinin arttırılması,
- Ulaşılabilir organik hayvancılık bilgi bankasının oluşturulması ve bu bilgi bankasında üretim, geçiş, hayvan sağlığı vb. konularında üretici forumları oluşturulması,
- Yanlış, hileli ve hatalı üretime çok açık olan organik hayvancılıkta denetimlerin arttırılması,
- Tüketici farkındalığına yönelik kampanyaların arttırılması,
- Yeni gıda topluluklarının oluşturulması, mevcutların desteklenmesi,
- Yerel üretim-yerel tüketim zincirlerinin geliştirilmesi,
- Anaokulundan itibaren tüm eğitim kurumlarına yönelik farkındalık projelerinin yapılması,
- Organik tarım ile ilgili kamu spotlarının, belgesellerin, çizgi filmlerin ve diğer multimedya araçlarının arttırılması,
- Kadın girişimcilerin organik üretime özendirilmesi, kadınlara yönelik hayat boyu öğrenme kapsamında meslek edinme projelerinin yürütülmesi,
- Mevcut pazarlama kanallarının organik tarıma uyarlanması, geliştirilmesi ve dünyada teknoloji ile ortaya çıkan ve gelişen yeni pazarlama stratejilerinin (e-ticaret vb.) geliştirilmesi.

Bu araştırma, tüm alan çalışmalarında olduğu gibi bazı sınırlamalara sahiptir. Ancak tüm bu sınırlamalara rağmen üreticinin mevcut sorunlarının belirlenmesi, üretimin negatif yönlü hareketinin sebeplerinin direk birinci kaynak olan tarımsal üreticiden öğrenilmesi ve bu açıdan bir işletme modeli önerisi sunulması açısından literatüre önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde tarımsal üretim yapan üreticilerin; demografik özellikleri, işletme modelleri, pazarlama yöntemleri, kırsal hayatları, sosyo-ekonomik özellikleri ve üretimde

yaşadıkları problemlerin öğrenilip bir çıkar yol tavsiyesi verilmesi bu katkılardan biri olarak değerlendirilebilir.

Araştırma, Türkiye’de uzun yıllar tarımsal üretim yapmış ve buna devam etmekte olan üreticiler ile bu üreticilerin işletmelerinde yapılmış; elde edilen sonuçlar ve kaydedilen yorumlar sektör baz alınarak değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar, gelecekte tarım sektöründe yapılacak diğer çalışmalar için yol gösterici olabilir. Ayrıca sektör bazında elde edilen sonuçlar, diğer sektörler ile karşılaştırılarak daha genelleyici sonuçlara ulaşılabilir.

Gelecekte yeterli sayıda yerli ve yabancı tarımsal üreticiye ulaşarak üretim sürecinde, önceki bölümlerde bahsedilen parametreler üzerinden veriler toplanıp bugünün verileri ışığında yerli ve yabancı üretici karşılaştırması yapılabilir. Üretim modelleri arasındaki güçlü ve zayıf yönler kıyaslanıp farklılıklar ölçülebilir.

KAYNAKLAR

- Acar, Z., Aşçı, Ö. Ö., Ayan, İ., Mut, H., & Başaran, U.** (2006). *Yem Bitkilerinde Karışık Ekim Sistemleri*.
- Adanacioğlu, H.** (2013). *Çiftçilerin Doğrudan Pazarlama Kararlarını Etkileyen Unsurlar: İzmir İli Kemalpaşa İlçesi Kiraz Üreticileri Üzerine Bir Araştırma*.
- Adanacioğlu, H.** (2015). *Sürdürülebilir Tarımsal Pazarlama Girişimleri*.
- Adanacioğlu, H., & Albayrak, M.** (2019). Tarımsal Pazarlamada Mevcut Yapı ve Yeni Pazarlama Trendleri. B. Pakdemirli, B. Yücel, N. Koşum, & Z. Bayraktar içinde, *Türkiye'de Geçmişten Günümüze Tarım Politikaları ve Ekonomisi*.
- Adanacioğlu, H., & Çelimli, S.** (2016). *Tarımsal Ürünlerde Doğrudan Pazarlamaya Yönelik Yasal Düzenlemelerin Analizi*.
- Alberta Ag-Info Centre.** (2013). *Farm Direct Marketing for Rural Producers*. [https://www1.agric.gov.ab.ca/\\$department/deptdocs.nsf/all/agdex3482/\\$file/845-6_jun15.pdf?OpenElement](https://www1.agric.gov.ab.ca/$department/deptdocs.nsf/all/agdex3482/$file/845-6_jun15.pdf?OpenElement) adresinden alındı
- Alikılıç, Ö., & Onat, F.** (2007). *Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kurumsal Bloglar*.
- Amin, R., & Uddin, M.** (2010). *Socio-economic Impacts of Co-operative Societies: an empirical study*.
- Anonim.** (2010). *Resmi Gazete*. 09 12, 2020 tarihinde www.resmigazete.gov.tr adresinden alındı
- Anonim.** (2020, 08 16). *Agbioworld*. www.agbioworld.org adresinden alındı
- Anonim.** (2020, 11 25). *WAW's working definition of family farming*. Food and Agriculture Organization of the United Nations: <http://www.fao.org/world-agriculture-watch/tools-and-methodologies/definitions-and-operational-perspectives> adresinden alındı
- Argiles, J., & Brown, N. D.** (2010). *A comparison of the economic and environmental performances of conventional and organic farming: evidence from financial statements*.
- Arsyad, M., Sabang, Y., Agus, N., Bulkis, S., & Kawamura, Y.** (2020). *Intercropping Farming System and Farmers Income*.
- Atay, S., Demirtaş, M., & Aslan, A.** (2015). *Kiraz Yetiştiriciliğinde Organik ve Konvansiyonel Üretimin Karşılaştırmalı Ekonomik Analizi*.
- Aydın, B., & Aktürk, D.** (2020). *Türkiye'de Organik Tarım ve İllerin Organik Tarım Açısından Kümeleme Analizi ile Değerlendirilmesi*. Cetinje: IVPE.
- Balçı, A.** (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara.

- Baltacı, A.** (2018). *Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme*.
- Bélières, J.-F.** (2015). *Family Farming Around the World: Definitions, contributions and public policies*.
- Belz, F. M., & Peattie, K.** (2013). *Sustainability Marketing: A Global Perspective*.
- Berg, H., Maneas, G., & Engström, A. S.** (2018). *A Comparison between Organic and Conventional Olive Farming in Messenia, Greece*.
- Best, H.** (2008). *Organic Agriculture and the Conventionalization Hypothesis: A Case Study of West Germany*.
- Burt, L., Kropf, J., & Moulton, C. J.** (2008). *Marketing alternatives for fresh produce*.
- Burt, L., Moulton, C., County, S., & Kropf, J.** (2008). *Marketing Alternatives for Fresh Produce*.
<https://catalog.extension.oregonstate.edu/sites/catalog/files/project/pdf/pnw241.pdf> adresinden alındı
- CBTF.** (2008). *Best Practice for Organic Policy, UNCTAD*.
- Cho, Y.** (2016). *JADAM Organic Farming The Way to Ultra-Low-Cost-Agriculture*.
- Clark, S., Klonsky, K., & Livingston, P.** (1999). *Crop-yield and economic comparisons of organic, low-input, and conventional farming systems in California's Sacramento Valley*.
- Commission, E.** (2013). *Report from the commission to the European Parliament and the Council on the case for a local farming and direct sales labelling scheme*.
- Condrón, L. M., Cameron, K. C., Di, H. J., Clough, T. J., Forbes, E. A., McLaren, R. G., & Silva, R. G.** (2000). *A comparison of soil and environmental quality under organic and conventional farming systems in New Zealand*.
- Conner, D.** (2006). *The Economics of Organic Vegetables Production*.
- Cottingham, J., Hovland, J., Lenon, J., Roper, T., & Techtmann, C.** (2004). *Direct Marketing of Farm Produce and Home Goods*.
<https://foodsecurecanada.org/sites/foodsecurecanada.org/files/DirectMarketing.pdf> adresinden alındı
- Çetin, B.** (2013). *Uygulamalı Tarım Ekonomisi*.
- Das, A., Layek, J., Gı, R., Babu, S., Devi, T., Dey, U., . . . Prakash, N.** (2019). *Integrated Organic Farming System: an innovative approach for enhancing productivity and income of farmers in north eastern hill region of India*.
- Delbridge, T., Fernholz, C., King, R., & Lazarus, W.** (2013). *A whole-farm profitability analysis of organic and conventional cropping systems*.
- Demirbaş, N., & Niyaz, Ö. C.** (2016). *Family Farming In Terms Of Sustainable Food Supply And Evaluation Of The Present Situation In Turkey*.
- Demiryürek, K.** (2016). *Organik Tarım ve Ekonomisi*.
- Doğan, T., & Yardımcı, B.** (2019). *Kırsal Kalkınma Tanım: Temel Meseleler ve Politikalar*.

- ECVC.** (2015). *How Can Public Policy Support Small-Scale Family Farms?*
- Eğilmez, M.** (2018). *Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi.*
- Er, C.** (2008). *Organik Tarım Bakımından Türkiye'nin Potansiyeli, Bugünkü Durumu ve Geleceği.*
- Er, C., & Başalma, D.** (2013). *Organik Tarımdaki Gelişmeler.* Ankara.
- Erkuş, A., & Demirci, R.** (1985). *Tarımsal İşletmecilik ve Planlama.* Ankara.
- Eryılmaz, G. A., Kılıç, O., & Boz, İ.** (2019). *Türkiye’de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi.*
- European Commission.** (2013a). *Report from the commission to the European Parliament and the Council on the case for a local farming and direct sales labelling scheme.* <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce3cb15d-5a5a-11e7-954d-01aa75ed71a1> adresinden alındı
- FAO.** (2020, 06 24). FAO: www.fao.org adresinden alındı
- FAO, SOFA.** (2014). *The State of Food and Agriculture; Innovation in Family Farming.*
- FAOSTAT.** (2020, 08 25). FAOSTAT. www.fao.org/faostat adresinden alındı
- Finney, D., & Kaye, J.** (2016). *Functional diversity in cover crop polycultures increases multifunctionality of an agricultural system.*
- Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C.** (2014). *Agritourism from the perspective of providers and visitors: a typology-based study.*
- Foster, D., Andres, C., Verma, R., Zundel, C., Messmer, M. M., & Mader, P.** (2013). *Yield and Economic Performance of Organic and Conventional Cotton-Based Farming Systems – Results from a Field Trial in Indi.*
- Fuciu, M., & Dumitrescu, L.** (2018). *From Marketing 1.0 To Marketing 4.0 – The Evolution of the Marketing Concept in the Context of the 21ST Century.*
- Fukuoka, M.** (2006). *Ekin Sapı Devrimi.*
- Fukuoka, M.** (2013). *Doğal Tarımın Yolu Felsefesi ve Uygulaması.*
- Furtan, H., Guzel, A., & Wiessen, S.** (2007). *Landscape Clubs: Coexistence of Genetically Modified and Organic Crops.*
- Garner, E., & Campos, A.** (2014). *Identifying the “family farm” An informal discussion of the concepts and definitions.*
- Guillain, F.** (2012). *Organik Beslenmek Pahalı Değildir!*
- Güreşçi, E.** (2009). *Kırsal Göç ve Tarım Politikası Arasındaki İlişki.*
- Güreşçi, E.** (2016). *Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler.*
- Güreşçi, E.** (2020). *Türkiye’de Kırsal Göç ve Tarımda Aile İşletmeciliği.* O. Yılmaz, U. Karadavut, & M. Kan içinde, *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri.*

- Güreşçi, E.** (2020). Türkiye'de Kooperatifçilik ve Tarımda Küçük Aile İşletmeciliği. O. Yılmaz, U. Karadavut, & M. Kan içinde, *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri*.
- Güreşçi, E., & Göncü, M.** (2017). *Türkiye'de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler*.
- Gürler, A. Z.** (2016). *Tarım Ekonomisi ve Politikası*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
- Halberg, N., Alroe, H., & Kristensen, E.** (2005). *Global development of organic agriculture: Challenges and prospects*.
- IFAD.** (2020, 09 2). IFAD. www.ifad.org adresinden alındı
- IFOAM.** (2020, Mayıs 10). IFOAM: www.ifoam.bio adresinden alındı
- İnan, İ. H.** (1994). *Tarım Ekonomisi*.
- İnan, İ. H.** (1998). *Tarım Ekonomisi*. Tekirdağ.
- Institute for Agriculture and Trade Polici.** (1998). *Marketing Sustainable Agriculture: Case studies and analysis from Europe*. https://www.iatp.org/sites/default/files/Marketing_Sustainable_Agriculture_-_Case_Study.pdf adresinden alındı
- Kan, A., & Kan, M.** (2020). Sürdürülebilirlik Çerçevesinde "Yeni Normal"de Aile Çiftçiliğinin Önemi. O. Yılmaz, U. Karadavut, & M. Kan içinde, *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri*.
- Karabaş, S., & Gürler, Z.** (2011). *Organik Tarım ve Konvansiyonel Tarım Yapan İşletmelerin Karşılaştırmalı Analizi*.
- Karasar, N.** (1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi- Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara.
- Keskin, G., Kaplan, G., & Başaran, H.** (2017). *Türkiye'de Aile Çiftçiliği, İşgücü Produktivitesi ve Sürdürülebilirlik*.
- Keskin, G., Kaplan, G., & Başaran, H.** (2017). *Türkiye'de Aile Çiftçiliği, İşgücü Produktivitesi ve Sürdürülebilirlik*.
- Kınıkoğlu, A. S., & Ercoşkun, Ö. Y.** (2020). Aile Çiftçiliği ile Dayanıklı Topluluklar: Ankara Doğal Besin, Bilinçli Beslenme Ağı Örneği. O. Yılmaz, U. Karadavut, & M. Kan içinde, *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri*.
- Kocabaş, Ö. Y.** (2010). *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*.
- Kooperatifler Kanunu.** (2020). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf> adresinden alındı
- Kotler, P., & Armstrong, G.** (2014). *Principles of Marketing*.
- Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I.** (2017). *Marketing 4.0: Moving from Traditional to Digital*.
- Krause, J., & Machek, O.** (2018). *A Comparative Analysis of Organic and Conventional Farmers in the Czech Republic*.

- Leffew, M. B., & Ernst, M. D.** (2014). *A farmer's guide to a pick-your-own-operation*.
<https://extension.tennessee.edu/publications/documents/pb1802.pdf> adresinden alindi
- Limbu, S. M., Shoko, A. P., Lamtane, H. A., Kische-Machumu, M. A., Joram, M. C., Mbonde, A. S., . . . Mgaya, Y. D.** (2016). *Fish polyculture system integrated with vegetable farming improves yield and economic benefits of small-scale farmers*.
- Lockie, S., & Halpin, D.** (2005). *The "Conventionalization" Thesis Reconsidered: Structural and Ideological Transformation of Australian Organic Agriculture*.
- Low, S. A., & Vogel, S.** (2011). *Direct and Intermediated Marketing of Local Foods in the United States*.
https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/44924/8276_err128_2_.pdf?v=0 adresinden alindi
- Lyngbaek, A. E., Muschler, R. G., & Sinclair, F. L.** (2001). *Productivity and profitability of multistrata organic versus conventional coffee farms in Costa Rica*.
- Marangoz, M.** (2008). *Organik Ürünlerin Pazarlanması*.
- Martinez, S., Hand, M., Pra, M. D., Pollack, S., Ralston, K., Smith, T., . . . Newman, C.** (2010). *Local food systems: concepts, impacts and issues*.
https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/46393/7054_err97_1_.pdf?v=0 adresinden alindi
- McBride, W., & Greene, C.** (2008). *The Profitability of Organic Soybean Production*.
- Mead, R., & Willey, R. W.** (2008). *The Concept Of A Land Equivalent Ratio And Advantages In Yields From Intercropping*.
- Migliorini, P., Galioto, F., Chiorri, M., & Vazzana, C.** (2018). *An integrated sustainability score based on agro-ecological and socioeconomic indicators. A case study of stockless organic farming in Italy*.
- Moore, O., Byrne, N., McCarthy, O., & Michael, W.** (2014). *Reflexive Resilience and Community Supported Agriculture: The case that emerged from place*.
- Mucuk, İ.** (2001). *Pazarlama İlkeleri*.
- Neeson, R.** (2008). *Organic Livestock Production and Marketing*.
- Neven, D.** (2014). *Developing Sustainable Food Value Chains*.
- Offermann, F., & Nieberg, H.** (2000). *Economic Performance of Organic Farms in Europe*.
- Oğuz, C., & Bayramoğlu, Z.** (2018). *Tarım Ekonomisi*.
- Olioso, B.** (2008). *What Does Organic Mean? A look at the origins and organic cosmetics*.
- Örki, A.** (2016). *Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi*.
- Özertan, G.** (2013). *Türkiye'de Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Teknoloji Kullanımının Rolü*.

- Öztürk, F., Yalçın, M., & Varol, N.** (2010). *Ege Bölgesinde Konvansiyonel ve Organik Zeytin Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi.*
- Pakdemirli, B.** (2019). *Tarımsal Kooperatiflerin Dünya ve Türkiye'de Mevcut Durumunun Karşılaştırılması.*
- Pandey, R., Kumari, S., Shrivastava, P., & Rai, U. K.** (2012). *Sustainable Marketing Practices: A Potential Strategy for Sustainable Development in Emerging Economies.*
- Pimentel, D.** (2006). *Impacts of Organic Farming on the Efficiency of Energy Use in Agriculture.*
- Pimentel, D., Hepperly, P., Hanson, J., Douds, D., & Seidel, R.** (2005). *An Environmental, Energetic and Economic Comparison of Organic and Conventional Farming Systems.*
- Pişkin, M., & Öner, U.** (1999). *Görüşme İlkeleri ve Teknikleri.* Ankara.
- Ploeg, J. D.** (2013). *Ten Qualities of Family Farming, Farming Matters.*
- Rehber, E.** (1993). *Tarımsal İşletmecilik ve Planlama.* Bursa.
- Rehber, E.** (2011). *Organik Tarım Ekonomisi.*
- Rehber, E., & Grega, L.** (2008). *Agriculture, Trade and Sustainability.*
- Rehber, E., & Grega, L.** (2010). *Agriculture.*
- Resmi Gazete.** (2004). 12 18, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040706.htm#2> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2006, 04 18). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2010). 12 18, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326-1.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2012). 12 18, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-13.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2014). 12 19, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141105-1.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2015). 12 19, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150129-1.htm> adresinden alındı
- Resmi Gazete.** (2017). 12 19, 2020 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/08/20170810-2.htm> adresinden alındı
- Reutlinger, J.** (2012). *Sustainable Marketing : The Importance of Being a Sustainable Business.*

- Rigby, D., & Caceres, D.** (2001). *Organic Farming and the Sustainability of Agricultural Systems*.
- Seufert, V., Ramankutty, N., & Foley, J.** (2012). *Comparing the Yields of Organic and Conventional Agriculture*.
- Sgroi, F., Candela, M., Trapani, A. M., & Fodera, M.** (2015). *Economic and Financial Comparison Between Organic and Conventional Farming in Sicilian Lemon Orchards*.
- Shennan, C., Krupnik, T., Baird, G., Cohen, H., Forbush, K., Lovell, R., & Olimpi, E.** (2017). *Organic and Conventional Agriculture: A Useful Framing?*
- Stonehouse, D. P., Clark, E. A., & Ogini, Y. A.** (2001). *Organic and Conventional Dairy Farm Comparisons in Ontario, Canada*.
- T.C. Aile, Ç. v.** (2019, 09 4). www.ailevecalisma.gov.tr adresinden alındı
- T.C. Cumhurbaşlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.** (2019). 12 18, 2020 tarihinde <https://www.sbb.gov.tr/on-birinci-kalkinma-plani-turkiye-buyuk-millet-meclisine-sunuldu/> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı.** (2019b). 12 19, 2020 tarihinde <https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/odalar-ve-borsalar/borsalar> adresinden alındı
- T.C. Ticaret Bakanlığı.** (2020). <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik> adresinden alındı
- Tipi, T.** (2002). *Tarımsal İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçlarının Değerlendirilmesi Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Bursa.
- TOB, T.** (2020, 10 13). *T.C. TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI*. www.tarimorman.gov.tr adresinden alındı
- Tosun, D., Yıldız, Ö., & Salahlı, E. H.** (2019). Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri. B. Pakdemirli, B. Yücel, N. Koşum, & Z. Bayraktar içinde, *Türkiye'de Geçmişten Günümüze Tarım Politikaları ve Ekonomisi*.
- Tunç, M. A.** (2020). *Organik Süt Sığırcılığı ve Sindirim Sistemi Hastalıklarına Bitkisel Tedavi Uygulamaları*.
- Turhan, Ş., & Akkaya, S.** (2020). *Organik ve konvansiyonel sivri biber üretiminin ekonomik yönden karşılaştırılması*.
- TÜİK.** (2020). TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://www.tuik.gov.tr/> adresinden alındı
- Ün, E., Tutar, F., Tutar, E., & Erkan, Ç.** (2012). *Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği*.
- Wayan, B.** (2014). *Organic Farming as an Innovative Farming System Development Model toward Sustainable Agriculture in Bali*.
- World Commission on Environment and Development.** (1987). *Our Common Future*.
- Wossink, A., & Kuminoff, N.** (2002). *Organic Agriculture in North Carolina*.
- Yahya, M., Syafiq, M., Ashton-Butt, A., Ghazali, A., Asmah, S., & Azhar, B.** (2017). *Switching from monoculture to polyculture farming benefits birds in oil palm production landscapes: Evidence from mist netting data*.

- Yalçın, G. E., & Kara, F. Ö.** (2016). *Kırsal Göç ve Tarımsal Üretim Etkileri*.
- Yavuz, F., & Dilek, Ş.** (2019). *Türkiye Tarımına Yeniden Bakış: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Rapor*.
- Yavuzer, Ü., & Bengisu, G.** (2015). *Organik Hayvancılık*.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H.** (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara.
- Young, D.** (1995). *Characteristics of Direct Marketing Alternatives*.
- Yurdakul, M.** (2018). *Eko İnovasyon Uygulamalarının Finansal ve Çevresel Performans Üzerindeki Etkisi: Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşuna Yönelik Örnek Uygulama*.
- Yüzbaşıoğlu, R.** (2020). Kırsal Turizmin Gelişmesinde Aile İşletmeciliği. O. Yılmaz, U. Karadavut, & M. Kan içinde, *Aile İşletmeciliğinde Tarım İşletmeleri ve Farklı Kurumsallaşma Örnekleri*.

EKLER

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Merhaba ben Cengizhan GÜLLÜZ,

İstanbul Gedik Üniversitesi'nde öğrenciyim. Türkiye'de organik tarım işletmelerinin mevcut tarım sisteminin kalkınmasına olan pozitif etkisi üzerine bir araştırma yapmaktayım. Bu araştırmanın; tarım sektöründeki üreticilere, sektöre dahil olabilecek yeni girişimcilere, tarımsal üretim yapan işletme sahiplerine ve kırsal hayatta kalkınma konusunda olumsuzluklar yaşayan üreticilerimize yararlı olacağını düşünüyorum.

Bu araştırma için başta kırsalda yaşayan ve tarım yapan üreticilerle ve beraberinde sektörle doğrudan veya dolaylı yoldan ilgili olup belirli bir mesleki bilgi ve tecrübe sahibi olan şahıs veya gruplarla görüşüyorum. Yaptığım bu görüşmelerde verilen tüm bilgiler sadece bu çalışmada kullanılacak ve kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacaktır.

Görüşmenin 1 saat civarında süreceğini tahmin ediyorum. Sorunlar için önerebileceğiniz çözümleri, sorulardan sonra vurgulamanızı rica ediyorum. İzin verirseniz görüşmeyi kaydetmek istiyorum. Bu şekilde hem zamanı iyi kullanabiliriz hem de sorulara vereceğiniz yanıtların ayrıntılarını daha iyi kaydedip analiz etme şansını bulabilirim.

Bu çalışmaya katılmayı kabul ettiğiniz için şimdiden teşekkür ederim. Eğer sizin bana görüşmeye başlamadan önce sormak istediğiniz sorular varsa önce bunları yanıtlayacağım. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

SORULAR

Demografik Sorular

1. Adınız, soyadınız, yaşınız ve eğitim durumunuz nedir?
2. Kaç senedir tarım sektöründesiniz?
3. Tarımsal üretim yapmakta olan bir aileden mi geliyorsunuz?
4. Bölgenizde tarımsal üretim yapan kişilerin yaş dağılımı ve eğitim durumu hakkında bilgi verir misiniz?

Tarımsal Ekonomi ile İlgili Sorular

5. Tarımsal üretimde karşılaştığınız başlıca sorunlar nelerdir?
6. Sizin ve bölgenizdeki tarımsal üreticinin en temel maddi giderleri nelerdir?

7. Bölgenizdeki tarımsal üretimde verim, kârlılık gibi durumları geçmişe göre nasıl kıyaslıyorsunuz?
8. Bölgenizdeki tarımsal işletmelerin büyüklük dağılımı nedir?
9. Üretim modeliniz ve ağırlıklı olarak ürettiğiniz ürün hakkında bilgi verebilir misiniz?
10. Üretiminizi ne tür kanallardan pazarlıyorsunuz? Bunu yaparken yaşadığınız sorunlar nelerdir?
11. Size göre bölgenizde tarımsal üretim ne tür bir ilerleme kaydediyor (negatif-pozitif)?
12. Bölgenizin organik tarıma elverişliliği ne durumdadır?
13. Organik tarım hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

Organik Tarım Üreticilerine Özel Sorular

1. Organik tarıma ne amaçla ve nasıl başladınız? İşletme ve üretim modelinizden bahsedebilir misiniz?
2. Bu tarım faaliyetinde bugüne kadar karşılaştığınız sorunlar nelerdir? Bu sorunlara çözüm önerilerinizi paylaşır mısınız?
3. Üretim faaliyetlerinizden maddi birikim yapabilecek kadar gelir elde edebiliyor musunuz?
4. Üretim faaliyetleri dışında gelirinizi destekleyecek başka faaliyetleriniz veya gelir kaynağınız var mı?
5. Organik tarımı aile bireylerinize ve yakınlarınıza tavsiye ediyor musunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Cengizhan GÜLLÜZ

ÖĞRENİM DURUMU

- **Lisans** : 2017, İstanbul Gedik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
- **Yüksek Lisans** : 2021, İstanbul Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi

MESLEKİ DENEYİMLER

- **Dış Ticaret Satış Sorumlusu:** DMY Elektronik 2017
- **Dış Ticaret Uzmanı:** Alpke Metal 2017
- **Organik Tarım Üreticisi:** Kurtuluş Çiftliği 2019